

NORSKE VETERANER FRA FN- OG NATO-OPERASJONER

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Marthe Espolin Sletmo

Høsten 2010

Oppgaven omhandler veteraner som har tjenestegjort i Libanon, i det tidligere Jugoslavia og i Afghanistan.

Forord

Først og fremst takk til min veileder Helge Pharo for veldig god veiledning. Takk til Camilla Andres og Brit Eli Dystebakken for lesing av utkast, og gode råd. I tillegg vil jeg takke Torunn Laugen Haaland og Kjell Inge Bjerga ved IFS for forslaget til oppgavens tema, og for hjelp underveis.

En særlig takk vil jeg rette til alle informantene som har stilt opp på intervju, og gjort det mulig for meg å gjennomføre dette prosjektet. Jon Rogstad, i NROF og medlemmene i Aggerhusische Garnisonscompagnie No II fortjener særlig takk for sin hjelp og støtte.

Tusen takk til mine foreldre, Marianne og Kolbjørn for all praktisk hjelp, og viktigst av alt, for å ha vært ”reserveforeldre” for Jenny. Uten deres innsats ville ikke dette vært mulig.

Marthe Espolin Sletmo

Oslo, november 2010

Innhold

Forord	i
<i>Innhold</i>	iii
Oversikt over norsk deltakelse i internasjonale operasjoner	vii
1 Introduksjon	2
Problemstilling og målsetting	4
Teori: Militær rolleoppfatning.....	5
Tidligere forskning: fokus på psykisk helse blant norske veteraner	6
PTSD	7
Tidligere forskning: sammenhengen mellom tjeneste i en internasjonal operasjon og utviklingen av psykiske helseplager i etterkant.....	7
Konklusjon: skadd personell står overfor betydelige levekårsutfordringer i sitt sivile liv...	11
Kilder og noen metodiske betraktninger	12
Utfordringer ved det kvalitative intervju, og valg av informanter	13
Gjennomføring av intervju	15
Refleksjoner over valg av metode og noen etiske aspekter.....	16
Begrepsavklaringer.....	17
Oppgavens disposisjon	17
2 Norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk under den kalde krigen	18
Landforsvar og mobiliseringshær.....	18
Norge under den kalde krigen	18
Det norske Forsvaret under den kalde krigen.....	20
Kategorier av fredsoppdrag	23

<i>Norges deltagelse i militære operasjoner under den kalde krigen</i>	24
<i>Fredsbevaring: Libanon – stort norsk fredsengasjement i et lite land</i>	25
<i>Konklusjon: Militær erfaring fra FN-operasjoner ble ikke ansett som relevant for det norske mobiliseringsforsvaret</i>	28
3 Norge etter den kalde krigens slutt.....	30
<i>Norsk utenrikspolitikk etter den kalde krigen</i>	31
Utenlandsoperasjoner etter 1990	33
<i>Nye kriger og reform av Forsvaret 1990-1994</i>	35
<i>Krig på Balkan</i>	37
Hjemkomst.....	41
Forsvarsreformer 1995-2001	43
Konklusjon: frem til 2001 var utenlandsoperasjoner fremdeles en underordnet oppgave for Forsvaret.	44
4 Afghanistan – norske styrker i internasjonal kamp mot terror.....	46
<i>Norsk deltagelse i internasjonale militære operasjoner etter 2001</i>	47
Oppdrag i Afghanistan:	50
NATOs nye strategiske fokus og norsk tilpasning	51
Forsvarsomstillinger 2005-2008.....	52
Konklusjon: Etter 2000 har militære operasjoner utenfor norsk territorium blitt en hovedoppgave for Forsvaret.	54
5 Norsk veteranpolitikk.....	58
Stortingsmelding 34 (2008-2009).....	58
Før avreise	59
Oppfølging i operasjonsområdet	60

Hjemkomst.....	60
Ved skade i felt	62
Økonomiske rettigheter	62
Fremtidige satsningsområder for regjeringen.....	63
Veteranpolitikk før 1990	64
Hjemkomst.....	64
<i>Erfaringen fra UNIFIL</i>	65
Fra 1990: økt oppmerksomhet rundt veteransaken.....	65
Andre halvdel av 1990-tallet, økt politisk fokus.	67
Skifte i personellpolitikk etter 2000	68
Konklusjon: mange forbedringer har blitt gjort, men de største utfordringene gjenstår kanskje fortsatt?.....	70
6 Presentasjon av den kvalitative undersøkelsen	72
Oversikt over informantene	73
Bakgrunn	74
Bakgrunn og motivasjonsfaktorer	74
Opplæring og oppdrag	76
Tilknytning til Norge	82
En erfaring på godt og vondt	85
”Etterkrigstid”	87
Hjemkomst.....	87
Veteranrollen	93
Veteransak og fokus på psykisk helse.	98

Undersøkelsens funn.....	102
UNIFIL - Bakgrunn	103
Det tidligere Jugoslavia - Erfaringen i felt	106
Balkan - Hjemkomst	108
Afghanistan - Syn på tjenesten	111
Afghanistan - Hjemkomst.....	115
Kilder og litteratur	122

Oversikt over norsk deltakelse i internasjonale operasjoner

Forkortelse	Operasjon, navn og sted	Deltakelse	Antall (ca.)	Type
UNSCOB	UN Special Commision on Balcans, Hellas	1947	1	FN
Tysklandsbrigaden	Tyskland	1947-1953	50000	Alliert styrke
UNTSO	UN Truce Supervision Organization, Midt-Østen	1948-dd	575	FN
UNMOGIP	UN Military observer Group in India and Pakistan	1949-1994	140	FN
NORMASH	Norwegian Mobile Surgical Hospital Corea	1951-1954	623	FN
UNEF I	UN Emergency Force I, Gaza	1956-1967	10989	FN
UNOGIL	UN Observer Group in Lebanon	1958	54	FN
ONUC	Organization des Nations Unies au Congo	1960-1964	1173	FN
UNYOM	UN Yemen Observer Mission	1963-1964	7	FN
UNIPOM	UN India-Pakistan Observer Mission	1965-1966	2	FN
UNIFIL	UN Interim Force in Lebanon	1978-1999	34166	FN
MFO	Multinational Force and Observers, Sinai	1982-dd	90	FN- - autorisert
UNIIMOG	UN Iran-Iraq Observer Mission	1988-1991	35	FN
UNAVEM I-I-III	UN Angola Verification Mission I	1989-1997	69	FN
GULF WAR	Desert Shield/Desert Storm, Persian Gulf	1991-1992	350	FN- - autorisert
UNIKOM	UN Kuwait Observer Mission	1991-1994	169	FN
ONUSAL	UN Observer Group in El Salvador	1992-1993	1	FN
UNPROFOR	UN Protection Force, i det tidligere Jugoslavia	1992-1996	4401	FN
UNOSOM I-II	UN Operation in Somalia	1991-1993	260	FN
UNPF	UN Peace Forces, Former Yugoslavia	1995-1996	162	FN
UNPREDEP	UN Predeployment Force, FYR of Macedonia	1995-1999	808	FN
IFOR	NATO/PfP Implementation Force, Bosnia and Croatia	1995-1996	1777	NATO
UNTAES	UN Transitional Administration for Eastern Slavonia, etc	1996-1998	16	FN
UNMOP	UN Mission of Observers in Prevlaka	1996-2002	5	FN
UNMIBH	UN Mission in Bosnia-Herzegovina	1996-1997	4	FN
SFOR	NATO/PfP Stabilization Force, Bosnia and Croatia	1996-2006	3650	NATO
MINUGUA	UN Mission for Verification of Human Rights, Guatemala	1997	3	FN
MONUA	UN Observer Mission in Angola	1997-1999	8	FN
OSCE	OSCE Verification Mission in Kosovo	1998-1999	5	OSCE
ALLIED FORCE	NATO Air Operations against Former Republic of Yugoslavia	1999	250	NATO
AFOR	NATO/PfP Albanian Force	1999	10	NATO
KFOR	NATO/PfP Kosovo Force	1999-dd	3500	NATO
UNMIK	UN Mission in Kosovo	1999-dd	9	FN
UNAMSIL	UN Mission in Sierra Leone	1999-2000	5	FN
INTERFET	International Force in East Timor	1999	6	FN
UNTAET	UN Transitional Administration in East Timor	1999-2006	14	FN
UNMEE	UN Mission in Etiophia and Eritrea	2000-2008	35	FN
TF HARVEST	NATO/TF HARVEST – Makedonia	2001	5	NATO
TF FOX/FYROM	NATO/TF FOX Op Amber Fox – Makedonia	2001-2002	6	NATO

Forkortelse	Operasjon, navn og sted	Deltakelse	Antall (ca.)	Type
ALLIED HARMONY	NATO/Op Allied Harmony – Makedonia	2002-2003	3	NATO
OEF	OP Enduring Freedom – Irak	2001-03	310	FN- - autorisert
ISAF	International Security Assistance Force – Afghanistan	2002-dd	6550	NATO
MONUC	United Nations Mission in the Democratic Republic of Congo	2002-2003	10	FN
EUFOR/FYROM	EU/Op Concordia – Makedonia	2003-2006	6	EU
Display Deterrence	Tyrkia	2003	4	NATO
AE/STROG	Active Endeavour/STROG – Middelhavet	2003	110	NATO
IRAK	Koalisjon av villige – Irak	2003	163	USA-ledet
UNMIS	UN Mission in Sudan	2005-dd	103	FN
UNIFIL II	UN Interim Force in Lebanon II	2006-dd	140	FN
UNAMA	United Nations Assistance Mission in Afghanistan	207-dd	2	FN
UNAMID	United Nations and African Union Mission in Darfur	2008	8	FN
Totalt			120 792	

1 Introduksjon

Det første som slo meg da jeg våknet neste morgen, var at det var så stille, og at jeg ikke lenger hørte radioen på øret – den som jeg hadde med overalt i Afghanistan, 24 timer i døgnet. Den radioen som varslet om fotballtrening, filmvisninger, nye pasienter og andre mer eller mindre kritiske nyheter. Jeg hadde jo levd i en lukket verden og vendt meg til livet der.

Vera Halvorsen i boken *I krig for fred*

Da jeg kom hjem tok det en tid å venne seg til livet der. På jobben i Hydro følte jeg at vi drev med all slags dill, som forkjølelser og andre småting. Og da hadde jeg en skikkelig runde med meg selv. Nå måtte jeg bestemme meg, om jeg skulle bli reisende, eller om jeg skulle bli på Hydro. Så fant jeg ut at jeg skulle bli hjemme, og det er jeg glad for i dag. For jeg ser at det er en del av de som fortsatte å reise som fikk problemer i ettertid, etter mange år i FN-tjeneste er det nok vanskelig å tilpasse seg det sivile livet igjen.

Oddveig Lauve i boken *I krig for fred*

Noen krigshistorier ble det. Spesielt i den første tiden etter hjemkomsten. Deretter ble det ikke fullt så morsomt å fortelle. Klart jeg prøvde meg. Hadde jo så mye å fortelle egentlig, men den ukontrollerbare skjelvingen i kroppen stoppet meg. Når jeg tenker tilbake hadde jeg kjent denne dirringen allerede første gangen jeg ble spurt om Libanon.

Knut A. Braa i boken *Den lange veien hjem*

Disse sitatene er hentet fra veteraner fra forskjellige norske utenlandsoperasjoner. Likheten er at de alle forteller en liten del av historien om hvordan det har vært å komme hjem igjen til Norge etter internasjonal tjeneste. Frem til i dag har mer enn 120 000 norske menn og kvinner tjenestegjort i utenlandsoperasjoner.¹ Etter andre verdenskrig har Norge sendt soldater til en rekke konfliktsituasjoner rundt omkring i verden, både under den kalde krigen og i de to

¹ Dette tallet er hentet fra St. meld. Nr. 34 ”Fra vernepliktig til veteran. Om ivaretagelsen av personell før, under og etter deltakelse i utenlandsoperasjoner”, (2008-2009).

tiårene etter. Imidlertid har både operasjonenes karakter og konfliktene forandret seg i denne perioden, og det norske Forsvaret har gjennomgått store forandringer. De aller fleste norske utenlandsveteranene har klart seg bra etter at de har returnert til Norge, men det har også vist seg at noen veteraner har utviklet langvarige fysiske og psykiske skader i etterkant av tjenesten. Før 1990-tallet var det lite oppmerksomhet og kunnskap rundt dette emnet, og veteranene var overlatt til seg selv i sin sivile hverdag. Selv etter at Forsvaret og den politiske ledelsen i Norge på 1990-tallet ble klar over problemstillingen, tok det lang tid før det virkelig ble igangsatt arbeid for å hjelpe dem som opplevde vanskeligheter etter hjemkomsten, og gjennomført personellpolitiske forbedringer generelt. Ikke før i 2005-2006 ble det virkelig fortgang i dette arbeidet. Et av spørsmålene jeg har stilt meg underveis i arbeidet med denne oppgaven, er hvorfor utviklingen av en bedre veteranomsorg har tatt så lang tid?

I 2009 ble det utgitt en stortingsmelding med tittelen ”*Fra vernepliktig til Veteran. Om ivaretagelse av personell før, under og etter deltakelse i utenlandsoperasjoner*”. I denne stortingsmeldingen redegjøres det for hvilke tiltak myndighetene har gjennomført for å bedre ivaretagelsen av veteranene, og på hvilke områder dette kan bli bedre. Utgivelsen er uttrykk for en lang politisk prosess, som rommer store forsvarspolitiske forandringer. I 2001 ble operasjoner utenfor norsk territorium en av Forsvarets viktigste oppgaver.² Tidligere var forsvar av eget territorium de militære styrkenes grunnleggende oppgave, og dette har påvirket Forsvarets oppfattelse av sin egen rolle. Hovedinntrykket er at under den kalde krigen og i tiåret etter ble FN-veteranene først og fremst oppfattet som private eventyrere og ikke en integrert del av Forsvaret. Denne holdningen avspeilet seg i Forsvarets manglende oppfølging av denne gruppen i etterkant. Den militære ledelsen i Norge beholdt avstanden til deltakerne i internasjonale operasjoner, både når de var ute i tjeneste og når de returnerte hjem. Deltakelsen var, tross alt, en frivillig og privat avgjørelse.³

I 2005 forandret dette seg og det ble innført generell beordringsadgang også til operasjoner utenfor Norge. Dette er årsaken til at det særlig etter 2005-2006 ble gjennomført tiltak for å bedre ivaretagelsen av veteraner.⁴ Årsaken til at veteranomsorgen har blitt bedre beror ikke bare på politiske skifter, men er i tillegg en konsekvens av veteranorganisasjonenes arbeid for å bedre veteraners rettigheter, samt at enkeltpersoner har stått frem og fortalt sin historie om

² Saxi, ”*Norwegian and Danish Defence Policy in the Post-Cold War Period: A Comparative Study*”, 2009, 3

³ Haaland, ”*Small Forces with a Global Outreach*”, 2008, 101

⁴ I St. meld. Nr. 34 (2008-2009) står det at adgangen til å beordre personell til tjeneste i utlandet medfører et særlig ansvar for norske myndigheter.

tøffe og utfordrende oppdrag i internasjonal tjeneste, og hvilke problemer som kan vente ved hjemkomst til Norge

Det har blitt forsket på norske FN- og NATO-veteraner tidligere, imidlertid har denne forskningen fokusert på utviklingen av psykiske stresskader hos krigsveteraner, og hvordan det er å leve med senskader. Det er ikke tidligere skrevet om veteraner fra et samfunnsfaglig eller historisk perspektiv. Derfor ønsket jeg å skrive om norske FN- og NATO-veteraner, og å sette deres fortelling inn i et historisk perspektiv. Jeg vil i denne oppgaven la en gruppe norske krigsveteraner, fra både FN- og NATO-operasjoner, selv få fortelle om sine opplevelser av å være veteran.

Problemstilling og målsetting

Målsettingen med denne oppgaven er å gi en bedre forståelse av hvordan norske veteraner har opplevd sin deltakelse i en internasjonal operasjon. I dag er internasjonale operasjoner en integrert del av det norske Forsvarets oppgave, og jeg antok at det vil komme til syne en forandring i hvordan norske veteraner fra disse operasjonene oppfatter sin egen rolle. Derfor var mitt utgangspunkt vært å intervju veteraner som har tjenestegjort med FN under og etter den kalde krigen, og veteraner som har tjenestegjort med NATO i nyere tid. Ut fra disse forutsetningene har jeg utledet følgende hovedproblemstilling:

- Hvordan oppfatter norske krigsveteraner fra FN- og NATO-operasjoner sin egen rolle? I hvilken grad har dette forandret seg siden den kalde krigens begynnelse og i de to tiårene etter?

Oppgavens målsetting er todelt. For det første ønsker jeg å la en gruppe veteraner få fortelle sine egne historier om sine erfaringer i internasjonal tjeneste. Til tross for at FN- og NATO-veteranene har tjenestegjort i utlandet, er dette etter min oppfattelse en viktig del av norsk militærhistorie. Jeg ønsker å vise hvorvidt det er en forskjell i hvordan veteraner fra de tidlige FN-operasjonene oppfatter sin egen rolle i sammenligning med veteraner fra nyere NATO-operasjoner, og jeg vil sette denne eventuelle forskjellen inn i en historisk kontekst. For det andre vil jeg forsøke å finne de viktigste årsakene til at personellpolitikken overfor veteraner i dag er betydelig forbedret, og hvorfor utviklingen av en bedre veteranomsorg har tatt forholdsvis lang tid. Med denne problemstillingen ønsker jeg både å kaste lys over situasjonen slik den er i dag, i tillegg til å si noe generelt om norske krigsveteraners situasjon, som kan være relevant ut over denne oppgavens rammer. Noen av problemstillingene jeg

berører i denne oppgaven vil trolig bli mer relevant i tiden som kommer, ettersom militære aksjoner i utlandet har blitt en viktig del av det norske Forsvarets oppgaver.

Teori: Militær rolleoppfatning

I analysen benytter jeg Torunn Laugen Haalands teori om rolleoppfatning i det norske Forsvaret etter den kalde krigen. Haaland har undersøkt hvordan de norske militære styrkene har forandret seg for å imøtekomme nye militære krav i forbindelse med den nye typen av militære oppdrag, og hvilken innflytelse disse forandringene har hatt på Forsvarets oppfattelse av sin egen rolle. Hun stiller spørsmål om i hvilken grad de militære styrkenes interne rolleoppfatning har forandret seg siden 1990. Undersøkelsen presenterer fire rolleoppfatninger, som alle kan eksistere samtidig: Krigeren; hjemlandsforsvareren/ borgersoldaten; den statsansatte og leiemorderen. Kort fortalt er krigerrollen den tradisjonelle og eldste rolleforståelsen. Denne rolleoppfatningen legger vekt på blant annet de følgende trekkene ved Forsvaret: Forsvaret er annerledes enn og eksisterer utenfor det sivile samfunn, Forsvarets hensikt er å krige, det som er viktig er interne verdier og internt samhold. Denne rolleoppfatningen avviser sivil kontroll av interne forhold.

Hjemlandsforsvareren/ borgersoldaten vektlegger at Forsvaret er og skal være identisk med og reflektere det sivile samfunn det tilhører i mest mulig grad. Idealet er at soldatene er borgere i uniform, og denne oppfatningen har vært nært knyttet til obligatorisk militærtjeneste. Ut fra denne rolleoppfatningen er Forsvarets hensikt først og fremst å beskytte hjemlandet fra ytre farer. Forsvaret bør "speile" befolkningen i den forstand at alle sosiale lag er representert, og de militære verdiene skal representere samfunnets verdier.

Den rolleoppfattelsen hvor Forsvaret ses på som en statlig bedrift og offiserer som statsansatte tjenestemenn overlapper delvis med den foregående rolleoppfatningen, men skiller seg likevel ut på enkelte sentrale punkter: de økonomiske motivene for å tjenestegjøre er sterkere enn ideologiske og verdibaserte motiver. I følge denne oppfatningen har Forsvaret blant annet følgende viktige kjennetegn: Forsvaret består av statsansatte som har de samme arbeidstakerrettighetene som arbeidstakere i det sivile samfunn. Det legges vekt på lønn og arbeidsforhold, og sterke fagforeninger forsvarer rettighetene deres.

Den siste rolleoppfatningen er leiesoldaten. Denne rolleoppfatningen skiller seg ut fordi den representerer et negativt bilde, som blir benyttet til å definere hva det norske Forsvaret *ikke* er. Tradisjonelt sett er en leiesoldat en privatperson som kjemper i en utenlandsk krig for

personlig fortjeneste. Et generelt trekk ved denne rolleoppfatningen er at hensikten er å tjene penger.

Det grunnleggende argumentet i Haalands analyse er at forandringene av det norske Forsvaret etter den kalde krigen, og den dramatiske økningen av internasjonale operasjoner, utfordret den etablerte oppfatningen av hva som var forsvarets rolle og hensikt. De tradisjonelle rolleoppfatningene har mangler i forhold til de utfordringene Forsvaret i dag står overfor.

Tidligere forskning: fokus på psykisk helse blant norske veteraner

Norge har vært en pioner innen forskningen på veteraner og psykiske helseplager. Allerede i 1993 ble UNIFIL-undersøkelsen publisert. Dette var den første store og representative undersøkelsen av stress og helse blant FN-veteraner i Norge, og undersøkelsen ble foretatt blant veteraner som hadde tjenestegjort i Libanon i tidsperioden 1978-1991. Det ble påvist at ca. 5 prosent av veteranene hadde utviklet PTSD (Post Traumatic Stress Disorder), gjennomsnittlig syv år etter tjenestetiden.⁵ Et alvorlig funn i denne studien var at FN-personell hadde en høyere risiko for selvmord enn befolkningen generelt.⁶ For de aller fleste veteraner har trolig tjenesten i en fredsbevarende operasjon vært berikende og lærerik, imidlertid har forskere fastslått at det er en sammenheng mellom stressende erfaringer under FN-opdrag, og utvikling av psykiske helseplager i etterkant.⁷

Dette kapittelet beskriver tidligere norsk forskning på veteraner (som har fokusert på veteraner fra fredsbevarende operasjoner og fysisk og psykisk helse), og viser at tjeneste i internasjonale operasjoner kan gi langvarige fysiske og psykiske skader, samt at veteraner som blir skadet mentalt eller fysisk under internasjonal militærtjeneste står overfor betydelige levevilkårsutfordringer i sitt sivile liv. *Det er imidlertid viktig å huske på at andelen som utvikler langvarige psykiske stresskader i etterkant av tjenesten er relativt liten i forhold til helheten.*

⁵Thoresen i, "Suicide in peacekeepers", *A study of risk factors for suicide in Norwegian veterans of international military operations*", 2006, 8

⁶Haaland, 2008, 72

⁷Anbefalinger til Helse- og omsorgsdepartementet fra Sosial- og helsedirektoratet "Prosjekt *traumatisk stress. Organisering av kompetanse og helsetjenester til psykisk traumatiserte. Delrapport IV organisering av helsetjenester til FN/NATO-veteraner*", 2006, 3. FAFO, "Å komme hjem. En pilotundersøkelse av levekår blant skadde veteraner", 2009, 27. I Norge har spørsmålet om årsakssammenheng, det vil si i hvilken grad utviklingen av psykiske helseplager hos veteraner kan knyttes til hendelser og situasjoner de har opplevd under tjeneste, tidligere vært omdiskutert.

PTSD

PTSD (på norsk kalt posttraumatisk stresslidelse) er trolig den diagnosen som folk flest forbinder med veteraner og psykiske helseplager. PTSD er et uttrykk for permanente psykiske virkninger av å bli utsatt for voldsomme påkjenninger, som for eksempel krigshandlinger, trafikkulykker, naturkatastrofer, eller fysiske og seksuelle overgrep. Det typiske for slike hendelser er at de påkjenningene de frembringer, bidrar til å forstyrre den enkeltes følelse av kontroll og forutsigbarhet.⁸ Det finnes uttallige variasjoner og kombinasjoner av symptomer og plager. Slike reaksjoner kan vare i årevis og bli forsterket over tid. I noen tilfeller blir symptomene så belastende at det går utover trivsel, arbeid og forhold til andre mennesker.⁹ Typiske symptomer kan være mareritt og flashbacks, følelsesløshet, søvnproblemer, tendensen til å distansere seg fra omgivelsene og et ønske om å unngå situasjoner som minner om det en har opplevd.¹⁰ Symptomene på PTSD opptrer ofte innen den første måneden etter en traumatisk hendelse. I sjeldnere tilfeller opptrer symptomene først måneder eller år etter hendelsen.¹¹

Begrepet ”psykisk senskade” bør i følge Helse rapporten, utelukkende benyttes om psykiske skader som har dukket opp på et senere tidspunkt, og som gjerne har blitt forutgått av et flerårig symptomfritt intervall.¹²

Tidligere forskning: sammenhengen mellom tjeneste i en internasjonal operasjon og utviklingen av psykiske helseplager i etterkant

Undersøkelser har vist at en overveldende andel av norske deltakere i fredsbevarende operasjoner har oppfattet tjenesten som meningsfull, kun 1-2 prosent skulle ønske at de var foruten denne erfaringen.¹³ Men at opplevelsen oppfattes som meningsbærende forhindrer ikke at noen utvikler psykiske helseproblemer i etterkant. Forskere har inndelt stressfaktorer i fredsbevarende operasjoner i to hovedkategorier: ”Stressfaktorer med lav intensitet” og ”potensielt traumatiske hendelser”.¹⁴ Den første kategorien er langt på vei en del av alle

⁸ FAFO, ”Å komme hjem”, 2009, 28

⁹ Braa, ”Den lange veien hjem”, 2001, 144

¹⁰ FAFO, 2009, 28

¹¹ Helse, Sosial- og helsedirektoratet, 2006, 5

¹² Helse, Sosial- og helsedirektoratet, 2006, 5

¹³ Thoresen, 2006, 2

¹⁴ Min oversettelse

fredsbevarende operasjoner, og inkluderer faktorer som det å være adskilt fra familie og venner, begrenset mulighet til privatliv, periodevis mangel på søvn og andre faktorer som språk og kommunikasjonsproblemer, samt det å være utsatt for et fiendtlig miljø. Den andre og mer alvorlige kategorien av risikofaktorer inkluderer truende opplevelser som det å bli holdt som gissel, bli truet med våpen, miner, snikskyttere; det å overvære grufulle hendelser og groteske inntrykk, som for eksempel å bevitne overgrep mot sivilbefolkningen, eller overgrep mot en kamerat og umulige valg, samt det å være vitne til overgrep mens man er maktesløs.¹⁵

Deltakere i fredsbevarende operasjoner skal beholde en nøytral posisjon og kun handle aggressivt i selvforsvar. Det å skulle holde aggressive impulser i "sjakk" i en konfliktsituasjon kan være krevende, og kan forårsake en stressreaksjon som har fått navnet "FN-soldatens stressyndrom" og som beskriver hvordan soldater blir overmannet av frykt for å miste evnen til å undertrykke sin egen aggresjon.¹⁶ Dette gjelder ikke spesifikt norske FN-soldater, men FN-soldater generelt.

Forskning tyder på at tre grupper av tjenestegjørende kan ha høyere risiko for å utvikle psykiske helseproblemer: Repatriert personell (ufrivillig hjemsendelse før tjenestetiden er over, som oftest har dette bakgrunn i psykiske helseproblemer og/eller reglementsbrudd), personell utsatt for alvorlige og potensielt traumatiserende hendelser, og personell som blir fysisk skadet under tjenesten.¹⁷ Tidligere forskning har antatt at hjemsendelser utelukkende reflekterer mentale helseproblemer hos repatriert personell. Imidlertid har Thoresens studie anskueliggjort at repartisjon ser ut til å utgjøre en større risiko for selvmord enn hva mentale helseproblemer utgjør. Dette funnet viser at repartisjonsprosessen i seg selv kan være traumatisk og ha en skadelig effekt.¹⁸

Problematiske sosiale relasjoner, som familieproblemer og manglende støtte fra offentligheten, kan disponere for helseproblemer.¹⁹ Gode sosiale relasjoner kan derimot beskytte mot utvikling av PTSD i etterkant av tjenesten. Dette inkluderer faktorer som å være gift og ha et sterkt fellesskap med andre fredsbevarere. En undersøkelse blant medlemmer av

¹⁵ Thoresen, 2006, 2-3

¹⁶ Thoresen, 2006, 3

¹⁷ Sosial- og helsedirektoratet, 2006, 11

¹⁸ Thoresen, 2006, 57. Thoresen utdyper at repatriering kan ha en skadelig effekt for personell, blant annet fordi hjemsendelse kan knytte negative følelser til oppdraget, som nederlag, ydmykelse og underlegenhet.

¹⁹ Thoresen, 2006, 10.

SIOPS (skadde i internasjonale operasjoner) viser at en større andel av SIOPS-veteranene i sammenligning med kontrollgruppen²⁰ er skilt, uføretrygdet (på undersøkelsestidspunktet) og/eller føler seg isolert i det sivile liv. Drøyt halvparten av de spurte SIOPS-veteranene oppgir at de merket endringer i sin psykiske og fysiske helse ett år eller mer etter endt tjeneste. For én av fire gikk det seks år eller mer før de merket endringene.²¹

Siri Thoresens doktoravhandling om risikofaktorer i forbindelse med selvmord blant norske FN-veteraner, har bidratt til å gi større innsikt i mekanismene og de bestemmende faktorene i forhold til selvmord, og slik gitt en økt innsikt i hvordan selvmord muligens kan forhindres. Studiene viser at det er en moderat økning av risiko for selvmord hos veteraner fra fredsbevarende operasjoner.²² På generelt grunnlag har militært personell bedre psykisk og fysisk helse enn befolkningen som helhet, dette har sammenheng med at militært personell gjennomgår seleksjonsprosedyrer før tjenesten. Det samme gjelder selvmord: soldater er, i nesten alle land, mindre utsatt for selvmord. Allikevel er selvmord den tredje vanligste dødsårsaken blant amerikansk militærpersonell etter utilsiktede skader og sykdommer. Det samme mønsteret er funnet blant norsk militærpersonell: sammenlignet med den øvrige befolkningen er det mindre risiko for selvmord blant soldater, men rundt 1970 og 1980 økte selvmordsraten blant norske soldater. Imidlertid ser det ut til å være en økt selvmordsrisiko blant soldater som har deltatt i strid. Imidlertid er det fremdeles noen usikkerheter omkring hvorvidt fredsbevaring kan assosieres med en økt risiko for selvmord, og Thoresen påpeker at det eksisterer begrenset kunnskap omkring selvmordsrisiko blant denne gruppen, derfor er det viktig å identifisere undergrupper, som kanskje kan bli negativt påvirket av deltakelse i en fredsbevarende operasjon, og etablere en bedre innsikt i hva som utgjør risikofaktorer for selvmord blant fredsbevarende personell.²³

I 2009 foretok FAFO, på oppdrag fra veteranforbundet SIOPS, en levekårsundersøkelse blant veteraner som har blitt skadet i internasjonal tjeneste. Flertallet av medlemmene i SIOPS opplever å ha utviklet psykiske helseproblemer som en følge av deltakelse i en internasjonal

²⁰ Kontrollgruppen består av veteraner rekruttert fra Vernepliktsverkets personell databaser over alt personell som har deltatt i internasjonale operasjoner.

²¹ FAFO, 2009, 9-11. Flere av informantene i FAFO-rapporten oppgir opphøret av fellesskapet ved hjemkomst som det klart vanskeligste med overgangen fra et liv som soldat i internasjonal operasjon til et vanlig liv hjemme i Norge.

²² Thoresen, 2006, 63

²³ Thoresen, 2006, 11

operasjon. Rapporten er konsentrert om soldatenes erfaring med Forsvarets oppfølging, samt deres erfaringer knyttet til arbeidsliv, helse- og velferdstjenester, familie, venner og veterannettverk.²⁴ I denne undersøkelsen kommer det blant annet frem at det blant dem som aldri har opplevd en situasjon med fare for eget og/eller andres liv mens de var ute, er det en langt større andel som vurderte sin nåværende arbeidsevne som god.²⁵ Denne rapporten viser i tillegg at det er et manglende samsvar mellom det soldatene har opplevd, og et tilbud for å bearbeide de kritiske hendelsene. I forhold til kontrollgruppen kjennetegnes SIOPS-utvalget av en mye større ubalanse mellom behovet for og bruken av ulike oppfølgingstilbud i alle de tre fasene.²⁶ Undersøkelsen viser også at mange av veteranene utviklet psykiske problemer lang tid etter at tjenesten var avsluttet. Derfor er det nødvendig med en systematisk oppfølging av veteranene over tid for å fange opp alle de soldatene som har utviklet, eller som kommer til å utvikle psykiske skader som følge av tjeneste.²⁷

FAFO-undersøkelsen viser at det er en opphoping av levekårsproblemer blant SIOPS-medlemmene. De har gjennomgående lavere inntekt, er oftere uføretrygdet, har dårligere helse og vurderer egen arbeidsevne som langt dårligere enn veteranene i sammenligningsgruppen. Rapporten undersøker også nærmere årsakene til at det har blitt slik. Ifølge undersøkelsen ser det ut til at SIOPS-veteranene har fått mangelfull oppfølging, at oppfølgingen bærer preg av en viss ”vilkårlighet”, og at manglende oppfølging fremstår som regelen snarere enn unntaket, uavhengig av når og hvor veteranene har vært ute.²⁸ Undersøkelsen viste også at SIOPS-veteranene i stor grad har negative erfaringer med psykiske helsetjenester. Dette er knyttet til den manglende forståelsen og kompetansen de opplever å ha blitt møtt med.²⁹ Erfaringene med helsetjenester viser videre at dette er en gruppe veteraner som i stor grad har falt utenfor de fleste tjenester og oppfølgingstilbud. Verken Forsvaret eller det sivile samfunn har hatt noen overordnet eller systematisk strategi for hvordan veteraner som sliter med psykiske senskader skal kartlegges og følges opp.³⁰

²⁴ FAFO, 2009, 7

²⁵ Ibid, 9

²⁶ Ibid, 8.

²⁷ Ibid, 10

²⁸ Ibid, 54-61

²⁹ Ibid, 103

³⁰ Ibid, 12

NKVTS (Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress) ble etablert 1. januar 2004 og er tilknyttet Universitetet i Oslo.³¹ Senteret skal utvikle og spre kunnskap omkring vold og traumatisk stress, for å bidra til å forebygge og redusere de helsemessige og sosiale konsekvensene som vold og traumatisk stress kan medføre. Lars Weisæth (forsker og prof. dr. med.) er ansatt ved senteret og har drevet forskning i tilknytning til utviklingen av psykiske stresskader hos krigsveteraner. Blant annet har han skrevet en artikkel utgitt i *Sjekkposten* (Organ for FN-veteranenes Landsforbund) som omhandler hvorfor amerikanske soldater som har vært i Irak og utviklet stresskader, i liten grad søker hjelp. Han påpeker at dette kan ha sammenheng med at de fleste skulle vise seg å være ute av Forsvaret ett år etterpå. Det kan også være frykt for stigmatisering, og for at denne slags type skader kan oppfattes som et uttrykk for svakhet. Særlig vanskelig er det å få befal til å søke militærpsykiatrisk hjelp. Dette er et uttrykk for bekymring over at disse opplysningene kan komme ut, samt frykt for negative karrierekonsekvenser.³²

Konklusjon: skadd personell står overfor betydelige levekårsutfordringer i sitt sivile liv

Norge har vært en pioner innen forskning på psykisk og fysisk helse hos FN-veteraner.³³ UNIFIL-undersøkelsen, publisert i 1993, påviste at 5 prosent av veteranene hadde utviklet PTSD i etterkant av tjenesten. Imidlertid ble det ikke gjennomført noen store forbedringer av personellpolitikken i løpet av 1990-tallet, til tross for denne kunnskapen. Det har vist seg at verken det sivile samfunnet eller Forsvaret har vært tilstrekkelig forberedt på å ivareta veteraner som har blitt fysisk og/eller psykisk skadet i internasjonal tjeneste.

Et viktig poeng i forhold til de skadde veteranenes sak, er at det er blitt fastslått at det eksisterer en sammenheng mellom stressende erfaringer under internasjonal tjeneste og utvikling av psykiske skader i ettertid. Jeg har vist at Internasjonal forskning på veteraner og psykisk helse har identifisert en rekke ”stressfaktorer” som soldatene blir eller risikerer å bli utsatt for, og at Siri Thoresen undersøkelser av norske FN-veteraner har gitt kunnskap omkring de risikoene soldater i internasjonale situasjoner løper, og hvilken fare for helsemessige problemer slik deltakelse representerer.

³¹ Bak opprettelsen står Helse- og omsorgsdepartementet, Forsvarsdepartementet, Arbeids- og inkluderingsdepartementet, Justis- og politidepartementet og Barne- og likestillingsdepartementet.

³² Weisæth, ”*Sjekkposten*,” Organ for FN-veteranenes Landsforbund, 5, 2007, s. 8-9

³³ Thoresen, 2006, 8

Forskning har ført til økt kunnskap omkring hvordan man skal følge opp skadd personell og hvordan skader bør forebygges. Blant annet har økt kunnskap omkring de belastninger deltakere i internasjonale operasjoner risikerer å bli utsatt for, ført til en ny oppfølgingsmodell, én for oppfølging av fremtidige kontingenter og én for oppfølging av veteraner som tidligere har tjenestegjort som innsatspersonell. De nye oppfølgingsmodellene legger blant annet økt vekt på rapportering av potensielle traumatiserende hendelser, og økt samarbeid mellom den militære og sivile helsetjenesten.³⁴

Kilder og noen metodiske betraktninger

Kildematerialet mitt består av kvalitative intervjuer med veteraner, bøker skrevet av og om norske krigsveteraner fra internasjonale operasjoner, offentlige dokumenter og militær teori. De muntlige kildene er av særlig betydning for min oppgave, da det har blitt forsket lite på norske krigsveteraner fra internasjonale operasjoner fra et samfunnsmessig og historisk perspektiv, og at det derfor er vanskelig å finne tilstrekkelig mange tilfredsstillende, skriftlige kilder til å kunne svare på oppgavens problemstilling. Mitt valg om å bruke kvalitative intervjuer gir et særlig godt grunnlag for å få innsikt i informantenes erfaringer, tanker og følelser. Et særpreg ved informasjon fra intervjuer er at begivenhetene (og hendelsene) det fortelles om preges av informantens forståelse av det han eller hun har opplevd.³⁵

Informantens forståelse av oppdraget er særlig relevant i forhold til min problemstilling. Muntlige kilder kan gi innsikt i sider ved historien som ikke blir dokumentert i skriftlige kilder. Som Royal Air Force-historikeren Denis Richards har kommentert, blir som oftest ikke informasjon angående forhold mellom mennesker dokumentert i offentlige kilder.³⁶ Det finnes også miljøer med beskjeden skriftkultur, eller situasjoner hvor det er liten tid til å skrive.

I tillegg til de muntlige kildene har jeg benyttet meg av skriftlig kildemateriale. Jeg har gjort bruk av offentlige dokumenter for å vise endringer over tid i norsk veteranpolitikk. Først i 1995 dukket veteransaken opp i offentlige dokumenter, og særlig etter 2005 er den blitt mye omtalt. Dette viser at det har vært en stor utvikling på området, og forståelse av denne utviklingen er nødvendig i forhold til analysen av intervjuene. Jeg har også benyttet andre skriftlige kilder i arbeidet med denne oppgaven, og dette kildematerialet består av intervjuer med veteraner presentert i bokform, historiske fremstillinger av Libanon-veteranenes

³⁴ Sosial- og helsedirektoratet, 2006 3

³⁵ Thagaard i, ”*Systematikk og innlevelse*”, 2006, 83

³⁶ Seldon, ”*The Contemporary History Handbook*”, 1996, 354

erfaringer, bøker om norske og utenlandske soldaters erfaringer, og veteraners egne beretninger om sine erfaringer. Dette har gitt innsikt i erfaringen til norske FN- og NATO-veteraner og hvordan det kan arte seg å komme hjem fra slike oppdrag. Imidlertid har ikke denne litteraturen kunnet si noe om veteranenes selvoppfattelse, og eventuelle forandringer over tid. Derfor er det min oppfattelse at kvalitative intervjuer er den beste måten å få uttømmende informasjon som kan gi innsikt i denne gruppens opplevelse på.

Utfordringer ved det kvalitative intervju, og valg av informanter

Et kjennetegn ved kvalitative forskningsmetoder er at forskeren søker en forståelse av virkeligheten som er basert på hvordan de som studeres forstår sin livssituasjon.³⁷ Kvalitative forskningsresultater representerer derfor informantenes subjektive oppfatning av en hendelse, og resultatet av en slik undersøkelse er således lite egnet til å generalisere over gruppen som helhet. Imidlertid vil ikke en kvantitativ undersøkelse som eksempelvis benytter spørreskjemaer, være egnet til å få frem et nyansert og detaljert bilde av hvordan utvalget opplevde deltakelsen i en internasjonal operasjon og overgangen til det sivile liv. De kvalitative teknikkene går gjerne sammen både med en hermeneutisk tilnærming der en søker å tolke meninger, og med et intensivt forskningsopplegg der en går forholdsvis dypt ned i enkelte eksempler.³⁸ Dette har jeg gjort i min analyse av intervjuene, i tillegg til at jeg har knyttet dette opp mot tidligere forskning som har gått mer kvantitativt til verks, for også å vise noen generelle trekk ved materialet.

En av utfordringene ved å bruke intervju som historisk kilde er knyttet til informantens egne begrensninger, og da særlig i forhold til hukommelse. Menneskers hukommelse er ikke fullkommen, og informanter gjengir ikke hendelser nøyaktig slik de utspant seg. En fordreining av hendelsesforløpet kan være både bevisst og ubevisst, og er ofte påvirket av senere hendelser.³⁹ Denne studien er ikke en leten etter noen absolutt sannhet, men en utforskning av menneskers forståelse av seg og sin rolle som veteraner, og de metodiske utfordringene i forhold til sannhetsverdien av en uttalelse blir derfor begrenset.

En annen potensiell utfordring med intervju er av metodologisk art, da det å benytte seg av intervju krever omtanke i mange ledd av arbeidet og dette gjelder også i utvelgelsen av

³⁷ Thagaard, 2006, 16

³⁸ Kjeldstadli, ” *Fortida er ikke hva den en gang var*”, 2003, 183

³⁹ Seldon, 1996, 356

informanter.⁴⁰ Derfor var det viktig for meg at informantene skulle være representative, og jeg la vekt på at spørsmålene ikke måtte være ledende og at gjennomføringen ikke måtte styres i for stor grad. En av utfordringene jeg møtte i forhold til dybdeintervjuene er noe mange har erfart; det kunne være ubehagelig å forholde seg kritisk til personer som tok imot meg med åpne armer og stor velvilje.⁴¹ Jeg mener en eventuell mangel på en slik ”kritisk distanse” ikke har vært et problem for meg i forhold til intervjusituasjonen. Under intervjuet var jeg ute etter informantenes oppfattelse av temaet. Jeg var ikke ute etter å stille kritiske spørsmål omkring faktiske hendelser, men ute etter å tilegne meg mest mulig kunnskap omkring deres erfaringer og oppfattelse av opplevelsen. I ettertid har jeg vurdert materialet og sett hva som har vært relevant og representativt for gruppen, samt hva som har skilt seg ut og eventuelt vært motstridende uttalelser.

Når det gjelder utvelgelse av informanter har jeg benyttet meg av en blanding mellom tilgjengelighet (med tanke på den begrensede tiden jeg har hatt til rådighet) og et representativt utvalg. For å få et representativt utvalg er det viktig å benytte informanter med forskjellig bakgrunn.⁴² I utgangspunktet ønsket jeg å skaffe informanter med erfaring fra forskjellige operasjoner og fra forskjellige miljøer – jeg ønsket å unngå at informantene utelukkende tilhørte samme veteranforening, og jeg ønsket å sikre et spenn i alder og militær grad. På bakgrunn av tilgjengelighet var utgangspunktet mitt at ”tyngdepunktet” i oppgaven ville være de norske bidragene i Libanon, på Balkan og i Afghanistan, da alle tre er eller har vært store norske engasjementer, og jeg antok at det ville være enklest å finne informanter som hadde tjenestegjort i disse operasjonene. Dette har vist seg til en viss grad å stemme.

Jeg valgte å kontakte NROF (Norges Reserveoffiserers Forbund) for å fortelle om prosjektet mitt, og for å spørre om hjelp til å kontakte informanter i veteranforeningene. Jeg har tidligere arbeidet på et prosjekt på oppdrag fra NROF og kjente derfor til forningen fra før, og jeg valgte så å kontakte dem igjen, da jeg visste at de har et stort kontaktnettverk i forsvarsmiljøet. Jon Rogstad i NROF formidlet kontakt videre med en undergruppe i NVIO (Norges Veteranforbund for Internasjonale Operasjoner, tidligere FNVLFF). Her møtte jeg opp

⁴⁰ Kjeldstadli, 2003, 195. Seldon, 1996, 356-357

⁴¹ For eksempel beskriver journalisten Anders Sømme Hammer i boken *Drømmekrigen* (2010) hvordan journalister i Afghanistan kan komme så tett på soldatene at kampånd smitter over på dem. Han mener sammenblandingen vanskeliggjør uavhengig journalistikk i Afghanistan, og kan føre til at dekningen av krigen blir ubalansert.

⁴² Seldon, 1996, 356

personlig for å fortelle om meg selv og mitt prosjekt, og fikk slik kontakt med informanter. I tillegg møtte jeg opp på et veterantreff og presenterte meg selv, og fikk på denne måten i stand avtaler. Fordi jeg kommer ”utenifra” og ikke er en del av Forsvaret eller veteranmiljøet, mener jeg at dette var en god måte å komme i kontakt med aktuelle informanter på. Hvis jeg kun hadde ringt rundt til veteraner, uten at de hadde hørt om meg på forhånd, kan det godt være at mange hadde blitt skeptiske, og ikke hadde ønsket å stille opp. Den måten jeg valgte sikret at informantene var forberedt i forkant av intervjuet. Den støtten jeg har fått innad i veteranmiljøet har vært til svært stor hjelp for gjennomføringen av prosjektet.

Det var imidlertid to utfordringer med denne fremgangsmåten, det ene var at jeg risikerte for lite spredning på respondentgruppen, ettersom mange tilhørte det samme miljøet, og det andre var at jeg ved denne metoden ikke kom i kontakt med informanter som hadde vært i Afghanistan. Jeg valgte derfor, i samarbeid med NROF, å legge ut en annonse på deres hjemmeside, hvor jeg søkte etter veteraner som var interessert i å stille opp på intervju. Jeg fikk en god del respons på dette, og fikk gjennomført intervjuer med veteraner fra forskjellige miljøer og med forskjellig bakgrunn. Et problem var at mange av de som kontaktet meg kom fra andre landsdeler, og på grunn av tidspress og mangel på ressurser hadde jeg kun mulighet til å intervju informanter i østlandsområdet. Imidlertid ble jeg ikke kontaktet av noen som hadde vært i Afghanistan. Denne gruppen har vist seg som den vanskeligste gruppen å kontakte. Løsningen ble å bruke kontaktnettverk for å finne frem til veteraner som har vært i Afghanistan. De informantene jeg har intervjuet som har tjenestegjort her, har en svært variert bakgrunn.

Gjennomføring av intervju

Den intervjuteknikken jeg har valgt er det som i metodelitteraturen betegnes som kvalitativt forskningsintervju.⁴³ De temaene jeg spør om er i hovedsak fastlagt på forhånd, men rekkefølgen av temaene bestemmes underveis. På denne måten har jeg kunnet følge informantens fortelling, og intervjuet har hatt form av en samtale, samtidig som jeg har fått svar på de temaene jeg ønsket. Dette er også viktig for at informanten kan ta opp temaer jeg ikke hadde tenkt på i forkant. Det kvalitative forskningsintervjuet er en samtale mellom forsker og informant som styres av de temaene forskeren ønsker å få informasjon om.⁴⁴

⁴³ Thagaard, 2006, 85

⁴⁴ Thagaard, 2006, 85

Når det gjelder gjennomføring av intervjuet vurderte jeg to ulike metoder, notater eller å ta opp samtalen på båndopptaker. Begge metodene har sine fordeler og sine ulemper: ingen av metodene er fullstendig uten feil, eller mer ”korrekt”.⁴⁵ Derfor vurderte jeg ut fra praktiske hensyn at den beste metoden for meg ville være å ta notater underveis i intervjuet, for deretter å skrive intervjuet ut i fulltekst etter intervjuets slutt. Dette har gjort det enklere for meg å ha en åpen og fri samtale (båndopptaker kan virke hemmende for enkelte, særlig når man tar opp følsomme temaer) og det har gjort det enklere å møte informantene der det passer for dem, som ofte har vært offentlige steder, som for eksempel en kafé hvor det kan være en del støy. Den viktigste årsaken har imidlertid vært at dette har gitt meg mindre tidspress i forhold til intervjuene, fordi transkribering av intervjuer fra båndopptak er en tidkrevende prosess, og dette har således åpnet for at jeg har kunnet ha noen flere intervjuer enn først tenkt.

Refleksjoner over valg av metode og noen etiske aspekter

Fordi den personlige kontakten som utvikles i en intervjusituasjon i seg selv er et metodisk poeng, i forhold til at forskerens rolle har betydning for intervjuet og den informasjonen som blir gitt,⁴⁶ har jeg tenkt igjennom hvilken betydning dette kan ha hatt for mitt resultat. Min personlige erfaring i arbeidet med oppgaven, er at min egen posisjon som utenforstående til miljøet jeg forsker på, har hatt positive effekter. For eksempel har en informant gitt meg informasjon om temaer han sier det ikke snakkes om innad i Forsvaret, og emner veteraner ikke vil ”høre” om. Det er tvilsomt at jeg ville ha fått denne informasjonen hvis jeg selv representerte Forsvaret. I tillegg har jeg i intervjusituasjonen poengtert at jeg selv ikke er militær eller har noen erfaring fra Forsvaret, og derfor spurt om de kan utdype enkelte temaer. Som utenforstående kan man be om mer inngående beskrivelse av temaer som informantene tar for gitt.⁴⁷

Av forskjellige årsaker er enkelte av temaene vi har tatt opp i intervjuet følsomme for noen av informantene, og derfor er anonymitet viktig. Dette er et ansvar jeg tar alvorlig, og har av den grunn valgt å anonymisere alle mine informanter.

⁴⁵ Seldon, 1996, 361

⁴⁶ Thagaard, 2006, 98

⁴⁷ Ibid, 2006, 102

Begrepsavklaringer

Veteran forstås i denne oppgaven som *personell som på vegne av den norske stat har deltatt i en militær operasjon*. Dette er den definisjonen som blir benyttet i offentlige meldinger.

Veteraner omfatter både militært og sivilt personell, og både stadig tjenestegjørende og de som har avsluttet sin tjeneste. Hovedgruppen av veteraner har sin erfaring fra operasjoner i utlandet. Den andre gruppen som faller inn under begrepet er personell som har deltatt eller vil delta i militære operasjoner på norsk territorium. Det er altså operasjonens karakter som avgjør hvem som faller inn under veteranbegrepet, ikke hvor operasjonen geografisk finner sted.⁴⁸

Begrepet *utenlandsoperasjon* benyttes i denne oppgaven om *operasjoner i utlandet som krever bruk av militære styrker, og som er godkjent av norske myndigheter*.

Mange av de som tjenestegjorde i FN-operasjonene under den kalde krigen var *reservebefal* er personer som har tatt befalsutdanning i Forsvaret, såkalt utskrevne vernepliktige befal eller heimevernsbefal, som ikke arbeider i Forsvaret til daglig.

Det norske Forsvaret er en kompleks organisasjon, og et relevant aspekt i forhold til denne oppgaven er at den militære organisasjonen har et videre ansvar for sine ansatte enn de fleste andre arbeidsplasser. Selv om et økende antall av befal også har en sivil utdanning, får de utelukkende opplæring i de militære ferdighetene av organisasjonen selv. I enkelte land har også Forsvaret et utvidet ansvar for sine ansatte og deres familier. Tidligere medlemmer av Forsvaret er også sikret rettigheter som veteraner.⁴⁹

Oppgavens disposisjon

I kapittel 2 vil jeg foreta et tilbakeblikk på Norge under den kalde krigen, hvor jeg beskriver hva som kjennetegnet norsk forsvarspolitik, Forsvarets oppbygging og internasjonal militær deltakelse i denne perioden. I tillegg skal jeg presentere kategorier av fredsoppdrag. I kapittel 3 beskriver jeg utviklingen etter den kalde krigens slutt. I kapittel 4 ser jeg på utviklingen av norsk veteranpolitikk. I kapittel 5 presenterer jeg intervjuene i muntlig form, og i andre halvdel av dette kapitlet vil jeg analysere funnene og knytte dette opp mot relevant teori. I kapittel 6 foretar jeg en systematisk gjennomgang av funnene i oppgaven, som jeg knytter opp mot den overordnede politiske utviklingen i denne perioden.

⁴⁸ St. meld. nr. 34 (2008-2009) s. 10

⁴⁹ Haaland, 2008, 16

2 Norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk under den kalde krigen

Landforsvar og mobiliseringshær

Under den kalde krigen var det norske militære forsvar, på samme måte som i andre europeiske land på begge sider av jernteppet, bygd opp, rekruttert og utrustet for å forsvare eget og alliertes territorium. Dette var militærmaktens primære, men ikke alltid eneste oppgave.⁵⁰ Når et lite land som Norge mente å ha mulighet til å hevde seg militært mot en supermakt som Sovjetunionen, berodde dette først og fremst på forutsetningen om hjelp utenfra. Norges bidrag til det allierte fellesforsvaret bestod utelukkende av forsvar av Norge, og landforsvaret utgjorde den kvantitativt største delen av Forsvaret og var kjernen i denne strategien. Hærens stående styrker og Heimevernet skulle umiddelbart ta opp kampen ”hvor enn angrepet måtte komme”, og slik vinne tid til mobilisering av hovedstyrken. Deretter skulle disse mobiliserte styrkene settes inn ”for å sinke fiendens fremrykking” og ”holde nærmere angitte områder mot invasjon til alliert hjelp kunne bli effektiv”.⁵¹

Norge under den kalde krigen

Under den kalde krigen innehadde Norge en viktig geopolitisk stilling. Norge har en lang atlantisk kystlinje, som var strategisk viktig for de vestlige maktene, samt felles grense med Russland i nord. Dette gjorde at Norge, til tross for at landet er en småstat i europeisk sammenheng, ble en viktig brikke i stormaktrivaliseringen mellom Sovjet og USA. Nærheten til den sovjetiske flåtebasen på Kolahalvøya var med på å plassere Norge midt i spenningsfeltet mellom stormaktene. Imidlertid var den selvpålagte norske NATO-politikken, som forbød allierte baser og atomvåpen på norsk territorium i fredstid, med på å opprettholde den ”nordiske balansen” som sikret at Norden, stort sett, forble et område med et relativt lavt spenningsnivå.⁵² Det var den geografiske nærheten til Sovjet og NATO-medlemskapet som i vesentlig grad formet norsk utenrikspolitikk og sikkerhetspolitiske rammevilkår.

I 1949 meldte Norge seg inn i NATO. Fire år etter medlemskapet i FN. NATO garanterte Norge ett troverdig militært forsvar mot den sovjetiske trusselen. FN hadde hovedansvar for å

⁵⁰ For eksempel var militærmaktens oppgave i øst også å kontrollere egen befolkning.

⁵¹ Håkenstad, ”Den nest beste løsning”, 24.

⁵² Saxi, 2009, 20

sikre antatt internasjonal lov, noe som også var en sikkerhetsgaranti for små stater. Norge støttet begge organisasjonene aktivt og investerte militære og økonomiske ressurser i begge.⁵³

Den kalde krigen delte Europa med et jernteppe mellom øst og vest, og den sikkerhetsmessige situasjonen i Europa var svært spent. Stormaktene førte en ”kald krig” og frykten var stor for at dette skulle kunne utvikle seg til en ”varm krig”. I Norge var frykten særlig stor for at Sovjet skulle invadere via de nordlige delene av landet, for å sikre seg kontroll med den atlantiske kystlinjen. Det militære styrkeforholdet mellom småstaten Norge og supermakten Sovjetunionen ble i løpet av den kalde krigen stadig mer ubalansert i sovjetisk favør. Russiske styrker økte systematisk sin ildkraft og mobilitet. Fremfor alt vokste Nordflåten på Kolahalvøya frem til å bli en av Sovjetunionens to viktigste flåter, og Nordflåtens øvelser ble mer omfattende i omfang og kompleksitet.⁵⁴

Naboskapet til Kola-basen var særlig følsomt ettersom Kola-basen også var hjemmehavn for over halvparten av Sovjetunionenes rakettførende strategiske undervannsbåter med atomvåpen, med evne til å angripe mål i USA. Disse utgjorde ikke noen direkte trussel mot Norge, men bidro til å plassere Norge i sentrum av atomvåpenkonfrontasjonen mellom USA og Sovjetunionen. Nordflåtens vestlige baser lå bare femti kilometer øst for grensen mot Norge. Land- og luftstridskreftene som Sovjetunionen bygde opp på Kolahalvøya på 1970- og 1980-tallet, var ikke større enn at vi må anta at de først og fremst var et ledd i forsvaret av Nordflåtens baser. Men de representerte en konkret trussel mot norsk territorium på grunn av sin evne til å angripe mål i Norge og okkupere deler av landet på meget kort varsel.⁵⁵ Sovjetunionen hadde en stor styrke utplassert i Leningrads militære distrikt, i tillegg var det utplassert en betydelig styrke på Kolahalvøya som sto klar til å gjennomføre et overraskelsesangrep mot deler av Norges territorium.⁵⁶

Den strategiske situasjonen under den kalde krigen gjorde det derfor i praksis unødvendig å argumentere for USAs essensielle rolle for norsk sikkerhets- og forsvarspolitik. USA har blitt betraktet som den fremste garantisten for den gjensidig forpliktende sikkerhetsgarantien i artikkel V i Atlanterhavspakten. (Artikkel V tolker et angrep på ett NATO-land som et angrep

⁵³ Haaland, 2008, 59

⁵⁴ Børresen, Gjeseth & Tamnes i ” *Norsk forsvarshistorie – allianseforsvar i endring*”, 2004, 33

⁵⁵ Ibid. 36

⁵⁶ Saxi, 2009, 21

på alle).⁵⁷ Norsk NATO-politikk ble formet av naboskapet med den russiske bjørnen i øst. På den ene siden ønsket norske styresmakter å integreres i NATO, samtidig som man rettet alliansens fokus mot nordområdene.⁵⁸

Det var ikke utelukkende den ytre trusselen som var avgjørende for norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk; bidrag i fredsbevarende FN-operasjoner som i Libanon ble opplevd å være i pakt med landets humanitære og altruistiske tradisjoner. Flertallet i det politiske miljøet i Norge så fredsbevaring som en del av et utvidet sikkerhetskonsept - fredsbevaring ble på samme måte som uhjelp og arbeid for en ny økonomisk verdensordning sett på som bidrag til en fredeligere og mer velorganisert verden.⁵⁹ Sammen med de andre nordiske landene var Norge en pioner i FNs fredsoperasjoner. Dette har blitt kalt ”den nordiske modellen for fredsbevaring”. De nordiske statene sto for rundt 25 prosent av det personellet som deltok i fredsbevarende operasjoner i perioden under den kalde krigen.⁶⁰ For det norske Forsvaret var imidlertid *ikke fredsbevaring en prioritert oppgave*. Deltakelse i slike operasjoner, som UNIFIL i Libanon, ble av mange politiske og militære ledere ansett som dårlig bruk av ressurser, og noe som trakk mannskap vekk fra det som var Forsvarets primære oppgave – å forsvare norsk territorium. Det var frivillig å dra ut i internasjonal tjeneste, og dette medførte at deltakelse i FN-opdrag fikk en ”frivillig” karakter. Dette fikk konsekvenser for Forsvarets disponeringer og personellpolitikk overfor denne gruppen. Det var heller ikke karrierefremmende for personell som ønsket en militær karriere, og reise ut i internasjonal tjeneste.⁶¹

Det norske Forsvaret under den kalde krigen

I perioden før 1990 var Forsvarets kjerneoppgave altså nasjonal, og forsvarsstrukturen var innrettet mot å forsvare Norge mot et sovjetisk angrep på norsk jord (dette var også tilfelle i de første årene etter den kalde krigens slutt). Utenlandsoperasjoner var definert som en tilleggsoppgave. I den grad internasjonal militær innsats ble ansett som relevant under den kalde krigen, var det i kraft av dens positive utenrikspolitiske effekter for Norge. Som sikkerhetspolitisk instrument var Forsvarets rolle å avskrekke og nekte fremmede styrker

⁵⁷ Græger i ” *Nye utfordringer for europeisk sikkerhetspolitikk*”, 2009, 152

⁵⁸ Børresen, Gjeseth & Tamnes, 2004, 35

⁵⁹ Ibid171

⁶⁰ Saxi, 2009, 23

⁶¹ Se for eksempel Strømme og Leraand,” *I kamp for fred*”, 2005, .333

innpass på norsk territorium. Hvis invasjonen allikevel kom etter hvert, mest sannsynlig i Nord-Norge, var målet å ha et Forsvar som kunne stå imot inntil allierte kom Norge til unnsetning, med en "holdtid" på inntil tjuefire timer.⁶² Når de allierte styrkene hadde kommet til unnsetning, var det meningen at de norske styrkene skulle fortsette kampen og understøtte allierte avdelinger etter at disse hadde satt seg fast på norsk jord.⁶³

Norge er et relativt stort land målt i utstrekning, med et areal på 324,000 km og, som den norske regjeringen påpekte ved flere anledninger under den kalde krigen, med begrensede ressurser skulle Forsvaret beskytte et landområde like stort som Danmark, Nederland, og Vest-Tyskland til sammen.⁶⁴ For dette formålet bygde Forsvaret på en kombinasjon av et lite antall stående styrker på høy beredskap og av relativt god kvalitet, og et langt større antall mobiliseringsstyrker av varierende kvalitet. Bare en mindre del av de samlede styrkene var stridsklare i fredstid. Dette gjaldt først og fremst Luftforsvarets kampfly og de fleste av marinens kampfartøyer.⁶⁵ De stående styrkene var først og fremst trent til forsvar av hjemlandet. Det har også vist seg at mangler i trening og utstyr gjorde at det kunne settes spørsmålsteget ved styrkenes faktiske kampdyktighet, dette gjelder særlig Hæren. Deler av Luftforsvaret og Marinen hadde en høyere grad av kampklarhet, men disse styrkene var også i første omgang trent til å forsvare norsk territorium.⁶⁶

Ifølge planen fra 1970 ville Forsvaret etter mobiliseringen ha talt rundt 350.000 befall og menige. Av disse utgjorde Hæren noe over 130,000, Sjøforsvaret rundt 80.000, Luftforsvaret litt over 70.000 og Heimevernet ca. 70.000. Frem til midten av 1980-tallet økte styrketallene. Noe av årsaken til dette var større behov for å utnytte vernepliktsmassen for å kompensere for opprusting på sovjetisk side. Da de var på sitt høyeste nivå i 1984, besto Forsvarets disponible styrker av nesten en halv million mann, med en hær som utgjorde 160.000 soldater. Dette utgjorde 12 prosent av landets befolkning. I tillegg til dette kom dessuten den sivile støtten gjennom totalforsvaret. Det dreide seg om en nærmest total mobilisering av samfunnets ressurser for total krig.⁶⁷

⁶² Græger, 2009, 154

⁶³ Børresen, Gjeseth & Tamnes, 2004, 66

⁶⁴ Saxi, 2009, 24-25

⁶⁵ Børresen, Gjeseth & Tamnes, 2004, 66 bildet

⁶⁶ Haaland, 2008, 2

⁶⁷ Børresen, Gjeseth & Tamnes, 2004, 66-67

Under hele den kalde krigen var altså den militære organisasjonen, dens styrker, struktur, utdannelse, trening og øvelser rettet mot å forsvare norsk suverenitet. Dette var det generelle bildet, imidlertid var det variasjoner innenfor dette bildet. I de første tiårene etter andre verdenskrig var det en større iver for å delta i internasjonale operasjoner, enn hva det var mot slutten av den kalde krigen. Til tross for bekymringer omkring det nasjonale forsvaret, var størrelsen på det norske engasjementet i Tyskland i 1947-1953, frem til dags dato det største norske bidraget i en utenlandsoperasjon. I tillegg ble norske tropper sendt langt av gårde til Egypt, Kongo og Korea på 1950- og 1960-tallet. Både vernepliktige og frivillige ble benyttet, dette indikerer at Forsvaret anså disse oppdragene som legitime (senere ble ikke vernepliktige benyttet i slike operasjoner). Da man tok de første skrittene mot å sette opp en norsk FN-styrke som skulle benyttes i internasjonale operasjoner, var de militære ambisjonene høyere enn ambisjonene til de sivile myndighetene. Imidlertid ble styrkene i stor grad overlatt til seg selv etter avreise. Den viktigste årsaken til denne mangelen på oppmerksomhet fra hjemmeorganisasjonen, er at Forsvaret var opptatt med å etablere og utvide den nasjonale forsvarsstrukturen. Og, som jeg tidligere har vært inne på, forandret Forsvarets holdning til internasjonale operasjoner seg senere under den kalde krigen. Ved å gjøre deltakelse i internasjonale operasjoner frivillig, indikerte Forsvaret og politikerne at dette ikke egentlig var en forventet plikt for en offiser. Avgjørelsen om å tjenestegjøre ute var nå mer personlig enn profesjonell.⁶⁸ I 1978 ble UNIFIL opprettet, og operasjonen i Libanon gjorde at internasjonale operasjoner stadig ble mer upopulært innad i det militære lederskapet. Dette hadde sammenheng med lengden på oppdraget, moderate operasjonelle utfordringer og at det var liten sannsynlighet for at operasjonen ville lykkes i å gjennomføre sitt mandat.⁶⁹ For UNIFIL-veteranene kunne operasjonens lave status få negative følger. Blant annet førte negative oppfatninger av oppdraget til at veteranene i noen tilfeller ikke fikk den anerkjennelsen de hadde fortjent, eller den oppfølgingen i ettertid som enkelte hadde behov for.⁷⁰

⁶⁸ Haaland, 2008, 77

⁶⁹ Haaland, 2008, 78

⁷⁰ Se for eksempel Strømme og Leraand, 2005. Her diskuteres den negative følgen for UNIFIL-veteranene som var et resultat av oppdragets lave status.

Kategorier av fredsoppdrag

Før jeg går nærmere inn på de norske bidragene i internasjonale operasjoner, er det nødvendig å se på hvilke typer internasjonale operasjoner de norske styrkene har vært en del av, siden FN ble opprettet i 1945 og frem til i dag.

Vi kan dele internasjonale militære operasjoner inn i fire kategorier, den første kategorien, som var den vanligste typen før 1990, har i ettertid blitt kategorisert som såkalt *tradisjonelle fredsbevarende operasjoner*. Denne typen operasjoner hadde gjerne to hovedelementer. For det første besto de av en fredsbevaringsstyrke som skulle legge grunnlaget for å forhindre konflikt og ”skape” fred. Før 1989 var denne styrken i de fleste tilfeller basert på en våpenhvile, og innebar at FN skulle overvåke tilbaketrekningen av styrker eller etablere en buffersone. Det andre elementet var en parallell forhandlingsprosess som skulle føre frem til en varig fredsavtale.⁷¹ Slike operasjoner var basert på en ”hellig treenighet” som består av samtykke, upartiskhet, og en minimal bruk av makt.⁷² Den andre kategorien av fredsbevarende operasjoner var FN-operasjoner som skulle overvåke eller hjelpe til med å gjennomføre valg, som regel innenfor rammen av en fredsavtale. Den viktigste forskjellen fra tidligere, var at disse mandatene var politiske, og ikke bare militære. De var multidimensjonale og var det første skrittet i retning av dagens fredsbyggingsoperasjoner. Disse ble kalt for *annen generasjons fredsbevaring*.⁷³ Den tredje kategorien var såkalt *tredjegerasjons fredsbevaring*. Dette innebar at FN påtok seg oppgaven å beskytte sivile og levere/ beskytte humanitærhjelp i pågående konflikter, som for eksempel i Bosnia (1992-1995). Disse operasjonene peker på den vanskelige balansegangen det innebærer å skulle forfølge humanitære mål med militære maktmidler, og de illustrerer sentrale problemstillinger knyttet til sivil-militært samarbeid.⁷⁴ Den fjerde kategorien er *fredsforsterkende operasjoner* eller kapittel VII-operasjoner. Denne type operasjoner involverer bruk av makt mot en eller flere av de krigende partene for å påtvinge partene en fredsavtale, for på denne måten å skape fred. Slike operasjoner involverer ofte intens krigføring, og krever derfor et høyeste nivå av krigsferdigheter fra de styrkene som deltar i operasjonene.⁷⁵

⁷¹ Hansen, ”Vendepunkter i norsk utenrikspolitikk”, 2009, 81

⁷² Saxi, 2009, 11

⁷³ Hansen, 2009,84

⁷⁴ Ibid, 87

⁷⁵ Saxi, 2009,11

De operasjonene jeg har skissert her har ikke alltid noen klar folkerettslig status, men henter sin rettslige status fra å være FN-aksjoner eller aksjoner på vegne av FN. Det er også slik at etter 1999 har utviklingen av fredsoperasjoner foregått i parallelle trender, og det er ikke én kategori som har dominert. Kort skissert kan disse oppdeles i tre forskjellige kategorier: FN-operasjoner som går enda et steg lengre og fungerer som overgangsadministrasjoner, slik som Kosovo og Øst-Timor; omfattende FN-operasjoner utenfor rampelyset – blant annet Sierra Leone, Liberia og Burundi – som ligner mer på annen generasjons fredsbevaring; og militæroperasjoner med større innslag av kamphandlinger, gjennomført av en koalisjon av stater i Afghanistan og Irak.

Norges deltagelse i militære operasjoner under den kalde krigen

Norge deltok med kontingenter i en rekke internasjonale fredsoppdrag før 1990. Fra 1950 til 1965 ble det etablert en ganske konsekvent rutine for deltakelse i slike operasjoner. Denne politikken ble opprettholdt frem til slutten av den kalde krigen, og i de første årene etter 1990.⁷⁶ I dette kapitlet skal jeg gå nærmere inn på ett av disse oppdragene, og det er UNIFIL-engasjementet i Libanon, som var en fredsbevarende FN-operasjon. Under den kalde krigen deltok Norge i to store fredsbevarende operasjoner, det var UNIFIL i Libanon og UNEF i Egypt. Utenom disse to store bidragene var Norge involvert i militære observatøroperasjoner i Midtøsten, Asia og Afrika, og disse gikk i hovedsak ut på å overvåke en fredsavtale eller en våpenhvile, for så å rapportere tilbake til FN om uroligheter. Mens de første norske militære bidragene til FN var individuelle observatører, var feltsykehuset til den fredsforsterkende operasjonen i Korea den første militære *enheten* Norge bidro med i FN-sammenheng. Norge bidro også med styrker til en fredsforsterkende operasjon i Kongo, i forbindelse med krigen som brøt ut etter at Kongo erklærte seg selvstendig i 1960.⁷⁷

Da jeg har intervjuet informanter som har tjenestegjort i UNIFIL, er det nødvendig med en utfyllende beskrivelse av oppdraget, for å kunne analysere den informasjonen informantene har gitt. I tillegg var UNIFIL det største norske bidraget under den kalde krigen, og er representativt for den typen fredsbevarende operasjoner som var vanlig før 1990.

⁷⁶ Haaland, 2008,59

⁷⁷ Ibid, 60-63

Fredsbevaring: Libanon – stort norsk fredsengasjement i et lite land.

Mellom 1967 og 1978 var den eneste norske deltagelsen i FN-operasjoner et par militære observasjonsoppdrag. Det neste engasjementet av en viss størrelse var UNIFIL i Libanon.⁷⁸ Målet i utstrekning er Libanon et lite land, og i dette lille landet har Norge hatt sitt desidert største militære bidrag i FN-sammenheng. Den norske styrken ble stående i 20 år, fra 1978 og frem til 1998. Til sammen har 21.000 norske menn og kvinner tjenestegjort i Libanon.⁷⁹ Det var i påsken 1978 at Norge ble bedt om å stille styrker til et FN-oppdrag i Sør-Libanon. Den direkte foranledningen var at styrker fra den palestinske frigjøringsorganisasjonen PLO hadde angrepet en buss i Tel Aviv. 34 israelere og ni palestinske geriljasoldater ble drept. 14. mars svarte Israel med å sende en styrke på 36.000 mann inn i Sør-Libanon for å tilintetgjøre PLO og de palestinske geriljabasene som hadde etablert seg blant de 500.000 flyktningene i landet. Over 200.000 libanesere ble drevet på flukt. Israels aksjon truet den amerikanskledede fredsprosessen mellom Egypt og Israel. Dette fikk USA til å lede an i bestrebelsene på å få de israelske styrkene ut og erstattet av en FN-styrke i Sør-Libanon. 19. mars vedtok FN's sikkerhetsråd å opprette UNIFIL.⁸⁰ Hensikten med UNIFIL-operasjonen var å overvåke Israels tilbaketrekning fra Libanon, gjenopprette fred og sikkerhet, og assistere den libanesiske regjeringen i arbeidet med å gjenopprette autoritet i de sørlige delene av landet.⁸¹

Tjenesten i Libanon var ikke uten risiko. Utfordringene var mange, særlig for den første bataljonen, men også for dem som tjenestegjorde i de periodene da israelerne var mest aggressive, for eksempel under israels innmarsj i Sør-Libanon 1982. 21 nordmenn mistet livet i Libanon, og mange fikk psykiske ettervirkninger som for den enkelte ble en tung byrde å bære.⁸² Mange av dødsfallene skyldtes ulykker som ikke var stridsrelatert, som for eksempel trafikkulykker. Andre konfliktrelaterte skader, som posttraumatisk stresslidelse, meldte seg ikke før mange år etter at veteranene tilsynelatende var trygt hjemme i Norge.⁸³ Da de første norske FN-soldatene ble sendt for å tjenestegjøre i Libanon, manglet Forsvaret kunnskap om hva som ventet dem, og til tross for den kunnskapen og erfaringen som etter hvert ble samlet, tok det mange år før det virkelig demret for Forsvarets militære og politiske ledelse, så vel

⁷⁸ Ibid , 70

⁷⁹ Strømmen & Leraand, 2005, 333

⁸⁰ Børresen, Gjeseth & Tamnes, 2004,169

⁸¹ Haaland, 2008, 70

⁸² Børresen, Gjeseth & Tamnes, 2004, 171

⁸³ Haaland, 2008, 72

som for det sivile samfunn, hvilket stress mange av soldatene hadde levd under. Skadevirkninger og behovet for medisinsk oppfølging var det medisinske helsesystemet i Norge heller ikke forberedt på å håndtere.⁸⁴ Resultatet av denne manglende kunnskapen og interessen for de skader som kunne oppstå etter en slik tjeneste ble, for mange FN-soldater, at de ikke fikk den hjelpen de hadde behov for.

Troppene som ble sendt til Libanon besto av frivillige som hadde fullført førstegangstjenesten, og kun 20-30 prosent av offiserene var profesjonelle. De fleste kontingentene gjennomgikk to til tre ukers trening før avreise. Troppene hadde en relativt lav militær standard og ville trolig ha fungert dårlig i regulære stridssituasjoner, men det var heller ikke deres oppgave. Generelt sett ble kvaliteten på de norske styrkene ansett som tilstrekkelig, både hjemme, av styrkene selv og av styrker fra andre nasjoner. I ettertid har individuelle soldater, med erfaring fra tøffe og livstruende situasjoner i Libanon, stilt seg kritiske til dette.⁸⁵

Det har også vært tilfeller hvor soldater ble satt til å utføre andre oppdrag enn det de opprinnelig var ment å utføre. Eksempelvis fortalte en av mine informanter at han var deployert i UNIFIL som kokk, men på grunn av de mange hjemsendelsene utførte han i tillegg patruljetjeneste. I boken *”den lange veien hjem”* forteller forfatteren og FN-veteranen Knut A. Braa hvordan de i det lengste forsøkte å unngå slike hjemsendelser, da det hadde vist seg at hjemsendelser basert på fyll og bråk medførte en voldsom psykisk nedtur for allerede hardt pressede mannskaper. Alkohol var lett tilgjengelig for mannskap på FN-opdrag, og det har vært flere tilfeller av personell som har utviklet alkoholproblemer. Den store tilgangen på alkohol, kombinert med den stressende situasjonen kunne med andre ord være meget uheldig.

I Forsvarets øverste ledelse, med noen få unntak på høyeste hold, var det betydelig motstand mot å bidra med norske styrker i Libanon, særlig etter hvert som deltakelsen trakk ut over hva som skulle være en ”midlertidig” FN-styrke. Motstanden var vesentlig begrunnet i at deltakelsen trakk ressurser fra oppgavene hjemme – og at den ble ansett ikke å gi mobiliseringsforsvaret relevant verdi.⁸⁶ Til tross for motstanden fortsatte oppdraget, og fra og med 1988 ble operasjonen fullt ut finansiert over forsvarsbudsjettet, og opposisjonen mot

⁸⁴ Strømmen og Leraand, 2005, 396

⁸⁵ Haaland, 2008, 71-72

⁸⁶ Strømmen & Leraand, ,2005, 332

engasjementet ble enda sterkere.⁸⁷ Men den 28. november 1998 var det hele over, og engasjementet i Libanon tok slutt. Til tross for motstand, hadde de norske styrkene vært utstasjonert i landet i hele 20 år. Erfaringene herfra har vært viktige for arbeidet med å ivareta utenlandsveteranene på en bedre måte. Beslutningen om å trekke seg ut skyldtes en rekke forhold som til sammen fremtvang en prioritering til fordel for fredsopprettende virksomhet på Balkan.⁸⁸

⁸⁷ Haaland, 2008, 71

⁸⁸ Børresen, Gjeseth & Tamnes, 2004, 183

Konklusjon: Militær erfaring fra FN-operasjoner ble ikke ansett som relevant for det norske mobiliseringsforsvaret

Som jeg har vist i dette kapitlet hadde det norske Forsvaret kapasitet til å mobilisere store ressurser i tilfelle en krig mot Sovjet. Den norske forsvarsstyrken skulle kunne stå i mot et angrep inntil allierte styrker kom til unnsetning. Et sterkt og troverdig nasjonalt forsvar var viktig for norske politikere. Til tross for et stort norsk FN-engasjement ble utenlandsoperasjoner regnet som en annenrangs oppgave. Særlig var slike operasjoner upopulære innad i den militære organisasjonen, hovedsakelig fordi det ble oppfattet som en dårlig utnyttelse av de militære ressursene. Torunn Laugen Haaland har påpekt at den lave statusen til slike oppdrag fikk konsekvenser for de som deltok i internasjonale operasjoner. Denne gruppen ble vist liten omtanke fra Forsvarets side. Selv om de i prinsippet ble oppfattet som representanter for det norske Forsvaret, ble de i praksis behandlet mer som private idealister eller eventyrere. Erfaringen deres ble stort sett sett på som irrelevant i forhold til forsvaret av hjemlandet, og de ble behandlet deretter.⁸⁹

Dette skulle forandre seg mye i tiårene etter 1990. Deltakelse i internasjonale militæroperasjoner fikk en større betydning for Norges sikkerhetspolitikk etter Sovjetunionens kollaps, noe jeg kommer nærmere inn på i neste kapittel. Disse strukturelle forandringene fikk konsekvenser for den norske forsvarsstrukturen. I følge Nina Græger gikk Norge fra å være en ”nettoimportør av sikkerhet til å være en aktiv bidragsyter til internasjonale operasjoner og krisehåndtering på 1990-tallet.”⁹⁰ Og i de to siste har det norske Forsvaret gått fra å være et tradisjonelt mobiliseringsforsvar, med forsvar av norsk territorium som sin kjerneoppgave, til å bli et moderne innsatsforsvar som kan mobiliseres hvor som helst i verden, på kort varsel. Disse forandringene har hatt betydning for Forsvarets personellpolitikk og veteranomsorg.

⁸⁹ Haaland, 2008,94

⁹⁰ Græger, ”Nye utfordringer for europeisk sikkerhetspolitikk”, 2009,154

3 Norge etter den kalde krigens slutt

Perioden rundt 1990 var preget av store omskiftninger i internasjonal politikk. Berlinmuren falt, Warsawapakten ble oppløst og i 1991 raste Sovjetunionen sammen. Dette medførte at jernteppet, som hadde skilt mellom øst og vest, forsvant. I denne perioden preget av omstilling og usikkerhet forble førsteprioriteten for det norske Forsvaret det samme som det hadde vært under den kalde krigen: Territorielt forsvar av Norge, med støtte fra NATO-allierte. Deltakelse i internasjonale operasjoner i fredstid, var fremdeles en annenrangs oppgave.⁹¹

Rundt 1990 bidro Norge med personell til flere FN-opdrag rundt om i verden. Foruten UNIFIL var dette små oppdrag. Men om størrelsen på oppdragene var beskjeden, var tjenesten i mange tilfeller vanskelig og utfordrende for de som tjenestegjorde i disse operasjonene.

Den første store utfordringen til den etablerte norske politikken, var krigen i den persiske Gulf viste at norske styresmakter var lite lystne på å delta i en krig utenfor NATOs tradisjonelle ansvarsområde. Denne krigen var en mulighet for Norge til å omlegge og forberede det norske Forsvaret på de internasjonale rammebetingelsene og nye oppgavene Forsvaret ville møte i årene etter 1990. Imidlertid er det samlede inntrykket av den norske deltakelsen i Golfkonflikten at Norge fastholdt hovedlinjen i sin politikk fra den kalde krigen.⁹²

Kravet om en mer aktiv internasjonal deltakelse økte på begynnelsen av 1990-tallet. Fra siste halvdel av 1990-tallet ble norske styrker i større grad brukt som et utenriks- og sikkerhetspolitisk instrument utenfor Norge.⁹³ Den nye sikkerhetsmessige situasjonen og Forsvarets nye oppgaver har i sin tur ført til interne omleggelser av forsvarsorganisasjonen, og i 2001 ble forsvarskonseptet forandret slik at territorielt forsvar og utenlandsoperasjoner ble sidestilt. I dette kapitlet skal jeg se på hovedtrekkene ved norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk

⁹¹ Haaland, 2008, 79

⁹² Børresen, Gjeseth & Tamnes, 2004, 192

⁹³ Forsvaret har alltid vært et sikkerhetspolitisk instrument, men så lenge Forsvarets rolle var å beskytte Norge, var dette så selvfølgelig at det ikke var nødvendig å påpeke det. Da Forsvaret endret seg til å bli mer fleksibelt, innsatsbasert og tilpasset de nye oppgavene, ble ikke koblingen mellom norsk sikkerhet og Forsvaret like klar lenger. Derfor har det blitt vanligere å omtale Forsvaret som et "sikkerhetspolitisk instrument" etter 2000.

etter 1990. Jeg skal se på hvordan NATO og FNs omstrukturering påvirket norsk utenrikspolitikk, hvilke internasjonale operasjoner Norge bidro med styrker til, og jeg skal vise hvilke interne reformer forsvarsorganisasjonen har gjennomført for å møte de nye utfordringene. I forhold til min oppgave er det nødvendig å se nærmere på disse omstruktureringene av Forsvaret, fordi dette har hatt konsekvenser for hvordan forsvarsledelsen har ivaretatt utenlandsveteranene. På midten av 1990-tallet begynte Forsvaret å bli mer oppmerksom på hvilke psykiske konsekvenser deltakelse i utenlandsoperasjoner kunne få, og enkelte reformer ble gjennomført. Men det generelle inntrykket fra denne perioden er at den militære ledelsen viste liten omtanke for FN-personell etter at de hadde returnert hjem. Ifølge Torunn Haugen Haaland har dette sammenheng med at oppfatningen av hva som var Forsvarets dimensjonerende oppgave var det samme som det hadde vært under den kalde krigen: Det norske Forsvaret skulle forsvare hjemlandet og var trent for krig. De lett utstyrte og dårlig trente FN-styrkene på fremmed jord, harmonerte derfor dårlig med dette bildet.⁹⁴

Norsk utenrikspolitikk etter den kalde krigen

Norsk utenrikspolitikk har etter den kalde krigen vært preget av et sterkere selvbilde og høyere ambisjonsnivå enn tidligere. Skiftende regjeringer har understreket at Norge ikke bare er en småstat, men også et land med rike ressurser og en historisk tradisjon som gir betydelige muligheter for internasjonal innflytelse.⁹⁵ Norske regjeringer har betraktet Norge som en fredsnasjon og understreket Norges muligheter og plikt til å spille en global rolle. Budskapet har fått noe forskjellig utforming, og alle regjeringer har ikke vært like klare i sin tale. Fra og med Kjell Magne Bondeviks første regjering har imidlertid denne selvforståelsen vært ganske utvetydig uttalt. Norske styresmakter har vektlagt at det ligger klare elementer av egeninteresse i det globale engasjementet, og at disse tiltakene ikke går på bekostning av norske interesser i de nære områdene. Som følge av oljerikdommen har Norge råd til begge deler. Denne politikken, som kombinerer idealisme og realpolitiske vurderinger, har den norske historikeren Rolf Tamnes kalt ”den norske engasjementpolitikken”.⁹⁶ Denne betegnelsen oppsummerer en politikk som har vært under gradvis utvikling de siste femten årene, og som også har tydelige røtter lenger tilbake i tid. I den grad det finnes nye elementer, ligger de primært på det praktisk utøvende plan, og et faktisk resultat av dette er en sterkere

⁹⁴ Haaland, 1998, 97

⁹⁵ Lange, Pharo & Østerud i, ”Vendepunkter i norsk utenrikspolitikk”, 2009, 7

⁹⁶ Ibid, 10

integrering av Forsvaret i engasjementpolitikken. Deltakelse i internasjonale operasjoner har i økende grad blitt en sentral oppgave for Forsvaret, noe som selvsagt har fått institusjonelle konsekvenser.⁹⁷

Omstillingen til det nye trusselbildet gikk saktere i Norge, enn hos andre allierte nasjoner.⁹⁸ Selv om den kalde krigen var over, fortsatte styresmaktene i Norge å anse Russland som en potensiell trussel for norsk sikkerhet. Dette fikk betydning for den forsvarspolitiske strategien. Det hersket fremdeles tvil om hvordan Russland ville utvikle seg politisk. Selv om Russland ikke representerte en ideologisk basert trussel på samme måte som Sovjetunionen, kunne man tenke seg flere forhold som kunne føre til konflikt. Dette bidro til at Finland, Norge og Sverige ikke reduserte sine væpnede styrker på samme måte som landene lengre sør i Europa, og til at de beholdt kald krig orienterte mobiliseringstyrker.⁹⁹

Ideen om Norge som en fredsnasjon har fått betydelig utbredelse etter den kalde krigens slutt. Hovedelementene i denne antatte tradisjonen har stått sentralt i norsk utenrikspolitisk debatt gjennom store deler av det tjuende århundret og har utgjort viktige deler av norsk utenrikspolitisk selvforståelse.¹⁰⁰ Deltakelse i FN-oppdrag hadde kanskje liten militær betydning for Forsvaret, men denne deltakelsen hadde en viktig politisk betydning for Norge. Slik deltakelse passet godt med Norges sterke støtte til FN, og ga Norge noe politisk ”troverdighet” i forhold til stormakter med sterke nasjonale interesser involvert i disse konfliktene.¹⁰¹ I tillegg til å spille en politisk rolle, har synet på Norge som en fredsnasjon hatt en betydelig innvirkning på den retorikken som norske politikere benytter når de omtaler norske engasjementer i utlandet. Myndighetene har i flere tilfeller vært forsiktige med å omtale konflikter, hvor norske soldater er engasjert, som krig. For eksempel har oppdraget i Afghanistan, hvor norske soldater tjenestegjør i dag, blitt presentert som en humanitær invasjon.¹⁰² Teoretikere har debattert hvilke konsekvenser denne retorikken kan få for FN- og NATO- veteranene, og det har blitt rettet kritikk mot politikernes vegring mot å benytte ordet

⁹⁷ Ibid, 11

⁹⁸ Historikeren Håkon Lunde Saxi undersøker i sin masteroppgave (*Norwegian and Danish Defence policy in the Post-Cold War Period: A Comparative Study*) hvorfor Norge var tregere til å tilpasse seg det nye trusselbildet enn sin nordiske nabo, Danmark. Han påpeker at det er flere forskjellige faktorer som kan forklare dette: geopolitikk, strategisk kultur, militær kultur og ”menneskelig handling” (*leadership*).

⁹⁹ Sikkerhetspolitisk bibliotek Nr – 4 – 2004, 5

¹⁰⁰ Lange et. al, 2009, 13

¹⁰¹ Haaland, 2008, 81

¹⁰² ”Teller ikke døde opprørere”, *Aftenposten*, 26. Januar 2010

krig, særlig fordi dette kan ha en negativ effekt for de soldatene som tjenestegjør i internasjonale operasjoner.¹⁰³

Utenlandsoperasjoner etter 1990

Utviklingen av norsk utenrikspolitikk kan ikke forstås uten at den sees i sammenheng med omveltninger i internasjonal politikk i denne perioden. Utenlandsoperasjoner ble, som nevnt, et viktig virkemiddel innen forsvars-/sikkerhetspolitikk etter den kalde krigens slutt. Institusjonene som operasjonene foregår innenfor rammen av, har endret karakter, og i tillegg har internasjonale operasjoner gjennomgått dramatiske endringer fra FNs opprinnelse for 60 år siden og fra den første bruken av norske styrker i en fredsoperasjon i 1948.¹⁰⁴ Tradisjonelle FN-operasjoner hadde et mandat som var knyttet til artikkel VI i FN-pakten. Dette innebærer at makt i utgangspunktet kun kan brukes i selvforsvar. Dagens operasjoner preges imidlertid av mer kompliserte konfliktsituasjoner (kapittel VII-operasjoner), som gjør at freden i mange tilfeller må opprettes, snarere enn beskyttes. Dette gjør at makt må brukes i større grad. Dette stiller nye krav til trening og opplæring av soldater, og til hvordan de bør oppfølges i etterkant av tjeneste. For soldater som tjenestegjør i slike operasjoner er det også svært viktig med et tydelig mandat.¹⁰⁵ For å forstå de konfliktene, og den virkeligheten som norske soldater på utenlandsoppdrag møter, er det nødvendig med en forståelse av de politiske og institusjonelle forandringene som internasjonale operasjoner har gjennomgått de siste 20 årene. Den viktige politiske betydningen utenlandsoppdrag har i dag, har også hatt innvirkning på hvordan veteranene har blitt ivaretatt.

På grunn av politiske begrensninger under den kalde krigens slutt, var det internasjonale samfunnets muligheter (i hovedsak gjennom FN) til å involvere seg i sikkerhetsspørsmål, svært begrensede. Stort sett dreide FN-operasjonene i denne perioden seg om å overvåke en våpenhvile eller å lede avvæpningsforhandlinger. Dette skulle forandre seg etter den kalde krigens slutt – nå ble det internasjonale samfunnet oppmuntret av en nyfunnet tro på potensialet til internasjonale fredsoperasjoner, og det kom til syne en større vilje til å intervenere i andre staters indre anliggender. Etter 1990 har også forandringer i

¹⁰³ Se for eksempel boken *krigerkultur i fredsnasjon* skrevet av Edstrom, Lunde og Matlary (red), som alle er tilknyttet Forsvarets høyskole. Her diskuteres den militære profesjonen ut fra faglige tilnærminger, og hvordan forsvarsomstillingene har påvirket forholdet mellom samfunnet, politikken og Forsvaret.

¹⁰⁴ Hansen, 2009, 77

¹⁰⁵ St. meld nr. 34, 2008-2009,14

konfliktmønsteret blitt tydelig: Antall konflikter har økt, og det dreier seg nesten utelukkende om interne kriger, noe som har medført at den sivile befolkningen har blitt innblandet i større grad enn før. Dette faktum forsterket en voksende enighet om at fredsbevaring også skulle adressere aspekter som har med sivil sikkerhet å gjøre, i tillegg til militære aspekter.¹⁰⁶ Til tross for den gjenoppståtte troen på fredsbevarende FN-operasjoner, skulle dette vise seg vanskelig å sette ut i livet. FN-charterets virkemidler var utviklet for å håndtere konflikter mellom stater, og ikke for å ta hånd om de borgerkrigene som dominerte på 1990-tallet.¹⁰⁷ FN demonstrerte avmakt i flere konflikter, både i det tidligere Jugoslavia og i Afrika.¹⁰⁸ FN påtok seg oppgaven å beskytte sivile og levere/ beskytte humanitær hjelp i pågående konflikter, som for eksempel i Bosnia (1992-1995), Rwanda (1993-1996) og Somalia (1993-1995). Disse operasjonene var FNs første – og tragisk feilslåtte – eksperiment med bruk av militær tvangsmakt, og de førte til en grunnleggende skepsis overfor FNs evne til å gjennomføre robuste, internasjonale operasjoner.¹⁰⁹ Dette økte rommet for andre aktører, som NATO, OSSE og etter hvert EU og andre regionale organisasjoner.¹¹⁰

Helt siden NATO ble opprettet i 1949, har den transatlantiske organisasjonen hatt mange identiteter. Under den kalde krigen skulle NATO forsvare Europa mot det kommunistiske Sovjetunionen, og NATO skulle sikre at USA fortsatte å engasjere seg sikkerhetspolitisk i Europa.¹¹¹ I dag har NATO, gjennom omstillinger og nyskapninger, utviklet seg til en organisasjon som aktivt leder og gjennomfører militære operasjoner, også utenfor kjerneområdet. På 1990-tallet gjennomførte NATO en rekke reformer knyttet til budsjett, strategisk planlegging, styrkestruktur, kommandostruktur, osv., som svar på redefinerte oppgaver. Målet var å sikre NATO fortsatt relevans. Operasjonskonseptet ble rettet mot fredsbevaring og fredsoppretting, og på utenriksmøtet i 1992 vedtok NATO å stille styrker til disposisjon for FN. Dette var primært et resultat av FNs manglende robusthet som følge av utilstrekkelige mandater, og i 1992 vedtok NATO å stille styrker til disposisjon for FN, noe som primært var et resultat av FNs manglende robusthet som følge av utilstrekkelige mandater. Dette førte til at NATO bidro med styrker i de voldelige intrastatlige konfliktene

¹⁰⁶ Hansen i, “*International Security Assistance to Peace Implementation Processes: The Cases of Bosnia-Herzegovina and Angola*”, 2000, 7

¹⁰⁷ Hansen, 2009, 83

¹⁰⁸ Børresen et. al, 2004, 183

¹⁰⁹ Hansen, 2009,86

¹¹⁰ Ibid 87

¹¹¹ ”NATO: Obamas verktøy og Norges sikkerhetsgaranti” *Aftenposten* 3. februar 2010.

som oppstod i kjølvannet av oppløsningen av Sovjetunionen. NATO ledet og gjennomførte militære operasjoner i Bosnia-Hercegovina i 1995 for å få slutt på krigen der, og angrep serbiske mål i Serbia (FRY) under Kosovo-krigen i 1999. NATO ledet også flere mindre operasjoner i Makedonia i perioden august 2001 – mars 2003. I etterkant av krigshandlingene ledet NATO Implementation Force (IFOR 1995-96) og Stabilisation Force (SFOR 1996-2004) i Bosnia-Hercegovina, samt Kosovo Force i Kosovo (KFOR 1999-2005).¹¹²

Skifter i trusselbildet og NATOs nye strategiske konsept medførte noen utfordringer for norske styresmakter, ettersom konfliktene nå utspant seg andre steder og Norge ikke lenger var i fokus. Norge ble derfor avhengig av å bidra med styrker i internasjonale operasjoner, for å kunne øve innflytelse i viktige sikkerhetspolitiske spørsmål som angikk Norge. På begynnelsen av 90-tallet fryktet norske myndigheter også at Norge i de kommende årene ville komme ytterligere ut av sikkerhetspolitisk fokus: Norge står utenfor EU, har begrenset påvirkningskraft som bare assosiert medlem i VEU, og de alliertes interesse for norsk område er redusert som en konsekvens av stor grad av stabilitet i denne delen av verden. I tillegg kommer den relativt sett reduserte betydningen av NATO som sikkerhetspolitisk samarbeidsorgan i Europa, og utviklingen mot redusert oppmerksomhet rundt oppgaver knyttet til NATOs Artikkel 5, det vil si oppgaver knyttet til det kollektive forsvar, til fordel for andre typer militære oppdrag.¹¹³ For norske myndigheter har det vært viktig at alliansen fokuserer på medlemslandenes sikkerhet i nærområdene, og ikke bare konsentrerer seg om oppdrag langt borte slik som i Afghanistan. Norske myndigheter har argumentert for at man er avhengig av en bred folkelig oppslutning om NATO og hva organisasjonen gjør, for å kunne opprettholde et langsiktig militært engasjement i utlandet. NATO må være mer synlig ”hjemme”, og befolkningen må ikke oppfatte alliansen kun som en verktøykasse for USA.¹¹⁴

Nye kriger og reform av Forsvaret 1990-1994

Mellom 1990 og 1992 var det norske Forsvaret involvert i så mye som åtte forskjellige militære operasjoner. Disse bidragene var geografisk spredt over et stort område, og inkluderte oppdrag i Afrika, Midt-Østen og Sentral-Asia. De fleste av disse bidragene var

¹¹² Græger, 2009, 36-37

¹¹³ Sikkerhetspolitiske rammebetingelser for norsk Forsvar- og sikkerhetspolitikk i,” *FD Faktablad*”, NO. 03/95, http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dok/tidsskrift_nyhetsbrev/1995/fd-faktablad-0395-sikkerhetspolitiske-ra.html?id=273567, 10.09.2010

¹¹⁴ ”NATO: Obamas verktøy og Norges sikkerhetsgaranti” *Aftenposten* 3. februar 2010

små. Hovedandelen av de oppdragene norsk personell bidro i, besto av ti personer eller mindre. Et annet fellestrekk ved disse operasjonene er at det er vanskelig å se sammenhengen mellom norske sikkerhetsinteresser, i en smal forstand av ordet, og de konfliktene som disse operasjonene var en del av. Norge bidro fortsatt til UNIFIL, og dette var det største bidraget. Det nyeste bidraget var den norske deltakelsen i Golfkrigen, dette bidraget inneholdt, i det minste symbolsk, deltakelse i en krig utenfor Norges grenser.¹¹⁵

Iraks invasjon av Kuwait i august 1990 førte til internasjonale reaksjoner, og en FN-operasjon ble igangsatt. Norske myndigheter ble satt under press, med forespørsel om å bidra til FN-operasjonen. Det var vanskelig for Norge å avslå forespørselen om militært bidrag, og det ble avgjort å sende styrker. Norge sendte ”kystvaktfartøy *KV Andenes*” som et forsynings- og støtteskip et til en dansk korvett, i tillegg til et medisinsk kompani (NORMRDCOY).¹¹⁶ Imidlertid viste krigen i Golfen at Norge var motvillige til å bidra militært utenfor NATOs ansvarsområde, i tillegg til at erfaringen hadde vist at det norske Forsvaret manglet militær kapasitet til å bidra. Til tross for denne erfaringen førte ikke krigen i Golfen til noen øyeblikkelig forsvarsreform. I 1992 utga regjeringen en stortingsmelding angående fremtidige norske bidrag i FN-operasjoner, som bekreftet at deltakelse i internasjonale operasjoner skulle forbli en sekundær oppgave for det norske Forsvaret.¹¹⁷

Den norske deltakelsen i internasjonale militæroperasjoner fortsatte å øke i de følgende årene. Den øyeblikkelige årsaken til denne utvidelsen var krigen i Jugoslavia. Engasjementet i Jugoslavia ble en kvalitativ utfordring for det norske Forsvaret. Det å lede en militær operasjon i sentrum av en krig var en relativt ny erfaring, til tross for at UNIFIL-styrken hadde vært involvert i mange svært farlige situasjoner.¹¹⁸ For norske myndigheter førte deltakelsen i krig på Balkan til politiske utfordringer, og det var særlig spørsmålet om maktbruk, samt spørsmål om hvordan Norge skulle bidra, som ble diskutert. De norske myndighetenes politikk var å begrense norsk deltakelse i fredsopprettende operasjoner til kun å omfatte støtteenheter, som ingeniører, maskinister, logistikkenheter og sanitetskompanier. Dette skulle forandre seg i løpet av oppdragene i det tidligere Jugoslavia, og Norge kom til å bidra med kamphenheter i en fredsopprettende operasjon. Først og fremst ønsket nordmennene å unngå fredsforsterkning, for heller å konsentrere seg om tradisjonelle fredsbevarende FN-

¹¹⁵ Haaland, 2008, 80

¹¹⁶ Saxi, 2009, 36

¹¹⁷ Haaland, 2008, 86

¹¹⁸ Ibid, 103

operasjoner, hvor det var antatt at Norge hadde visse konkurransefortrinn.¹¹⁹ Operasjonen i Jugoslavia skulle vise seg å bli veldig annerledes enn tradisjonelle, fredsbevarende kapittel VI-operasjoner, og med opprettelsen av SFOR i 1996 kom norske styrker for første gang i kamp gjennom en fredsforsterkende operasjon.

Det var ikke bare for de norske myndighetene at den militære deltakelsen i det tidligere Jugoslavia skulle få politiske implikasjoner; hvis IFOR/SFOR skulle mislykkes i å etablere fred på Balkan ville dette ha konsekvenser for NATO generelt, og for utvidelsen av NATO og PfP (Partnership for Peace) spesielt. Bekymring for sikkerheten i Bosnia-Hercegovina spilte selvfølgelig en rolle for operasjonens utforming, men det var i tillegg mye mer som sto på spill.¹²⁰ Krigene på Balkan fikk stor betydning for NATOs videre utforming, og inkluderte også utformingen av en ny styrkestruktur.

Det er nødvendig å se nærmere på det norske bidraget i Jugoslavia. Årsaken til dette er at mange av mine informanter har tjenestegjort på Balkan, og mange har opplevd tøffe hendelser i disse krigene, en særlig påkjenning har vært å være vitne til mye lidelse blant sivilbefolkningen. Erfaringene til de tidligste utstasjonerte i Jugoslavia er ikke lett å etterspore. Ifølge Torunn Laugen Haaland ble ikke innsamling av erfaring preservert og sentralisert før etter UNPROFOR-perioden, i tillegg er det slik at selv om arkivene fra UNPROFOR har blitt bevart, så mangler det mye materiale, og resten er ikke veldig godt tatt vare på. Krigen raste i Bosnia, så det er uansett godt kjent at UNPROFOR opplevde vanskelige arbeidsforhold fra første dag. De norske styrkene var i tillegg psykologisk uforberedt på å delta i en operasjon midt i et krigsområde.¹²¹

Krig på Balkan

I 1991 begynte Den føderale republikken Jugoslavia å rakne. Løsrivingsprosessen og de etniske konfliktene førte til en lang og tragisk borgerkrig, som medførte store lidelser for sivilbefolkningen. I sin løsrivningskamp møtte Slovenia og Makedonia liten motstand fra det serbiskdominerte kommunistregimet i Beograd, mens styrker fra den jugoslaviske hæren okkuperte Kroatia, som hadde en betydelig serbisk minoritetsbefolkning. Etter en kort krig i 1991 inngikk partene en våpenhvile, og UNPROFOR (FN-operasjonen i Bosnia-Hercegovina) ble deployert i området tidlig i 1992. Ikke lenge etter erklærte Bosnia-Hercegovina, den

¹¹⁹ Saxi, 2009, 39.

¹²⁰ Hansen, 2000, 98

¹²¹ Haaland, 2008, 110

eneste gjenværende republikken i det tidligere Jugoslavia med en ikke-serbisk majoritet, også sin selvstendighet. Den serbiske minoriteten i Bosnia, som utgjorde en tredjedel av befolkningen, bestemte seg for å kjempe for sin selvstendighet, og en mulig gjenforening med det som var igjen av det tidligere Jugoslavia. Spenningen mellom partene steg, og i 1992 brøt det ut åpen krig, og i månedene etter ble UNPROFORs mandat utvidet til å omfatte Bosnia-Hercegovina.¹²² Norge bidro med personell helt fra starten av, og medvirket i noen grad i NATOs operasjoner og i ulike styrkebidrag i UNPROFOR. Om lag 5000 personer fra Forsvaret tjenestegjorde på Balkan frem til det store engasjementet i Kosovo i 1999. Hovedengasjementet var imidlertid Bosnia.¹²³

På slutten av 1992 talte det norske bidraget til UNPROFOR 137 menn og kvinner, og antallet skulle snart øke. Krigene i Kroatia og Bosnia førte til en økt spenning i Makedonia, og styresmaktene fryktet at den store albanske minoriteten der kunne bli benyttet som et påskudd for en ekstern intervensjon fra Jugoslavias Føderale Republikk eller Albania. På slutten av 1992 ble derfor UNPROFORs mandat utvidet til også å omfatte grenseovervåkning i Makedonia.¹²⁴ Det norske bidraget til den nordiske bataljonen NORDBAT i Makedonia var relativt stort. Norge sendte 218 tropper totalt.¹²⁵

Da FN høsten 1993 bestemte seg for å utvide styrken i Bosnia for å beskytte "sikre områder", ble Norge bedt om å stille et substansielt bidrag. Regjeringen og Stortinget bestemte seg for å si ja. Det norske bidraget bestod av et sanitetskompani og en helikoptervervinge (NORAIR). Engasjementet var i begynnelsen en del av en felles nordisk styrke, og til sammen utgjorde disse styrkene for en tid i 1993-1994 NORBAT II.¹²⁶ Det norske sanitetslaget hadde ansvaret for medisinske tjenester for 4000 UNPROFOR-tropper i området. Helikopterveringens oppgaver var å evakuere sårede, og transportere FN-personell, VIP'er¹²⁷ og materiell, samt drive overvåkning i området. Begge enhetene kunne utøve humanitær assistanse til sivilbefolkningen under FNs ledelse. De norske FN-troppene ble utsatt for et fiendtlig miljø helt fra starten av oppdraget.¹²⁸ I juni 1994 ble det bestemt å sende en norsk logistikkbataljon

¹²² Haaland, 2008, 105

¹²³ Børresen et. al, 2004, 211

¹²⁴ Haaland, 2008, 113

¹²⁵ Saxi, 2009, 37

¹²⁶ Børresen et. al, 2004, 204

¹²⁷ Forkortelse for *Very Important Person*

¹²⁸ Haaland, 2008, 120

til Bosnia (Tulsa), som var på plass omkring tre måneder senere.¹²⁹ Den siste norske utvidelsen av UNPROFOR var i august 1995. På grunn av dårligere sikkerhetsmessige forhold for FN-styrken i Bosnia, avgjorde Norge å forsterke logistikkbataljonens vakt- og sikkerhetsavdeling i Tulsa. Det totale antallet av norske tropper i det tidligere Jugoslavia talte nå 970. Til tross for at det siste tilskuddet skulle øke bataljonens robusthet, understreket Forsvarsministeren at dette var regulære FN-soldater, som ikke var trent for krig.¹³⁰ Det norske bidraget i UNPROFOR var relativt stabilt etter at logistikkbataljonen ble deployert i august 1994.

I desember 1995 overtok NATO hovedansvaret i Bosnia, etter at FN ikke hadde klart å beskytte sine såkalte ”sikre områder”. Gjennom IFOR kom Norge for første gang med i skarpe oppdrag i en NATO-ramme.¹³¹ IFOR skulle opprette fred i Bosnia, ved å implementere de militære aspektene ved Dayton-avtalen. NATO-styrken var mye bedre utrustet til å gjennomføre militære oppdrag i Bosnia enn hva UNPROFOR var. Til forskjell fra UNPROFOR hadde NATO-styrken fordelen av et klart mandat, en klar kommandorekke og et etablert militært apparat som muliggjorde tøffe avgjørelser og handling, når dette trengtes. NATO-styrken var unik i forhold til sin styrkekapasitet, og besto av 60.000 tropper, fra over 30 nasjoner.¹³² Med opprettelsen av IFOR gikk engasjementet over i en ny fase for Norge, i første omgang fordi det var tale om en fredsopprettende operasjon, i neste omgang fordi Norge også bestemte seg for å bidra med stridende avdelinger. For forsvarsminister Kosmo var det viktig at Norge deltok på en slik måte at innsatsen ble lagt merke til. Dette ble knapt tilfellet i første omgang, da det norske bidraget forble en forsyningsbataljon og et sanitetskompani.¹³³ Imidlertid, da IFORs mandat gikk mot slutten, ble det anerkjent at det var nødvendig med andre bidragskategorier hvis Norge skulle forbedre sitt militære rykte innad i alliansen, og mot slutten av 1996 begynte Forsvaret å planlegge flere kamprettede militære bidrag.¹³⁴

I 2006 gikk IFOR over til å bli SFOR (Stabilisation Force in Bosnia and Herzegovina). Mens IFOR hadde opprettet fred, skulle SFOR sørge for den nødvendige stabilitet, slik at det var

¹²⁹ Børresen et. al 2004, 205?

¹³⁰ Haaland, 2008, 123

¹³¹ Børresen, et. al, 2004, 208

¹³² Hansen, 2000, 98-99

¹³³ Børresen et. al, 2004, 211

¹³⁴ Haaland, 2008, 175

mulig å konsolidere freden.¹³⁵ Målet var å gjøre Bosnia til et stabilt demokrati. Norge bestemte seg nå for å sende en mekanisert infanteribataljon. I tillegg ble et kompani fra Telemark bataljonen sendt som vakt- og sikringsstyrke til SFORs hovedkvarter i Sarajevo. For første gang ble dermed en avdeling fra Hærens IRF (Immediate Reaction Forces)-styrke engasjert i et utenlandsoppdrag.¹³⁶ Etersom det norske bidraget hadde skiftet fra en støtteenhet, til en kampenhet ble de norske styrkene mer direkte involvert i disse oppgavene enn hva de tidligere hadde vært. Dette medførte at de norske styrkene ble konfrontert med nye dilemmaer i forbindelse med maktbruk, de måtte innføre nye operasjonsmønstre, og deltakernes hverdag forandret seg mye.¹³⁷ I likhet med andre lands styrker, var de norske styrkene dårlig forberedt på en del av de utfordringene de møtte under oppdraget. Dette gjaldt særlig hendelser som var knyttet til muslimske flyktningers forsøk på å returnere til sine hjem i den norske sektoren, og i forhold til hvordan man skulle forholde seg til krigsforbrytere. En tredje utfordring for de norske soldatene var den økende spenningen mellom Radovan Karadzic, den serbiske krigslederen tiltalt for krigsforbrytelser, og Biljana Plavsic en serbisk nasjonalist som hadde erstattet Karadzic som president i Den serbiske republikken, og som hadde valgt å samarbeide med de internasjonale styrkene i Bosnia. De norske styrkene, i likhet med resten av NATO, var uforberedt på kompleksiteten i denne typen fredsstøttende operasjoner.¹³⁸

I 1998 ble også Kosovo innhentet av den balkanske tragedien. Diplomatiske press hadde ikke ført frem, og i mars 1999 igangsatte NATO den kontroversielle luftoperasjonen Operation Allied Force, og Serbias så å si eneherkende president Slobodan Milosevic ble tvunget i kne. I 1999 rykket NATO inn med en fredsopprettende styrke – KFOR (Kosovo Force). Gjennom denne operasjonen kom Norge i realiteten i krig. Dette engasjementet viste at norske styrker ikke var tilstrekkelig forberedte for en slik konflikt, og erfaringene herfra bidro til å drive frem en videre omstilling av Forsvaret.¹³⁹ Tidligere hadde den norske praksisen vektlagt humanitære funksjoner og støttefunksjoner. Gjennom deltakelse i Operation Allied Force og KFOR, distanserte Norge seg nå fra denne rollen. Det norske hovedbidraget til denne operasjonen bestod av seks kampfly og en infanteribataljon, som deltok i Operation Allied

¹³⁵ Hansen, 2000, 97

¹³⁶ Børresen et. al, 2004, 212

¹³⁷ Haaland, 2008, 178

¹³⁸ Ibid, 178-180

¹³⁹ Børresen, 2004, 217

Force og KFOR.¹⁴⁰ Denne operasjonen skulle gi de norske styrkene andre utfordringer enn utfordringer i forbindelse med kamp. Innen 1999 var den militære situasjonen rolig og stabil, og oppdraget dreide seg om å beskytte minoriteter. De daglige rutinene bestod av patruljer, eskortetjeneste, ”checkpoints” for kjøretøy og beskyttelse av sårbare områder.¹⁴¹ Siste akt i den balkanske tragedien i denne perioden utspant seg i 2001, da Makedonia balanserte på kanten av stupet som følge av kamper mellom albanske motstandsgrupper og makedonske regjeringsstyrker. Situasjonen ble brakt under kontroll. Den balkanske tragedien hadde nå pågått i ti år. De etniske spenningene var fortsatt betydelige, men situasjonen var i en viss grad stabilisert.¹⁴²

Hjemkomst

Når det gjelder erfaringene til de første som tjenestegjorde i UNPROFOR, er det overordnede bildet, til tross for mange utfordringer, stort sett positivt. Alvorlige klager fra deltakerne ser ut til å være sjeldne. Det finnes imidlertid unntak. To offiserer som tjenestegjorde i Sarajevo det første året, bemerket i sin rapport at Sarajevo-sektoren hadde vært et krigsområde, risikoen hadde vært ekstrem, og de hadde vært for dårlig utstyrt i forhold til oppgaven de var blitt gitt. Noen deltakere betalte en høy pris for at Forsvaret ikke var godt nok forberedt på krig. En del veteraner opplevde problemer etter at de hadde returnert hjem. I 2003 ble det anlagt sak mot den norske staten for skader som følge av posttraumatisk stressyndrom.¹⁴³ Selv om ikke alle opplevde slike skader i ettertid, var overgangen til det sivile liv i Norge stor for mange. I følge Rolf Petter Larsen er det blant soldatene som kom hjem fra Kosovo en følelse av at de ikke fikk nok oppfølging etter hjemkomsten.¹⁴⁴ Et utdrag fra en enkelthistorie som kan illustrerer dette er Aina Holdals beskrivelse av hvordan det var å komme hjem etter tjeneste i UNPROFOR i 1992:

Hjemkomsten fra Jugoslavia var veldig annerledes enn da vi kom fra Libanon. De norske FN-soldatene kom i et sivilt rutefly som var chartret av Forsvaret og ankom en flyplass som var helt død. Det var kaldt, men klart oppholdsvær, og veldig stille. Denne hjemkomsten var et antiklimaks og en sterk kontrast til alt vi hadde opplevd. Så

¹⁴⁰ Haaland, 2008, 211

¹⁴¹ Haaland, 224

¹⁴² Børresen 228

¹⁴³ Haaland, 112

¹⁴⁴ Rolf-Petter Larsen, *Norske soldater i Kosovo – erfaringer ”rett fra levra”*, 2006, 274

sto vi der, tomhendte og daue i hodet. Vi leverte fra oss utstyret og sto i kø i en korridor i en brakke, og så var det inn til psykologen, som het Sandstrøm. Han stilte noen spørsmål av typen: "Var du redd?" Ja. "Er du frisk nå?" Ja. "Takk for det, neste!" Det hele tok ikke mer enn fem minutter.¹⁴⁵

Hvorfor fikk veteranene så lite oppfølging i hjemkomstfasen, til tross for at Forsvaret nå hadde lang erfaring med å sende soldater i utenlandsoppdrag? Dette er et av mange spørsmål knyttet til norsk veteranpolitikk i denne perioden, og det er ikke enkelt å svare på. I forbindelse med denne oppgaven har jeg stilt dette spørsmålet til personer innad i forsvarsmiljøet. Torunn Laugen Haaland svarer i en e-post at hun oppfatter at mye av forklaringen på den sparsomme oppmerksomheten rundt veteran spørsmål på 1990-tallet skyldtes at Forsvaret hjemme hadde så lite kontakt med dem som kom hjem fra operasjoner. Mange av dem som reiste ut var ikke ansatt i Forsvaret og gikk tilbake til sine sivile jobber etterpå. Hvis de fikk problemer, var det ingen som visste om det. Haaland skriver videre at hun også tror at de som var fast ansatt snakket lite om erfaringene fra FN-operasjonene når de kom hjem. Det var generelt liten interesse for dette. Dette har endret seg nå som store deler av Forsvaret er primært innrettet mot utenlandsoperasjoner. Det har også skjedd en utvikling i samfunnet hvor det å snakke om psykiske problemer og få hjelp for dette, har blitt mindre tabu. Dette kan selvfølgelig ikke forklare skiftet midt på 1990-tallet, men kanskje noen av endringene fra lenger tilbake i tid og frem til i dag. En oberst med erfaring fra FN-tjeneste og veteranarbeid beskrev i en e-post at det aldri ble kjent at deres FN-styrker ble utsatt for større belastninger. Det ble rett og slett hemmeligholdt, selv for de som var i tjeneste. At de var involvert i skuddvekslinger måtte holdes borte fra offentligheten, og pressen fikk ikke tilgang på beskrivelser av sammenstøtsstrid. Han forteller også at om de ble påført skader og tap ble dette betraktet mer som ulykker på linje med vanlige trafikkulykker. Denne kildens oppfatning er at dette hemmeligholdet nok har vært en av grunnene til at det tok lang tid før skadeomfanget ble akseptert.

Engasjementet i det tidligere Jugoslavia fikk betydning både for utviklingen av en bedre veteranpolitikk, og for det militære reformarbeidet i Norge. På slutten av 1990-tallet ble det norske Forsvaret omstrukturert for å kunne møte de nye utfordringene.

¹⁴⁵ Bull-Hansen, "I Krig for fred", 2008,230

Forsvarsreformer 1995-2001

Langtidsplanen for Forsvaret for perioden 1999-2002, som ble lagt frem for Stortinget i 1998, fremholdt at Norge fremdeles hadde behov for å opprettholde evnen til tidsavgrenset invasjonforsvar. Selv om regjeringen anså at det ikke fantes noen militærtrussel mot Norge på dette tidspunktet, kunne ikke faren for invasjon utelukkes på sikt.¹⁴⁶ Til tross for at erfaringene fra Kosovo hadde vist at Forsvaret ikke var tilstrekkelig forberedt på denne typen internasjonale oppdrag, anbefalte ikke langtidsplanen radikale endringer i det norske forsvarssystemet. Det ble imidlertid tidlig klart at langtidsmeldingen for Forsvaret ikke var tilstrekkelig fremtidsrettet i forhold til hva som nå måtte til når norske styrker ble sendt til utlandet.¹⁴⁷

I juni 1999 kom en ny stortingsmelding. Her presiseres det at de krav som stilles til norske bidrag i internasjonale operasjoner blir stadig høyere, både hva angår trening, reaksjonstid, og utrustning og evne til å samvirke med andre lands styrker. Derfor måtte Forsvarets evne til å bidra i internasjonale militæroperasjoner forbedres. For å kunne møte disse utfordringene foreslo regjeringen å opprette en innsatsstyrke, som skulle kunne reagere raskt, og være tilgjengelig for internasjonale operasjoner. Samtidig står det i meldingen at det fremdeles er bred politisk enighet om at de tre andre grunnpilarene i det norske forsvarskonseptet – den allmenne verneplikten, totalforsvaret og et nasjonalt balansert forsvar – skulle opprettholdes. Det var også regjeringens mening at et innsatsforsvar ville være styrkende for Forsvaret, og derfor et betydelig bidrag til det nasjonale forsvaret.¹⁴⁸ I denne forbindelsen er det verdt å nevne at enkelte militære ledere på høyt nivå fortsatt ga uttrykk for at internasjonal militær deltakelse ikke kunne være like kompetansegivende som øvelser og fredstidsoperasjoner i hjemlige trakter.¹⁴⁹

I februar 2001 presenterte regjeringen den nye langtidsplanen for Forsvaret for perioden 2002-2005. I denne offentlige meldingen ble det brukt ”sterke ord”. Det ble kategorisk hevdet at Forsvaret var i krise. Forsvaret hadde, i sin nåværende form, ikke kapasitet til å utføre de

¹⁴⁶ *St.meld. nr 22 (1997-1998) Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet og utvikling i tiden 1999-2002*, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dok/regpubl/stmeld/19971998/stmeld-nr-22-1997-98-/2.html?id=191478>, 9.9.2010

¹⁴⁷ Børresen et. al, 2004, 228

¹⁴⁸ *St.meld. nr. 38 (1998-1999) Tilpasning av Forsvaret til deltakelse i internasjonale operasjoner*, <http://regjeringen.no/nb/dep/fd/dok/regpubl/stmeld/19981999/stmeld-nr-38-1999>, 22.12.2009

¹⁴⁹ Børresen, 229

oppgavene som regjeringen krevde. Forsvaret skulle nå utvikle flere mobile og fleksible styrker med kortere reaksjonstid, tilgjengelige både for nasjonale oppdrag og fredsstøttende operasjoner.¹⁵⁰

Konklusjon: frem til 2001 var utenlandsoperasjoner fremdeles en underordnet oppgave for Forsvaret.

I perioden etter den kalde krigen var fremdeles utenlandsoperasjoner en marginal aktivitet for det norske Forsvaret. Den norske deltakelsen i FN-operasjoner var politisk viktig, men var fremdeles ikke en integrert del av Forsvarets oppgaver – og erfaring fra utenlandsoperasjoner var ikke ansett som relevant militær erfaring. Mot slutten av 1990-tallet ble disse holdningene utfordret, og deltakelse i fredsopprettende operasjoner hadde vist at det norske Forsvaret var nødt til å omstille seg, hvis det skulle kunne tilfredsstille de nye kravene som Forsvaret sto ovenfor.

Norske historikere har valgt å sette et skille ved den kalde krigen, til tross for at norsk utenrikspolitikk var preget av en stor grad av kontinuitet. Som vi har sett er det mange aspekter ved dette skillet, både strukturelle og kulturelle, men Forsvaret som organisasjon er konservativt, og har motsatt seg forandringer. Tanken om et territorialt forsvar av Norge viste seg å være dypt forankret, og det er ikke umulig å anta at denne interne motviljen innad i Forsvaret mot å bruke ressurser på utenlandsoperasjoner, og mot å anerkjenne slik erfaring som relevant, kan være med på å forklare Forsvarets manglende evne til å ivareta FN-personell etter at de hadde returnert fra internasjonal tjeneste?

I desember 2001 ble ISAF initiert av FNs sikkerhetsråd. Innledningsvis skulle mandatet bare gjelde Kabul, hovedstaden i Afghanistan, men etter hvert ble mandatet utvidet og styrker tjenestegjør i dag i alle deler av landet. I 2003 tok NATO kommandoansvar for ISAF, og dermed ble NATO for første gang engasjert utenfor den euro-atlantiske regionen. Dermed ble en ny side snudd om i NATOs historie, og norske soldater ble sendt på oppdrag i et krigsherjet land under NATOs flagg.

¹⁵⁰ Saxi, 2009, 48

4 Afghanistan – norske styrker i internasjonal kamp mot terror.

Terrorangrepet mot tvillingtårnene og Pentagon 11. september 2001 førte til at norske styrker ble sendt på amerikanskledede oppdrag i Afghanistan og Irak. Operasjonen i Afghanistan ble øyeblikkelig støttet av myndighetene (norske spesialstyrker deltok i den innledende fasen av krigen og senere i ISAF) mens styresmaktene i utgangspunktet var imot en militær sanksjon mot Irak før alle andre muligheter var utprøvd, og fordi invasjonen ikke var folkerettslig forankret i FN. Imidlertid valgte Norge å bidra med et ingeniørkompani i Irak, etter forespørsel fra FN om å bidra til en stabiliseringsstyrke i landet.¹⁵¹

Angrepet på USA markerte overgangen til en mer uoversiktlig periode, og amerikanskledede militære aksjoner mot stater og organisasjoner knyttet til terrorisme har preget internasjonal politikk siden 2001.¹⁵² Norske styresmakter anså at internasjonal terrorisme og spredning av masseødeleggelsesvåpen utgjorde de største truslene mot den felles sikkerheten, og understreket at det var viktig for Norge å fortsette å arbeide for å opprettholde den brede globale koalisjonen som ble dannet etter 2001.¹⁵³ I denne perioden fortsatte arbeidet med å redusere den totale størrelsen på forsvarsorganisasjonen, og med å gjøre Forsvaret bedre i stand til å bidra i internasjonale militære operasjoner. Etter 2000 forandret også Forsvarets personellpolitikk seg betydelig; støtten til utenlandssoldatenes familie ble forbedret, familiekoordinatorer og internettjenester ble etablert, og etter 2005-2006 har et større ansvar for veteranene blitt vektlagt gjennom etablering av flere veteranadministrasjoner og regionale veteranmøter.¹⁵⁴

¹⁵¹ Irak. Norske militære bidrag til stabiliseringsstyrken. Folkerettslige aspekter.

http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/ud/Rapporter-og-planer/2003/irak-norske_militaere_bidrag_til.html?id=260530

¹⁵² Trusselvurdering og prioriteringer for Politiets sikkerhetstjeneste for 2003.

http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/rapporter_planer/rapporter/2003/trusselvurdering-og-prioriteringer-for-p.html?id=278093

¹⁵³ Utenriksministerens redegjørelse for Stortinget 15. desember 2003.

http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/ud/Taler-og-artikler-arkivert-individuelt/2003/utenriksministerens_redegjorelse.html?id=267722

¹⁵⁴ Haaland, 2008,261

I dette kapitlet skal jeg se nærmere på det militære engasjementet i Afghanistan, reformen av Forsvaret, og den økte profesjonaliseringen. Jeg vil kort se på NATOs nye politikk, dens betydning for Norge og Norges posisjon innad i alliansen. Norge har støttet helhjertet opp om engasjementet i Afghanistan, allikevel har engasjementet vært kontroversielt innad i regjeringen, noe som har fått et geografisk uttrykk i forhold til hvor i Afghanistan de norske styrkene har blitt deployert. For NATO-styrken har oppdraget vist seg vanskelig og mange NATO-soldater har mistet livet i Afghanistan.

Norsk deltagelse i internasjonale militære operasjoner etter 2001

Etter angrepet på tvillingtårnene vedtok norske styresmakter å bidra til den amerikanskledede operasjonen ”*Operation Enduring Freedom*” (OEF) i Afghanistan. Den 7. oktober angrep amerikanske og britiske bombefly mål i Afghanistan for å ramme Al-Qaida og Talibanstyret. Norske spesialstyrker var på plass innen januar 2002.¹⁵⁵ Det norske bidraget besto av spesialstyrker fra Marinerjeger-kommandoen og Hærens jegerkommando. I juli var første del av det norske bidraget i ferd med å avsluttes. Spesialstyrkene, minerydderne og et transportkontrollag avsluttet nå sine engasjementer, mens eksplosivrydderne og transportfly-enheten fortsatte sine oppdrag sammen med enkelte stabsfunksjoner.¹⁵⁶ På forespørsel fra Washington bidro Norge, sammen med Danmark og Nederland, med seks F-16 kampfly i oktober. Deres rolle var å yte luftstøtte til koalisjonsstyrken i Afghanistan.¹⁵⁷ De norske F16-flyene ble direkte involvert i kamphandlinger da de slapp bomber over fiendtlige stillinger på bakken. En norsk pilot slapp to av bombene som antas å ha drept minst 18 opprørere, og dermed skal dette være første gang siden 1945 at norske fly har bombet mål i en kampsituasjon. (Bare Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet annonserte at de ville stille seg kritiske til den norske deltakelsen i angrepet).¹⁵⁸ Det folkerettslige grunnlaget for Norges militære deltakelse i OEF var bygd på utøvelsen av kollektivt selvforsvar, som bekreftet i

¹⁵⁵ Saxi, 2009, 50

¹⁵⁶ *Norske bidrag i Afghanistan - status 1.juli 2002*, http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dok/veiledninger_brosjyrer/2002/norske-bidrag-i-afghanistan---status-1-j.html?id=87918, 13.9.2010

¹⁵⁷ Saxi, 2009, 51

¹⁵⁸ *Norway Daily* no. 20/03. http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/ud/Nyheter-og-pressemeldinger/2003/norway_daily_no-20-03.html?id=234008. Saxi, 2009,51

Sikkerhetsrådets resolusjon 1368.¹⁵⁹ Og etter flyangrepet presiserte den norske Forsvarministeren at angrepet hadde vært i samsvar med det som var lagt til grunn for det norske flybidraget til OEF.¹⁶⁰

I desember 2001 ble ISAF (*International Security Assistance Force*) initiert av FNs sikkerhetsråd. ISAF bygger på resolusjon 1386, samt samtykke fra regjeringen i Kabul.¹⁶¹ ISAF ble skapt som en følge av Bonn-avtalen¹⁶² fra 5. desember 2001, etter at Taliban var fjernet fra makten ved hjelp av amerikanske, britiske og afghanske styrker. ISAF er ingen FN-styrke, men en koalisjon mellom NATOs medlemsland og andre bidragsland, totalt 41 nasjoner pr. november 2008 som har sitt mandat fra FNs sikkerhetsråd. Mandatet begrenset seg innledningsvis til å gjelde bare hovedstaden Kabul, men i 2003 ble dette mandatet utvidet til å gjelde hele Afghanistan.¹⁶³ I august 2003 overtok NATO kommandoen og koordinasjonsansvaret for ISAF. Dette var NATOs første oppdrag utenfor den euroatlantiske regionen. ISAFs overordnede oppgave er å støtte den afghanske regjeringen og det internasjonale samfunnet med å opprettholde sikkerheten i operasjonsområdet. Engasjementet er ment å bidra til økt sikkerhet, tilretteleggelse for demokratisk styre, innføring av lov og orden og å bygge opp landet igjen. Per juli 2010 er det 46 nasjoner som bidrar med til sammen 120 000 soldater. Dette antallet endrer seg nesten daglig, og utover sensommeren 2010 vil ytterligere titusener av amerikanske soldater slutte seg til kampene i Afghanistan.¹⁶⁴

Deltakelse i ISAF er et hovedsatsningsområde for Norge. Det norske bidraget med bakkestyrker i Afghanistan har vært robust. I 2003 sendte Norge et kompani fra Telemark Bataljonen til Kabul, hvor de tjenestegjorde som en del av ISAF-styrken. I 2004 ble Norge i tillegg ledernasjonen i en av ISAFs multinasjonale kampgrupper. Det norske

¹⁵⁹ *Utenriksministerens redegjørelse for Stortinget 15. desember 2003,*

http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/ud/Taler-og-artikler-arkivert-individuelt/2003/utenriksministerens_redegjorelse.html?id=267722

¹⁶⁰ *To historiske norske bomber,* ” i Aftenposten. <http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article480039.ece>

¹⁶¹ *Utenriksministerens redegjørelse for Stortinget 15. desember 2003,*

http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/ud/Taler-og-artikler-arkivert-individuelt/2003/utenriksministerens_redegjorelse.html?id=267722

¹⁶² Bonn-avtalen ble forhandlet frem mellom representanter fra det internasjonale samfunnet og representanter fra flere afghanske grupperinger, i Bonn i Tyskland, og var ingen fredsavtale men en avtale mellom afghanske opposisjonsledere og det internasjonale samfunn.

¹⁶³ Høgseth i, ”Nye utfordringer for europeisk sikkerhetspolitikk”, 2009, 184

¹⁶⁴ ”Med mandat til å drepe – norske skarpskyttere i Afghanistan forteller”, 2010, 52

manøverkompaniet ble flyttet fra Kabul til Mazar-e Sharif nord i Afghanistan i 2006, hvor nordmennene fikk ansvar for en hurtigutrykningsstyrke(QRF). På dette tidspunktet var Norge allerede militært tilstedeværende utenfor Kabul. I september 2005 hadde de norske styrkene overtatt ansvaret, etter Storbritannia, for et *Provincial Reconstruction Team* (PRT, det lokale stabiliseringslaget) i Meymaneh ¹⁶⁵ PRT-konseptet består av både en militær del, som skal forbedre sikkerheten og gjennomføre patruljer, og en sivil del som skal drive med bistand og utvikling.¹⁶⁶

Til tross for at norske myndigheter fullt ut støtter engasjementet i Afghanistan, og deltar med en robust styrke,¹⁶⁷ både på det sivile og militære plan, har myndigheter lagt visse geografiske begrensninger på hvor det norske bidraget kan deployeres. I september 2006 ønsket NATO at 300 norske soldater fra en hurtig reaksjonsstyrke skulle sendes fra det relativt rolige Nord-Afghanistan, til det mer urolige Kandahar i sør, for å bistå den allierte styrken i kamper mot Taliban. Norge sa nei til NATO denne gangen.¹⁶⁸ Konsekvensen av dette er at Norge har blitt kritisert av sine allierte, for ikke å bidra nok til ISAF-styrken.¹⁶⁹ Det at Norge har valgt å begrense bruken av sitt bidrag kan muligens få følger for Norges posisjon innad i alliansen, for eksempel hevder Nina Græger at dette på sikt kan svekke Norges posisjon i NATO.¹⁷⁰

Norge anså seg ikke som en del av koalisjonsstyrken i Irak. Kun etter at Sikkerhetsrådet i mai 2003 sendte forespørsel til medlemslandene om å bidra til stabiliseringen av Irak, vedtok regjeringen å sende en militær styrke. Et ingeniørkompani opprinnelig fra Telemark Bataljonen, ble utstasjonert i nærheten av Basra i Sør-Irak i juli 2003. De ble værende der, under britisk kommando frem til juli 2004. Kun noen få norske personelloffiserer, i tillegg til noen norske NATO-instruktører for den irakiske hæren, ble værende igjen i Irak etter 2004. I

¹⁶⁵ Saxi, 2009, 51

¹⁶⁶ *Militære bidrag til operasjoner i Afghanistan og Irak.*

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/aktuelt/nyheter/2005/militare-bidrag-til-operasjoner-i-afghan.html?id=99631>

¹⁶⁷ I kildene som omhandler det norske bidraget blir ordet "robust" gjentakende benyttet for å beskrive engasjementet. Ifølge Språkrådet betyr robust i denne sammenhengen "med pansrede kjøretøy".

¹⁶⁸ "Vi sa nei da NATO spurte" Aftenposten, 13.9.2006.

¹⁶⁹ "Rabalder på NATO-møte" <http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article1536897.ece>

¹⁷⁰ Græger, 2009, 155

likhet med styrken i Irak, ble det norske bidraget i Kosovo trukket tilbake i juli 2004 for at Forsvarets skulle kunne fokusere sine ressurser på oppdraget i Afghanistan.¹⁷¹

Den politiske og militære ledelsen foretrakk fortsatt høyintensitetskonflikter fremfor fredsbevarende oppdrag, dette var i alle fall tilfellet frem til regjeringsskiftet i november 2005.¹⁷² I 2003 avsluttet Norge sitt relativt begrensede bidrag i tre FN-operasjoner i Afrika og Kroatia. For myndighetene var det viktig å understreke at dette ikke betydde at regjeringen nå prioriterte andre militære operasjoner fremfor FN-operasjoner, og det ble vektlagt at både KOFOR og ISAF opererer under FN-mandat.¹⁷³ Den nye sentrum–venstrekoalisjonen i 2005 meddelte at Norge nå skulle ”vende tilbake til FN” og lovet å sende flere norske styrker til FN-operasjoner, først og fremst i Afrika. Til tross for at prioriteringen av høyintensitetsoperasjoner kunne skifte noe på det politiske nivået, forble den militære preferansen uforandret.¹⁷⁴

Oppdrag i Afghanistan:

Norske styrker fra regulære avdelinger har vært med i offensiven mot Taliban, som i operasjon Harekate Yolo II i november 2007 i Afghanistan, og norske spesialstyrker har i flere år samvirket med de beste internasjonale styrker langt bak fiendens linjer i landet.¹⁷⁵ Etter 11. september 2001 har de norske spesialstyrkene fra Forsvarets Spesialkommando/ Hærens Jegerkommando (FSK/ HJK) og Marinerjegerkommandoen (MJK) inntatt frontlinjene i kampen mot terror.¹⁷⁶ Da spesialstyrkene ble deployert i Afghanistan var det første gang siden andre verdenskrig at norske soldater og offiserer skulle ut i offensiv krig på bakken.¹⁷⁷

¹⁷¹ Saxi, 2009, 53

¹⁷² Haaland, 2008,260

¹⁷³ *11 FN-observatører hjem neste år*. http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/fd/Nyheter-og-pressemeldinger/2002/11_fn-observatorer_hjem_neste_ar.html?id=233552

¹⁷⁴ Haaland, 2008, 261

¹⁷⁵ Matlary, 2009, 93

¹⁷⁶ Bakkeli, ”Norges hemmelige krigere”, 7, 2008

¹⁷⁷ Ibid 2008.

Litteraturen som beskriver erfaringen til norske soldater som har tjenestegjort i Afghanistan, synliggjør et skifte i retorikken omkring oppdraget.¹⁷⁸ Hovedfokuset i denne litteraturen er på de norske soldatenes dyktighet som krigere og deres militære kunnskaper.

I takt med de gjennomgripende omstruktureringene av forsvarsorganisasjonen som helhet har det foregått et skifte innad i Forsvaret med hensyn til hvordan deltakelse i utenlandsoperasjoner oppfattes. Dette har fått konkrete uttrykk gjennom Forsvarets personellpolitikk. Siden år 2000 har støtten til utenlandssoldatenes familier blitt forbedret på mange felter og Forsvaret har tatt et langt større ansvar for veteranene, særlig etter 2005-2006.¹⁷⁹ Denne forandringen har også kommet til uttrykk gjennom seremonier og symboler. Et eksempel er utgivelsen av militærmagasinet ”Hærfra” som jevnlig rapporterer fra styrkene i felt. I tillegg har det blitt innført nye medaljer, Forsvarssjefen etablerte i 2000 en egen medalje for internasjonale operasjoner. I 2005 ble denne byttet ut med Forsvarets operasjonsmedalje. Det samme året etablerte Forsvaret også en medalje som skal tildeles personell som hadde mistet livet eller blitt skadet i kamp.¹⁸⁰

Prosedyrene for trening og utdanning før utenlandsoperasjoner har blitt forbedret i stor grad, og de fleste enhetene som blir deployert i dag består av styrker som har trent sammen i minst ett år før avreise. Den grunnleggende prioriteringen, i forhold til treningen, er stridsoperasjoner. En slående forskjell, sammenlignet med 90-tallet, er at det nå er fullt ut anerkjent at deltagelse i internasjonale operasjoner forbedrer enhetens kvalitet.¹⁸¹

NATOs nye strategiske fokus og norsk tilpasning

Norge er avhengig av å bidra med styrker i militære operasjoner, som den i Afghanistan, for å opprettholde et godt forhold til NATO og USA. NATO vedtok allerede i 1991 et nytt strategisk konsept som åpnet for en forskyvning av alliansens fokus. Til tross for dette var det fremdeles fullt fokus på Europa og hvordan alliansen skulle forholde seg til de politiske endringene som hadde inntruffet i denne regionen. I 1999 ble ytterligere et nytt strategisk konsept vedtatt, disse endringene hadde skutt fart etter NATOs befatning med konflikten på

¹⁷⁸ For eksempel heter boken om UNIFIL ”I kamp for fred” mens bøkene jeg har lest om Afghanistan bl.a. har titler som: ”Norges hemmelige krigere” og ”Med mandat til å drepe – norske skarpskyttere i Afghanistan forteller”.

¹⁷⁹ Haaland, 2008, 261

¹⁸⁰ Haaland, 2008, 262

¹⁸¹ Ibid, 261

Balkan, og NATO signaliserte nå et langt bredere geografisk nedslagsfelt, og at alliansen var i ferd med å gjøre operasjoner myntet på konflikt- og krisehåndtering til en sentral oppgave. Engasjementet i Afghanistan innebar at alliansen har tatt enda et skritt i denne retningen. Noe nytt strategisk konsept til erstatning for det som ble vedtatt i 1999, er foreløpig ikke vedtatt, men den såkalte Comprehensive Political Guidance (CPG) fra toppmøtet i Riga i november 2006 summerer på sett og vis opp status. Her sies det at engasjement av Afghanistan-typen er blitt en hovedoppgave for NATO, og ikke minst understrekes behovet for at NATO må besitte en generell kapasitet til å gjennomføre langvarige, flernasjonale militære operasjoner langt unna medlemslandenes hjemmeområder.¹⁸²

Den norske skepsisen mot den nye utviklingen i NATO måtte etter hvert vike plassen for tilpasning, og tidvis har man også på norsk side aktivt medvirket til den amerikanskledede endringen av NATO.¹⁸³ I følge Svein Melby har Norge således bidratt til at alliansen har forblitt et viktig redskap for amerikansk maktpolitisk måloppnåelse, og dette har vært en velegnet strategi for best mulig å ivareta Norges muligheter til å påvirke sentrale internasjonale rammebetingelser for norsk sikkerhet i ønsket retning. Dette er fordi Norge deler mange av de amerikanske utenrikspolitiske målene og fordi Norge som småstat er tjent med en internasjonal orden der kollektive ordninger spiller en avgjørende rolle.¹⁸⁴

Til tross for et stort norsk bidrag i Afghanistan både sivilt og militært, ønsket ikke norske myndigheter å bidra med styrker i det mer urolige sør. Ifølge Melby representerer Stoltenberg-regjeringens negative holdning til forespørslene fra NATO om å sende spesialstyrker til Sør-Afghanistan, mer intern splittelse i regjeringen enn generell norsk politisk motstand mot slike oppdrag.¹⁸⁵ Dette var et uttrykk for at den nye koalisjonsregjeringen ønsket å fremstå med et ”mykere” image.¹⁸⁶

Forsvarsomstillinger 2005-2008

I mars 2004 presenterte den norske regjeringen sin nye langtidsplan for Forsvaret for perioden 2005-2008. Denne langtidsmeldingen utgjorde en fortsettelse av den politikken som man kunne se konturene av rundt 2000. Forsvarets totale størrelse skulle reduseres, og kvaliteten

¹⁸² Melby i, ”Vendepunkter i norsk utenrikspolitikk”, 2009, 123-126

¹⁸³ Melby, 2009, 147

¹⁸⁴ Melby, 2009, 148-149

¹⁸⁵ Ibid 148

¹⁸⁶ Haaland, 2008, 261

på styrkene økes. Målet var å gjøre hele Forsvaret mer innrettet på kamp, og i prinsippet skulle alle enheter være tilgjengelige for operasjoner utenfor Norge. Rent teoretisk ble også skillet mellom tropper som skulle benyttes til nasjonalt forsvar og tropper som skulle benyttes i utenlandsoperasjoner fjernet.¹⁸⁷ En annen effekt av disse omstruktureringene er at antallet vernepliktige har blitt dramatisk redusert, og dermed har antallet av sivile med militær erfaring sunket. Slik sett har disse kuttene i forsvarsstrukturen ført til at kontaktflaten mellom det sivile og det militære har blitt mindre.¹⁸⁸

Både Hæren, Sjøforsvaret og Luftforsvaret gjennomgikk forandringer, slik at forsvarsavdelingene kunne stå bedre rustet til å møte de nye kravene, og hurtig deployere styrker i internasjonale militære operasjoner. I Hæren skulle en ny deployerbar brigade opprettes: Brigade Nord. Innenfor denne brigaden skulle Telemark Bataljonen, bestående av frivillige, være den eneste stående enheten. Resten av brigadens enheter skulle være sammensatt av personell på beredskapskontrakter. Hele brigaden skulle være tilgjengelig for internasjonale oppdrag.¹⁸⁹ Sjøforsvaret skulle fremdeles i hovedsak være innrettet på nasjonalt forsvar, men også Sjøforsvaret skulle ha kapasitet til å bidra i internasjonale militære operasjoner.¹⁹⁰ Både Sjøforsvaret og Luftforsvaret skulle nå motta nytt utstyr av høy kvalitet. Luftforsvarets nye utstyr skulle brukes til overvåkning, etterretning, målutvelgelse og rekognosering, som skulle ha en sentral rolle både nasjonalt og som bidrag til NATO og FN.¹⁹¹

De største forandringene ble imidlertid gjennomført innen Heimevernet. Kort fortalt har Heimevernet tradisjonelt vært en viktig del av den norske mobiliseringsstyrken, og i store deler av landet, hvor det ikke fantes stående hærstyrker, ble den umiddelbare kuppberedskapen ivaretatt av Heimevernet. Heimevernsavdelinger skulle sikre depoter, infrastruktur og installasjoner inntil felthæren og lokalvernet kunne mobiliseres.¹⁹² Gjennom den nye forsvarsplanen i 2004 ble Heimevernet transformert til en assistansestyrke for politiet

¹⁸⁷ Saxi, 2009, 59

¹⁸⁸ Haaland, 2008, 262

¹⁸⁹ Saxi, 2009, 59

¹⁹⁰ Saxi, 2009, 60

¹⁹¹ *Den videre moderniseringen av Forsvaret, 2005-2008.*

http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/fd/Nyheter-og-pressemeldinger/2004/den_videre_moderniseringen_av_forsvaret-.html?id=251879

¹⁹² Håkenstad i, "Den nest beste løsning", 2010, 38

og de sivile myndighetene, og skal assistere dem i arbeidet med å bekjempe terrorisme. Innenfor Heimevernet ble det opprettet en innsatsstyrke bestående av 3000 soldater. Denne styrken har kapasitet til å reagere raskt, og mottar bedre trening og utstyr enn de regulære Heimevernsstyrkene.¹⁹³

I januar 2008 presenterte forsvarssjefen sin nye forsvarsstudie, der målsetningen var en videre profesjonalisering av det norske Forsvaret. Det forsvarspolitiske utvalg, som utga sine funn i 2007, var enig i de fleste av de militære forslagene. I mars 2008 presenterte regjeringen den nye langtidsplanen for Forsvaret, basert på Forsvarspolitisk utvalgs utredning for perioden 2009-2012. Regjeringen valgte utelukkende å foreta relativt beskjedne forandringer av Forsvarets totale struktur, men gjorde den mer effektiv gjennom å redusere antall baser og enheter noe. Det var et økt fokus på reaksjonsfølsomhet, noe som skulle oppnås ved å øke antallet av soldater med regulære kontrakter og soldater med beredskapskontrakter. Imidlertid ble forsvarssjefens mest kontroversielle forslag, om å erstatte de to vernepliktige manøverbataljonene i Brigade Nord med en frivillig bataljon, avvist av regjeringen.¹⁹⁴

Gjennom disse forandringene av det norske Forsvaret, har Forsvaret nå blitt til "et makt- og realpolitisk instrument for den norske stat".¹⁹⁵ Det endelige resultatet av denne omstrukturingsprosessen er at Forsvaret nå må være i stand til å løse et vidt spekter av oppgaver, alt fra grensekontroll og kontroll av ressursene i nordområdene til humanitær assistanse og kampoperasjoner i Afghanistan.¹⁹⁶

Konklusjon: Etter 2000 har militære operasjoner utenfor norsk territorium blitt en hovedoppgave for Forsvaret.

Først etter 2001 gikk Norge til det skrittet å gjøre utenlandsoperasjoner til en hovedoppgave for Forsvaret. Militære operasjoner i utlandet, som den i Afghanistan, er i dag Forsvarets hovedprioritet. Dette har ført til store strukturelle forandringer av forsvarsorganisasjonen, samt forandringer i hvordan utenlandsoppdrag blir oppfattet innad i den militære organisasjonen. Deltakelse i utenlandsoperasjoner blir nå oppfattet som en verdifull erfaring for personellet, og som et bidrag til å trygge *norsk territorium*. Dette har fått et konkret uttrykk i forandringer av Forsvarets personellpolitikk, og i den utvidede veteranomsorgen.

¹⁹³ Saxi, 2009, 61

¹⁹⁴ Ibid , 63

¹⁹⁵ Sverre Diesen, 2007, i Græger 2009, 155

¹⁹⁶ Haaland, 2008,262

Likeledes har disse ovennevnte forandringene fått konsekvenser for hvordan Forsvarets rolle, som sikkerhetspolitisk instrument, *oppfattes*. Det er jo ikke slik at det å være et sikkerhetspolitisk instrument er en ny oppgave for det norske Forsvaret, men i dag har dette uttrykket fått større betydning. Bruken av norske styrker i kontroversielle operasjoner i utlandet har gjort det mer relevant med en ideologisk overbevisning som kan rettferdiggjøre deltakelse i slike operasjoner, som kanskje ikke fullt ut blir støttet av de enkeltindividene som tjenestegjør i operasjonen. Den eksplisitte og gjentatte vektleggingen av Forsvaret som et sikkerhetspolitisk instrument kan muligens oppfattes som et forsøk på å gi en slik altoverskyggende forklaring og rettferdiggjøring av den nye og mangefasetterte rollen til det norske Forsvaret.¹⁹⁷ Et uttrykk for den politiske betydningen av det norske bidraget i Afghanistan, er motsetningen mellom Norges store støtte, solide militære og sivile bidrag (Norge er det desidert største bidragslandet i Afghanistan, både militært og sivilt, målt pr. innbygger)¹⁹⁸ og avgjørelsen om ikke å delta med styrker i det mer urolige sør, hvor NATO anser at behovet for soldatene er størst. Hvis det er størst behov for soldatene i sør i forhold til å løse det overordnede oppdraget i Afghanistan, skulle det følge at det ville være i den norske stats interesse å sende soldater dit hvor behovet er størst. Imidlertid påpeker Torunn Haaland at Norge som en småstat ikke har store muligheter til å påvirke det totale resultatet av en operasjon, og derfor er det en tendens til at den politiske diskusjonen handler mer om å signalisere støtte til NATO og FN å ivareta de faktiske militære behovene i den pågående operasjonen.¹⁹⁹

I Afghanistan er de norske styrkene involvert i krigsoperasjoner. Ifølge Janne Haaland Matlary utgjør Afghanistan et veiskille i norsk krigføring etter annen verdenskrig og for Forsvaret selv: De som har vært der, er fullstendig klar over at det som gjelder er de profesjonelle kravene, og disse er de samme uansett hvilket land man tjener. Ettersom Norge, i Afghanistan, er involvert i alle aspektene ved det vi kaller krigføring, kan man slå fast at Afghanistan-oppdraget har brakt Norge inn i, eller tilbake til, den tradisjonelle krigerkulturen.²⁰⁰ Og ifølge Matlary er det et sprik mellom denne krigerkulturen og

¹⁹⁷ Ibid 263

¹⁹⁸ Høgseth, 2009, 190

¹⁹⁹ Haaland, 2008,264

²⁰⁰ Matlary i, ” *Krigerkultur i en fredsnasjon*”, 2009, 93. Etter min oppfattelse kan det diskuteres hvorvidt Norge noen gang har hatt en ”krigerkultur” i alle fall i moderne tid etter gjenopprettelsen av den norske staten i 1814, eller om man da må helt tilbake til vikingtiden?

fredsnaasjonen Norge, noe som kan medføre at samfunnet ikke støtter soldatene profesjonelt.²⁰¹

²⁰¹ Matlary, 2009, 130

5 Norsk veteranpolitikk

”Greitt med talene

Fana og musikken

Beretten, medalja

Handtrykka og marsjen

Men nå, kamerat

fer vi heim

Kvardagen

sitt *area of operation*

ventar på oss”

Vidar Lehmanns ”Etter festen” i samlingen *Rapport frå ein blå bunker*”.

I 2009 ble det utgitt en stortingsmelding som omhandler ivaretagelse av norske utenlandsveteraner. Denne meldingen er et resultat av en langvarig politisk prosess, og et uttrykk for at deltakelse i internasjonale militæroperasjoner i dag er en integrert del av det norske Forsvarets oppgaver. I dette kapitlet skal jeg se på utviklingen av norsk veteranpolitikk. Jeg starter ”bakerst” med utgivelsen av stortingsmelding nummer 34, for å vise hva som i dag gjøres for å ivareta utenlandsveteranene, for deretter å ta for meg utviklingen fra de tidligste norske FN-operasjonene og frem til i dag.

Stortingsmelding 34 (2008-2009)

Deltakelse i utenlandsoperasjoner er en viktig og integrert del av norsk sikkerhets- og forsvarspolitik, og stadig flere av Forsvarets medarbeidere vil i fremtiden ha gjennomført tjeneste i utlandet.[...] Hensikten med stortingsmeldingen er å sikre best mulig ivaretagelse av Forsvarets personell før, under og etter tjenestegjøring i utenlandsoperasjoner. [...] Samtidig vet man at deltagelse i operasjonene medfører risiko for at noen kan få både psykiske og fysiske skader. Det å ta vare på den enkelte medarbeider og dennes familie er derfor viktig, og de som deltar i

utenlandsoperasjoner skal være trygge på at de får den oppfølgingen de har behov for.²⁰²

Dette utdraget er hentet fra St.meld. nr 34 (2008-2009) ”*Fra vernepliktig til veteran*” om ivaretagelsen av personell før, under og etter deltakelse i utenlandsoperasjoner. I denne stortingsmeldingen settes det fokus på hvordan veteranene skal behandles og følges opp før, under og i etterkant av sin tjeneste. Det blir forklart hva som har blitt gjort, og hva som kan gjøres bedre i de tre forskjellige fasene. Meldingen gir begrunnelse for hvorfor det er viktig med en god tilretteleggelse for personell i internasjonale operasjoner. Det blir fremhevet at dagens utenlandsoperasjoner preges av mer kompliserte konfliktsituasjoner enn tradisjonelle fredsbevarende operasjoner, noe som gjør at freden ofte må opprettes, snarere enn beskyttes. Slike operasjoner kan derfor innebære at det er et større behov for ivaretagelse og beskyttelse av militære avdelinger og den enkelte soldat.²⁰³ I dette avsnittet skal jeg gi en oversikt over hvordan soldater i dag blir trent før avreise, fulgt opp underveis, og mottatt ved hjemkost, og på hvilke områder regjeringen ønsker å forbedre de eksisterende ordningene.

Før avreise

Denne fasen omfatter rekruttering, seleksjon, informasjon og trening. I forbindelse med tidligere utenlandsoperasjoner har Forsvaret blitt kritisert for å gjøre en for dårlig jobb med rekruttering. Det har blant annet kommet frem flere historier om hvordan personell med kjente alkoholproblemer fikk anledning til å verve seg gang på gang. Erfaring har gjort at man i dag er bevisst på disse problemene. Det legges vekt på en grundig seleksjon av alt personell fra Forsvarets side.²⁰⁴ En grundig helsesjekk er også en del av seleksjonen. Personellet avgir en egenerklæring om sin helse. Imidlertid påpekes det i meldingen at erfaring har vist at den nåværende ordningen ikke gir tilstrekkelig informasjon om den enkelte. Egenerklæringen vil derfor bli videreutviklet. Forsvaret ønsker også å utvikle en mer hensiktsmessig metode for ”screening”²⁰⁵ dette vil kunne forebygge og tidlig avdekke sykdom eller skade, samt gi grunnlag for oppfølging.²⁰⁶

²⁰² St.meld. nr. 34, 2008-2009, 12

²⁰³ St.meld. nr 34, 2008-2009, 14

²⁰⁴ Ibid, 20-21

²⁰⁵ Screening forstås i denne sammenheng som systematiske aktiviteter rettet mot en gruppe av enkeltindivider, for å kunne fastslå om de har eller er disponert for sykdom, skade eller lyte.

²⁰⁶ St.meld. nr. 34, 2008-2009, 37

En annen forandring i rekrutteringsprosessen, som skiller seg fra det som var vanlig tidligere, er at det i dag, i langt større grad, anvendes militært og sivilt personell som til daglig tjenestegjør i forsvarsektoren, eller som er rekruttert etter fullført førstegangstjeneste. Tidligere ble personell til utenlandsoperasjoner ofte rekruttert blant Forsvarets reservepersonell.²⁰⁷

Oppfølging i operasjonsområdet

Fundamentet i alt militært lederskap er å løse oppdraget og ta vare på personellet. Med dette til grunn poengterer meldingen at ”sjefene på alle nivåer har et særlig ansvar for å gjennomføre aktiviteter for oppfølging av personellet”.²⁰⁸ Soldatene kan oppleve mange krevende og utfordrende situasjoner når de er ute i felt. Før gjennomføring av et oppdrag i operasjonsområdet er det viktig med god planlegging, informasjon og målrettet trening. Etter oppdraget er gode rutiner for debrifing og erfaringslæring av stor betydning. Det er også viktig med rekreasjon, avkobling og velferd under en operasjon, i tillegg til tilstrekkelig tilgang på sanitetsstøtte. Forsvaret har en godt utviklet prestetjeneste og en velferdstjeneste med varierte tilbud. Det er også en prioritert oppgave å sikre at norsk personell som tjenestegjør i utenlandsoperasjoner får en rask og forsvarlig medisinsk behandling.²⁰⁹

Hjemkomst

Etter gjennomført operasjon er det etablerte aktiviteter og tilbud for ivaretagelse og oppfølging av personellet. Når en avdeling returnerer hjem har de som regel en sosial samling, og dagen etter ankomst til Norge blir det gjennomført en medisinsk utsjekking. Det blir gjennomført en medaljeseremoni hvor familien blir invitert, og hvor de får informasjon. I tillegg sendes brosjyren ”Å komme hjem” ut til pårørende i forkant av dimisjon. Ved noen anledninger inviterer tidligere avdelingssjefer sine soldater til gjensynstreff. Dette er ulikt fra kontingent til kontingent.²¹⁰ En utfordring er at hjemkomstprogrammet i Forsvaret er relativt kort, i forhold til forberedelsene og gjennomføringen av oppdraget. En konsekvens av dette er at det kan være utfordrende å fange opp og dokumentere særskilte behov for oppfølging spesielt for de veteranene som ikke lenger er i tjeneste. For det personellet som fortsatt er i

²⁰⁷ Ibid, 20

²⁰⁸ St.meld. nr. 34, 2008-2009, 24

²⁰⁹ Ibid, 24-25

²¹⁰ Ibid, 29

tjeneste vil oppfølging fra Forsvaret være enklere og mer oversiktlig. Regjeringen anerkjenner i meldingen at det er behov for å styrke hjemkomstfasen ytterligere.²¹¹

Oppdrag ute kan være belastende for familien. I tillegg har tidligere forskning vist at en vanskelig familiesituasjon kan føre til økt fare for problemer i etterkant av tjeneste. I meldingen blir det referert til en samlivsundersøkelse som viser at det er en overhyppighet av samlivsbrudd blant personell som har tjenestegjort i utenlandsoperasjoner, spesielt de som har vært på gjentatte oppdrag. Derfor har mange avdelinger i Forsvaret innført egne familiekoordinatorer, som har en sentral rolle i arbeidet med å ivareta familien. Hvis det skulle skje at noen blir skadet eller mister livet i tjenesten, vil de pårørende bli fulgt opp i en periode på opptil 14 måneder, tilpasset den enkeltes behov. Etter et dødsfall vil det bli utnevnt en pårørendekontakt.²¹²

I stortingsmeldingen foreslås det lovfesting av rett til psykiatrisk og psykologisk oppfølging fra Forsvaret for personell som tjenestegjør og som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner, i ett år etter endt tjeneste.²¹³

Et annet tiltak er opprettelsen av FVA (Forsvarets veteranadministrasjon) som er et kontaktpunkt for veteraner som ønsker kontakt med Forsvaret. Administrasjonen kan gi råd, og kan administrere saker videre. Det er også nedlagt arbeid for å skape gode møteplasser for veteraner, og i 2008 ble det opprettet et veteransenter på Bæreia. Målet er at senteret skal stimulere til sosialt fellesskap og bidra til å understøtte veteranenes anerkjennelse. Det eksisterer også mange veteranorganisasjoner. Organisasjonene forvalter kameratstøtteordninger, driver informasjonsarbeid og deltar i samfunnsdebatten. De bidrar gjennom sitt arbeid til å styrke befolkningens kunnskap om veteraner og deres innsats.²¹⁴

Stortingsmeldingen retter oppmerksomhet mot veteraners behov for anerkjennelse i samfunnet. Konfliktene som veteranene har tjenestegjort i, ligger i enkelte tilfeller langt unna Norge, og representerer en svært annerledes virkelighet enn den norske. Dette kan medføre skepsis og kritikk i den offentlige debatten. For å bøte på dette ønsker Stortinget at den norske befolkningen skal få kunnskap om hvorfor Norge deltar og hva oppdraget går ut på. Dette

²¹¹Ibid, 27

²¹² St.meld. nr 34, 2008-2009, 28

²¹³ Ibid, 30

²¹⁴ Ibid, 47

krever åpenhet, og regjeringen vil tilstrebe ytterligere åpenhet rundt operasjonene. Andre anerkjennende tiltak er tildeling av medaljer og minnesmarkeringer.²¹⁵

Ved skade i felt

I 2006 nedsatte Forsvarsdepartementet to arbeidsgrupper for å kartlegge det gjeldende regelverk, identifisere problemområder, samt vurdere behovet for styrking av rettigheter til veteraner etter utenlandsoperasjoner. Den endelige rapporten slo fast at Forsvaret driver en særegen virksomhet som i vesentlig grad skiller seg fra annen statlig virksomhet, særlig ved deltakelse i utenlandsoperasjoner. Under dette arbeidet ble de eksisterende ordningene ved personskade kartlagt, og konklusjonen var at de eksisterende ordningene for økonomisk kompensasjon ved yrkesskader ikke alltid er egnet til å fange opp en del av de skader og sykdommer som de tjenestegjørende risikerer å bli utsatt for.²¹⁶ På bakgrunn av disse funnene har Forsvarsdepartementet hatt forslag til tiltak for å styrke veteranenes rettigheter på høring. Forsvarsdepartementet ønsker å innføre et objektivt erstatningsansvar ved personskade i internasjonale operasjoner. Staten skal, uavhengig av skyld, erstatte tap påført sivilt eller militært personell på grunn av skade eller sykdom oppstått som følge av tjeneste i en internasjonal operasjon, herunder psykiske belastningsskader. For psykiske belastningsskader som er pådratt før lovens ikrafttredelse, foreslås innføring av en særskilt kompensasjonsordning. 1.januar 2005 ble *”Forskrift om erstatning for psykiske belastningsskader som følge av tjenestegjøring i internasjonale operasjoner mv.”* iverksatt. Utbetaling etter denne forskriften er en form for billighetserstatning. I 2006 ble forskriften endret slik at maksimal erstatning allerede kan utbetales ved 54 % varig medisinsk invaliditet.²¹⁷

Økonomiske rettigheter

Det er inngått en særskilt tariffavtale for arbeidstakere som tjenestegjør ute. Særavtalen regulerer lønns- og arbeidsvilkår for denne gruppen, i en erkjennelse av tjenestens spesifikke ulemper, risiko, beredskap og arbeidsbelastning. Avtalen gir personellet rett til økonomisk

²¹⁵ Ibid.,33

²¹⁶ St. Meld. Nr. 34, 2008-2009, 28-29

²¹⁷ Ibid, 30

kompensasjon og forsikring, og gir også støtte og rettigheter i forhold til opptjening av permisjons- og rekreasjonsdager under og etter en utenlandsoperasjon.²¹⁸

Fremtidige satsningsområder for regjeringen.

I dag fordeles deltakelse i utenlandsoperasjoner nokså ujevnt blant Forsvarets avdelinger og personellkategorier, med de utfordringene dette gir. Regjeringen ønsker at byrdefordelingen skal bli jevnere. Derfor har regjeringen gjennom St. prp. nr. 28 (2007-2008) lagt opp til et økt antall ansatte i Forsvaret. En forutsetning for god byrdefordeling er at Forsvaret har tilgang på tilstrekkelig personell innenfor de kategoriene som er mest etterspurt i utenlandstjeneste, særlig vervede og avdelingsbefal.²¹⁹ Når det gjelder hjemkomstfasen skal Forsvaret nedsette en arbeidsgruppe for å videreutvikle et opplegg i hjemkomstfasen. Veteran- og arbeidstakerorganisasjonene vil bli involvert i dette arbeidet. Arbeidsgruppen skal blant annet vurdere om det er hensiktsmessig å innføre en ordning hvor Forsvaret rutinemessig tar kontakt med soldatene i løpet av de første månedene etter avsluttet operasjon. I forhold til sykdommer og skade som følge av tjeneste vil helseregisteret ha en avgjørende rolle for å minimere skadeomfanget på norsk militært personell. Informasjonen i helseregisteret vil dessuten bli benyttet til en ytterligere kvalitetssikring av sanitetstjenesten som Forsvaret leverer. Registrering av potensielt traumatiserende hendelser og helsedata skal sees i sammenheng, og skal i økende grad brukes for å styrke kunnskapen og forskningen på området. Forsvarsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet har også blitt enige om at veteraner som har behov for psykiatrisk, psykosomatisk eller annen nødvendig medisinsk oppfølging skal få et samordnet helsetilbud. Forsvaret skal gi veteraner psykiatrisk og psykologisk oppfølging i ett år etter hjemkomst, og legge til rette for behandlingstilbud. Etter ett år vil det sivile helsevesenet overta behandlingsansvaret. Siden fastlegeordningen er viktig for å kunne fange opp personer med psykiske skader som har hatt utenlandstjeneste i Forsvaret, er det viktig å sørge for at legene har nødvendig kunnskap om dette temaet.

Utviklingen av en veteranpolitikk har gått i takt med forsvars- og utenrikspolitiske omleggelser. Imidlertid er det ikke utelukkende utenlandsoperasjoners strategiske viktighet som har ført til økt fokus på veteranenes situasjon, men også iherdig arbeid fra veteranenes egne organisasjoner, økt kunnskap om problematikken, og politisk press har bidratt til at det i dag er gjort mye for å gjøre overgangen fra et liv i felten til et sivilt liv enklere. I de neste

²¹⁸Ibid, 27

²¹⁹ Ibid, 39

kapitlene skal jeg redegjøre for hvordan Forsvaret og myndighetene i Norge har fulgt opp, og tatt vare på krigsveteraner som har tjenestegjort i tidligere internasjonale operasjoner. Det har vært en lang vei å gå før veteraner fra utenlandsoperasjoner har blitt viet den oppmerksomheten de blir gitt i dag.

Veteranpolitikk før 1990

Selv med den felterfaringen som etter hvert ble høstet, tok det mange år før det virkelig demret for Forsvarets militære og politiske ledere, så vel som for det sivile samfunn, hvilket stress mange av soldatene hadde levd under, og ikke minst hvilke ettervirkninger tjenesten kunne, og skulle få. Skadevirkningene og behovet for medisinsk oppfølging var det sivile helsevesenet i Norge heller ikke forberedt på å håndtere.²²⁰ Myndighetene og Forsvaret hadde ikke mye å tilby UNIFIL-veteraner med psykiske problemer. Kontoret for psykiatri og stressmestring i FSAN (Forsvarets sanitet; faglig fellesinstitusjon for alle forsvarsgrener) ble opprettet i 1978, og her var det ”betydelig faglig kompetanse”, imidlertid ble tjenesten i liten grad satt inn som støtte til UNIFIL, og slett ikke til hjemkommet personell. Synspunktet hos Forsvarets ledelse var at dimitterte soldater var sivile og skulle tas hånd om av det sivile helsevesen.²²¹ Generelt sett holdt den militære ledelsen avstand til hjemvendte soldater fra internasjonale operasjoner. Tross alt var deltakelse frivillig og en privat avgjørelse.²²² Militærpsykiater Jon Reichelt og Sjefpsykolog Håkon Kristiansen er heller ikke i tvil om at den alminnelige holdningen i Forsvaret, der UNIFIL var nedprioritert i forhold til det nasjonale Forsvar, også ble reflektert i FSANs disposisjoner.

Hjemkomst

Den mottakelsen de hjemvendte soldatene fikk på Gardermoen var svært kort. Det vanlige var at en representant for Forsvaret møtte soldatene, takket dem for innsatsen, før det var innlevering av utstyr. Flere Libanon-veteraner har fortalt at det de husker best fra hjemkomsten til Norge etter endt tjeneste er møtet med det norske tollvesen. En veteran beskrev i intervjuet hvordan de ble brukt som eksamen for tollskolen når de kom hjem fra Libanon helt på slutten av 1970-tallet.²²³ Mangel på støtte fra den militære organisasjonen har

²²⁰ Strømme & Leraand, 2005, 399

²²¹ Strømme & Leraand, 2005

²²² Haaland, 2008, 101

²²³ Intervju med veteran 11.5.2010

fått betydning for veteranene, fordi støtte også er et spørsmål om anerkjennelse for den jobben man har utført, og mangel på slik anerkjennelse kan bidra til skadevirkninger i ettertid.²²⁴

Erfaringen fra UNIFIL

Til tross for en del motstand ble den norske styrken stående i nesten 20 år. Lærdommen fra UNIFIL-veteranene har også vært viktig for det videre arbeidet med veteraner. Den norske styrken i UNIFIL har vært gjenstand for flere forskningsprosjekter. Det har blitt foretatt to militært relaterte undersøkelser: først den såkalte UNIFIL-undersøkelsen, som omfatter de 17 første bataljonene, utført i samarbeid med NUPI og lagt frem i 1989; deretter en undersøkelse av både de resterende bataljoner i UNIFIL og de fem første bataljonene i SFOR. Denne rapporten ble lagt frem i 2000.²²⁵ UNIFIL-undersøkelsen ble en vekker når det gjelder behovet for psykososial støtte til deltakere i internasjonale operasjoner, og som et resultat etablerte FSAN i 1996 sitt stressmestringsteam for internasjonale operasjoner.

Oppmerksomheten rundt problematikken knyttet til ettervirkninger etter utenlandsoperasjoner er blitt langt større og mer positiv etter UNIFIL-engasjementet.²²⁶ Den kalde krigens slutt, med påfølgende kriger, og den økte kunnskapen var medvirkende til at man på 1990-tallet begynte å vie veteransaken mer oppmerksomhet.

Fra 1990: økt oppmerksomhet rundt veteransaken.

På begynnelsen av 1990-tallet ble Forsvarsorganisasjonen noe mer opptatt av de potensielt negative konsekvensene av å tjenestegjøre i internasjonale operasjoner. Noen faresignaler hadde begynt å vise seg. Ekssoldater og offiserer hadde utviklet psykiske problemer som kunne være knyttet til deres erfaringer i UNIFIL.²²⁷ I 1990 bestemte Forsvarsministeren seg for å kartlegge problemets utstrekning. En av metodene var å igangsette et forskningsprosjekt som tok for seg FN-veteraner. Den første rapporten fra UNIFIL-prosjektet ble publisert i februar 1993. Hovedkonklusjonen av analysen var at den store majoriteten av deltakerne ikke hadde opplevd noen negative effekter som følge av UNIFIL-engasjementet. Faktisk var tilfellet det motsatte; flertallet hadde funnet tjenesten meningsfull, treningen på forhånd god nok, og forholdene i Libanon tilfredsstillende. Kun fem prosent har opplevd negative seneffekter. Imidlertid var det blant dem, som av en eller annen grunn ble sendt hjem før

²²⁴ Strømme & Leraand, 2005, 401

²²⁵ Ibid, 390

²²⁶ Strømme & Leraand, 2005, 399

²²⁷ Haaland, 2008, 94

tiden, en høyere andel som hadde psykiske, finansielle eller familieproblemer, sammenlignet med resten av gruppen. Men siden det i denne gruppen var en stor andel som også scoret høyt på andre variabler, som å ha opplevd vold i barndommen, ble det konkludert med at dette resultatet ikke nødvendigvis kunne knyttes til deres UNIFIL-erfaring. Den mest urovekkende oppdagelsen var at i sammenligning med den mannlige befolkningen generelt, var det en markant høyere andel som døde en voldelig død eller av selvmord i UNIFIL-gruppen.²²⁸

Til tross for disse funnene ble bare noen mindre justeringer foreslått av forskerteamet: prosedyrer for å kartlegge personlighetskarakteristikk og barndoms erfaringer ble innført for å skille ut individer som ikke var skikket til utenlandstjeneste. Forskerne foreslo at det skulle innføres stressrelaterte debrifinger og bedre tilgang på alkoholfritt drikke i felten. Etter at de returnerte til Norge, skulle det tilbys støttegrupper for dem som hadde behov for det.²²⁹

Forskningsprosjektet viste seg å være et lite gjennombrudd. De fleste av prosjektets forslag ble også gjennomført av Forsvaret, i det minste på papiret. Mer oppmerksomhet ble viet til seleksjonen av søkere. I tillegg ble det lagt vekt på behovet for å ha kontakt med dem hjemme, mens soldatene var ute på oppdrag. Offiserer skulle trenes i debrifingsrutiner og ble oppfordret til å sørge for at alle fikk nok søvn og ikke drakk for mye alkohol. Det ble innført en ny mottakelsesseremoni på flyplassen når soldatene vendte hjem, med musikk og hvor høyere offiserer deltok. Det ble holdt en offisiell middag, og deltakerne mottok en ”velkommen hjem”-pamflett. Denne ga råd om problemer som kanskje kunne komme i etterkant av tjenesten, og ga råd om hvordan disse situasjonene kunne håndteres.²³⁰ Det ble også påpekt at deltakerne kanskje kunne ha behov for hjelp fra Forsvarets side i en periode etter at de hadde avsluttet tjeneste, og at det sivile helsevesenet, og andre offentlige instanser manglet kunnskap om denne gruppen og deres spesielle problemer. Fra Forsvarets side var det assistanse til FN-veteranene over lang tid som var mest problematisk, og det eneste tiltaket som ble igangsatt var å ansette helsepersonell som kunne gi veiledning om hvordan veteranene kunne søke hjelp i det sivile helsevesenet.²³¹ Siden deltakelse i internasjonale operasjoner ble ansett å være et privat anliggende var Forsvaret motvillig til å akseptere ansvar for familien. Disse holdningene begynte også sakte å forandre seg på begynnelsen av

²²⁸ Ibid, 95

²²⁹ Ibid, 96

²³⁰ Haaland, 2008, 96

²³¹ Ibid, 96

1990-tallet. Forsvaret begynte å arrangere familiesamlinger. Til tross for disse forbedringene ble ikke alltid de nye prosedyrene fulgt.²³²

Totalt sett er inntrykket at den militære ledelsen hadde liten omtanke for FN-personell, både når de tjenestegjorde ute og når de returnerte hjem. Den lett utstyrte og dårlig trent FN-troppen på fremmed jord passet dårlig med det offisielle bildet av det norske Forsvaret som et hjemlandsforsvar som ble trent for krig på norsk jord. Det var politisk press som ledet til mer oppmerksomhet på situasjonen.²³³

Andre halvdel av 1990-tallet, økt politisk fokus.

”Våre falne i fredens tjeneste for verdenssamfunnet har ikke fått den påaktelse de burde”. Slik åpner forsvarsminister Jørgen Kosmo sin tale i anledning FNs 50-årsjubileum den 30. september 1995. Det var Kosmo som satte FN-veteranenes sak på den politiske dagsordenen, og han uttalte at samfunnet hadde vært for sent ute til å erkjenne de psykiske senvirkningene som mange har fått etter tjeneste i fredsoperasjoner. Kosmo ønsket at Forsvaret skulle forbedre støtteapparatet overfor den enkelte. Derfor skulle det etableres et eget samarbeid med FN-veteranenes egen organisasjon, der behovet for kontakt og samvær kunne koordineres med råd og veiledning.²³⁴

For forsvarsministeren var det viktig å sikre at Norge kunne leve opp til de forpliktelsene nasjonen hadde overfor FN, NATO, Den vesteuropiske union (VEU) og Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE). Derfor la Regjeringen frem et lovforslag for Stortinget, som skulle regulere tjenestegjøring i internasjonale fredsoperasjoner. Dette var et uttrykk for at utenlandsoperasjoner nå fikk økt politisk betydning, og det var viktig for Norge å sørge for at man hadde tilgang på nødvendig personell.

I den påfølgende politiske perioden fortsatte arbeidet med å ivareta veteranene fra utenlandsoperasjoner på en bedre måte, men virkelig politisk forgang i arbeidet ble det først etter at det ble innført allmenn beordringsplikt i 2005. Under regjeringen Bondevik fortsatte det arbeidet som alt var påbegynt; det var den psykiske helse blant veteraner som i hovedsak var det området reformarbeidet fokuserte på - personellet skulle nå testes grundig før avreise til internasjonal tjeneste, og det skulle gis omfattende informasjon om forholdene i

²³² Ibid, , 97

²³³ Ibid, 97

²³⁴ Tale 30. september 1995 av forsvarsminister Jørgen Kosmo

tjenesteområdet og hva personellet kunne forvente å møte. Det ble gjennomført forbedringer i forhold til hjemkomstfasen; personellet skulle følges opp over tre dager, hvor man blant annet ble kontrollert av en lege, og eventuelt henvist til det sivile helsevesenet. Det ble også gitt informasjon om hvor veteranene kunne henvende seg hvis de skulle ha behov for støtte. De som hadde blitt hjemsendt eller som hadde opplevd spesielt dramatiske situasjoner eller langvarig stress, skulle følges opp.²³⁵

Skifte i personellpolitikk etter 2000

Mye har skjedd innen veteranomsorgen siden begynnelsen av det nye årtusenet og frem til i dag. I første halvdel av 2000-tallet var det politiske arbeidet konsentrert omkring veteraners psykiske og fysiske helse. I 1993 igangsatte Forsvaret en undersøkelse av mulige helseskader blant Golf-veteraner i forbindelse med bruk av våpen med utarmet uran. I 2001 redegjorde forsvarsministeren for dette arbeidet, og konklusjonen var at det ikke ble gjort funn av betydning. Allikevel ser det ut til at rapporten har hatt betydning ved at oppmerksomhet ble rettet mot nødvendigheten av helseundersøkelser: det ble nå gitt tilbud om helseundersøkelser for alt personell som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner etter 1990, i tillegg ble det fastslått at det var nødvendig med en ytterligere forbedring av informasjon om risiko før avreise, og at man manglet et tilfredsstillende system for oppfølging av personell etter avsluttet tjeneste.²³⁶ I årene etter 2005-2006 ble det gjennomført store forandringer i Forsvarets personellpolitikk, og Forsvaret utviste nå en bredere omsorg for veteranene, som også inkluderte omsorg for familien. I 2005 ble det innført en generell beordringsadgang også til operasjoner utenfor Norge. Denne endringen innebar at store deler av Forsvarets personell kan disponeres til tjeneste i internasjonale operasjoner uten forutgående søknad eller villighetserklæring. I St.meld. nr. 34 står det at ” Det påhviler samfunnet og Forsvaret et klart ansvar for å ivareta personellet som sendes ut i utenlandsoperasjoner. Adgangen til å beordre personell til tjeneste i utlandet medfører et særlig ansvar for norske myndigheter”.²³⁷ Denne lovendringen tydeliggjør det ansvaret som norske politikere har, når de avgjør at norske soldater skal tjenestegjøre i krigsoperasjoner. Reformen ble nå gjennomført med tanke på å kunne yte bedre omsorg for veteraner, med særlig vekt på å øke kunnskapen om de problemer veteranene kunne oppleve etter endt tjeneste. Disse var: opprettelsen av FVA; etableringen av

²³⁵ ”Fokus på psykisk helse ifbm. utenlandsoperasjoner”

²³⁶ Nyhet 18.1.2002. Forsvarsministerens redegjørelse for Stortinget 18.januar, ”*Bruk av våpen med utarmet uran og mulig helseskade forbundet med dette*”.

²³⁷ St.meld. nr. 34, 2008-2009, 7

Nasjonal militærmedisinsk poliklinikk (NMP); etableringen av Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, og etableringen av Forsvarets helseregister.²³⁸ Den utvidede veteranomsorgen inkluderte også et større ansvar for personellens familie. Ett av de nye tiltakene var en internettjeneste for familien, som inneholder informasjon om blant annet barneoppdragelse og ekteskapsrådgivning.²³⁹

I 2006 nedsatte forsvarsministeren to arbeidsgrupper for å se på oppfølging av veteraner etter internasjonal tjeneste. En ekstern arbeidsgruppe ble gitt i oppdrag å se på veteranenes økonomiske rettigheter, herunder deres rettigheter i forhold til Folketrygdloven, mens en intern arbeidsgruppe ble nedsatt for å vurdere arbeidsgivers ansvar for personell som har deltatt i internasjonale operasjoner. Begge gruppene avleverte rapport i august 2007.²⁴⁰ Disse rapportene var viktige for det videre reformarbeidet. Sentrale forslag til lovendringer fremlagt av gruppen var lovfestet rett til oppfølging fra Forsvaret etter endt tjeneste, økt satsning på forskning, og ytterligere kompetanseheving av sivil helsevesen.²⁴¹ Dette var første gang i historien at veteranenes rettigheter i Norge ble undersøkt så grundig²⁴². På bakgrunn av arbeidsgruppens funn kom det i 2008 et høringsnotat med forslag til endringer i forsvarspersonelloven, og forslagene som ble fremmet i dette høringsnotatet innebar at det ble gitt nye regler for denne personellgruppen, for å veie opp for de særskilte yrkesrisikoene som gjør seg gjeldene for deltakere i internasjonale operasjoner.²⁴³ I 2008 ble også Bæreia veteransenter og ”kameratstøtte.no” opprettet. I 2010 kom en lov som har gjort det enklere for veteraner å få erstatning for skader som er pådratt i internasjonal tjeneste. Loven gir et styrket erstatningsvern for de som får skade eller sykdom som skyldes tjeneste i internasjonale operasjoner etter 2010. Etableringen av en slik særskilt kompensasjonsordning vil

²³⁸ Rapport fra intern arbeidsgruppe etablert for å vurdere arbeidsgivers ansvar og nærmere hvilke rettigheter veteraner har og bør ha ovenfor Forsvaret som arbeidsgiver, mai 2007

²³⁹ Haaland, 2008, 256

²⁴⁰ Rapport fra intern arbeidsgruppe etablert for å vurdere arbeidsgivers ansvar og nærmere hvilke rettigheter veteraner har og bør ha ovenfor Forsvaret som arbeidsgiver, mai 2007

²⁴¹ Rapport, ”Vil styrke veteranenes rettigheter”, 31.8.2007

²⁴² Anne-Grethe Strøm-Erichsen, ”Regjeringen vil styrke veteranenes rettigheter”, Kronikk i Bergens Tidende, 27.2.2008

²⁴³ Høringsnotat fra FD, ”Om endringer i forsvarspersonelloven. Tiltak rettet mot veteraner etter internasjonale operasjoner”, juli 2008

imøtekomme de veteranene som har pådratt seg psykiske skader etter slik tjeneste i perioden 1978 og frem til 2010.²⁴⁴

I nettopp disse årene ble det oppnådd betydelige forbedringer av veteranomsorgen. En viktig forandring var at personellomsorgen ble utvidet slik at Forsvaret tar et større ansvar for veteranene, også etter hjemkomst, og også for veteranenes familie. En annen betydningsfull endring er at staten nå har et objektivt erstatningsansvar ved personskade i internasjonale operasjoner. Dette vil si at staten, uavhengig av skyld, skal erstatte tap som sivilt eller militært personell i Forsvaret har fått på grunn av skade eller sykdom som er oppstått etter tjeneste ute. Dette er et kraftig uttrykk for det ansvaret som norske myndigheter har for de kvinner og menn som tjenestegjør i utenlandsoperasjoner med det norske flagget på armen, og også et uttrykk for at dette ansvaret ikke opphører den dagen de vender hjem.

Konklusjon: mange forbedringer har blitt gjort, men de største utfordringene gjenstår kanskje fortsatt?

Som jeg har vist ovenfor var det først på 90-tallet at man begynte å bli klar over de potensielt negative effektene av utenlandstjeneste, og historiene til veteraner som opplevde vansker i etterkant av tjeneste begynte å bli kjent. Mange som tjenestegjorde i FN-oppdrag opplevde dramatiske hendelser, og oppdragene var oftere tøffere enn hva både soldatene selv og organisasjonen hjemme var forberedt på. Når FN-veteranene vendte hjem etter endt tjeneste ble de overlatt til seg selv. En del opplevde problemer i etterkant av tjenesten, og når de søkte hjelp ble de ”kasteballer i systemet” og det var liten hjelp å få. Interesseorganisasjonenes arbeid, og enkeltmenneskers historier har vært viktig for det videre arbeidet med veteransaken. På 1990-tallet begynte personellpolitikken så smått å endre seg, og siden år 2000 og frem til i dag, har forandringene i veteranpolitikken vært vesentlige. Særlig etter 2005 har veteransaken blitt viet mye omtanke og oppmerksomhet. Denne utviklingen kan sees som en del av den generelle reformeringen av forsvarsorganisasjonen i Norge, og som jeg poengterte i innledningen til dette kapitlet, kan utviklingen av veteranomsorgen sees som et uttrykk for at deltagelse i internasjonale operasjoner har blitt et viktig sikkerhetspolitisk verktøy for Norge.

I dag er deltagelse i internasjonale operasjoner den dimensjonerende oppgaven for Forsvaret, og erfaring fra utenlandsoppdrag er langt på vei en forutsetning for en militær karriere. Et

²⁴⁴ Innlegg, ”Må ta vare på veteranene”, Anne-Grethe Strøm-Erichsen, 31.8.2009

annet utviklingstrekk er at det i stadig større grad blir benyttet profesjonelle soldater. Janne Haaland Matlary påpeker at krigerkulturen er på vei inn i Forsvaret, mens samfunnet blir stadig mer postmoderne. Dette er dårlig nytt ettersom disse to utviklingene går i motsatt retning. Samfunnet er ikke lenger velinformert om hva den militære profesjonen er, og har ikke lenger samme direkte forhold til Forsvaret som tidligere, da verneplikten reelt sett var allmenn.²⁴⁵ Denne utviklingen, kombinert med en økende profesjonalisering, kan komplisere overgangen til det sivile samfunn som utenlandssoldatene, ved oppdragets slutt, igjen skal integreres inn i. Av denne grunn ser det fortsatt ut til å gjenstå en rekke utfordringer i forhold til ivaretagelse av veteraner, og oppmerksomheten rundt denne problematikken vil trolig øke i årene som kommer.

²⁴⁵ Janne Haaland Matlary i ,” *krigerkultur i en fredsnasjon*”, 2009, 126

6 Presentasjon av den kvalitative undersøkelsen

De foregående kapitlene har skissert utviklingen av norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk ca. fra begynnelsen av den kalde krigen og frem til 2008. Jeg har vist at den omfattende omstruktureringen av det norske Forsvaret, hvor deltakelse i fredsstøttende operasjoner har blitt den dimensjonerende oppgaven, har fått konsekvenser for myndighetenes veteranpolitikk og for Forsvarets personellpolitikk. I dette kapitlet skal jeg vise hvordan veteranene selv oppfatter det de har vært med på og sin egne rolle. Analysen vil vise at det er store individuelle forskjeller blant veteranene i forhold til hvordan de oppfatter tjenesten, veteransak og begrepet veteran, og undersøkelsen viser at avstanden mellom Libanon-veteranenes og Afghanistan-veteranenes synspunkter i forhold til disse temaene, er stor.

Innledningsvis i kapitlet vil jeg presentere informantenes bakgrunn og beskrivelse av utenlandstjenesten. Dette er sentralt for å forstå de individuelle forskjellene i utvalget, og for å forstå hvilke faktorer som spiller inn på informantenes oppfattelse av eget oppdrag. I andre del av kapitlet vil jeg beskrive hvordan informantene selv oppfatter det å være en veteran.

Jeg har valgt å presentere intervjuene i en muntlig form, for å gjengi mest mulig nøyaktig det som informantene formidlet. Derfor gjengis intervjusitatene i presens, slik de opprinnelig ble uttalt. Imidlertid omtaler jeg intervjuene i preteritum (stort sett), fordi denne formen anskueliggjør at utsagnene ikke er ”bestandige” og uforanderlige, men et uttrykk for hva informantene mente i en gitt situasjon og under gitte forutsetninger.

Oversikt over informantene

Informant	Militær grad og erfaring
”Even”	Tre kontingenter på Balkan i tidsperioden 1993-1994. Befal.
”Tom”	Tjenestegjorde i én kontingent på Balkan. Reservebefal
”Tim”	Stort sett sammenhengende deployert fra 1991-1996. Har vært i Libanon og på Balkan. Menig.
”Frank”	To kontingenter i Libanon i 1996-1997.
”Fred”	Har lang erfaring som soldat, fra vinterkrigen i Finland til Koreakrigen
”Stig”	Tjenestegjorde i en tidlig kontingent i Libanon.
”Ståle”	Tjenestegjorde i en tidlig kontingent i Libanon.
”Åge”	Tjenestegjorde i to kontingenter i Libanon. 1979-1980. Reservebefal
”Nils”	Tjenestegjorde i Libanon i 1979. Reservebefal
”Terje”	Tjenestegjorde i Libanon i 1978-1989. Menig
”Espen”	Tjenestegjorde på Balkan med OSSE. Tjenestegjorde i KFOR i 2000 med E-tjenesten. Har vært enkeltstående kortere turer til Afghanistan, siste gang i 2003.
”Ole”	Tjenestegjorde i Makedonia, i KOFOR, og til sammen 1 år og 6 måneder i Afghanistan. Mening.
”Dag”	Tjenestegjorde i Afghanistan med Forsvarets Spesialkommando i 4 måneder (en tidlig kontingent). Befal. Utdannet i FJK
”Finn”	Tjenestegjorde i Afghanistan og i Tsjad.
”Per”	Tjenestegjorde i Afghanistan fire ganger med Telemark Bataljonen (Mek 3), første gang i 2005. Menig

Bakgrunn

Hensikten med de innledende avsnittene er å presentere forhold som kan påvirke hvordan informantene oppfatter sin egen rolle som veteran. I denne delen presenter jeg hva informantene har fortalt om sin motivasjon for å tjenestegjøre i en internasjonal operasjon, samt opplæring og forventninger i forkant av engasjementet. Fordi jeg har en temabasert fremstilling av intervjuene, er det viktig å ha med beskrivelser av informantenes motivasjoner og ulike bakgrunner, for å anskueliggjøre de store ulikhetene innad i utvalget. Jeg har valgt å dele informantene inn i tre grupper: Libanon-veteraner, veteraner fra det tidligere Jugoslavia og veteraner som har tjenestegjort i Afghanistan. (Det er imidlertid overlappinger fordi en del av informantene har tjenestegjort i ulike oppdrag). Dette er for best å få frem forskjeller (og likheter) mellom veteraner fra forskjellig norske utenlandsengasjementer. Det er ikke bare ulikheter mellom deltakere i ulike engasjementer som er relevant å fremheve, det har vist seg å være store forskjeller i svar blant veteraner som har vært del av samme operasjon.

Materialet mitt er for lite til å kunne generalisere på bakgrunn av disse forskjellende, men tidligere forskning har belyst at det eksisterer forskjeller i blant annet motiver for tjenesten mellom befal og menige soldater. For å belyse disse forskjellene skiller jeg i mitt materiale mellom befal, reservebefal og menig.

Bakgrunn og motivasjonsfaktorer

Årsaken til at jeg reiste ned var en stor tiltro til FN. Jeg hadde lest om tidligere FN-oppdrag som Gaza og Kongo, og dette var noe jeg ville være en del av. Det var definitivt idealistiske motiver til at jeg vervet meg. Det var litt sånn sort/hvitt idealisme, jeg hadde lyst til å være med å beskytte de frie grensene til staten Israel. Det var også økonomiske årsaker til at jeg vervet meg, samt litt eventyrlyst. Jeg dro ned med sympati for Israel og kom hjem med sympati for Palestina. ("Terje")

Årsaker til at jeg vervet meg var familiebakgrunn og miljø, jeg følte en dragnig mot det [...] jeg var også i et dårlig forhold og rømte fra dette. Derfor var det veldig tungt å komme hjem, og jeg prøvde å verve meg til en kontingent til, men det gikk ikke. ("Frank")

Libanon-veteranene har forskjellig bakgrunn, både i forhold til militær grad, sivilbakgrunn, alder og oppgaver i felt. De to sitatene over, illustrerer at det er store individuelle forskjeller i forhold til hvorfor veteranene valgte å reise ut. Imidlertid var det mange motivasjonsfaktorer som ble nevnt av flere i utvalget, og kort oppsummert var de viktigste årsakene for å reise ut:

familiebakgrunn (far hadde selv vært i militæret), eventyrlyst, og muligheten til å tjene litt penger.²⁴⁶

Informantene som har tjenestegjort på Balkan skiller seg ikke ut fra Libanon-utvalget i forhold til motivasjon for å reise ut i internasjonal tjeneste, men også i dette utvalget viste det seg å være store individuelle forskjeller i forhold til bakgrunn og i forhold til motivasjon. ”Even” som tjenestegjorde på Balkan i tre kontingenter i FN-styrken fortalte om hvorfor han reiste ut i internasjonal tjeneste: *”Årsaken til at jeg reiste ut i internasjonal tjeneste var 90 prosent idealisme og 10 prosent eventyrlyst. Men engasjementet ble ikke helt som jeg trodde”*.

”Tom” som også tjenestegjorde på Balkan, men i en senere kontingent som en del av IFOR 1-styrken som var underlagt NATO, og som ble deployert etter Dayton-avtalen, fortalte om bakgrunnen for at han reiste ut: *Jeg er nok arvelig belastet. Min bestefar var grensevakt i 1905 og min far var i Milorg. Jeg hadde en trang til å oppleve noe av det samme. Jeg vokste opp i etterkrigstiden og vokste opp med disse historiene. I tillegg hadde jeg en kjedelig jobb på dette tidspunktet”*.(”Tom”) Dette sitatet er ganske representativt for Balkan-veteranene som gruppe. Andre faktorer som ble nevnt av informantene i dette utvalget, i tillegg til familiebakgrunn og eventyrlyst, var arbeidsledighet og økonomiske motiver.

De fire informantene som har tjenestegjort i Afghanistan har veldig forskjellig bakgrunn, noe som kommer tydelig frem i intervjuene, og det er store ulikheter i forhold til motivasjonen for tjenesten. ”Ole” skiller seg ut fordi han er den eneste i dette utvalget som er sivilt ansatt til daglig, og har tjenestegjort som håndverker i Afghanistan og i flere kontingenter på Balkan. Informanten forteller mye om hva som har motivert ham, og hva som gjør at han ønsker seg tilbake til INTOPS. Han forteller selv at det var økonomiske motiver til at han vervet seg, og at det *”å si noe annet, ville ikke være sant”*. På spørsmål om han kunne utdype bakgrunnen for at han valgte å dra ut sa han:

Jeg har en generell interesse for det militære, det gjelder våpen, spill. Det slo meg allerede i førstegangstjenesten at jeg kunne dra ut. Begge søstrene mine har vært i Libanon, og broren min sitter på Andøya. Jeg ville ikke være den eneste mannen i familien som ikke hadde gjort noe. Faren min var sjømann. Når jeg reiste ut første gang var økonomien også en faktor, også tenkte jeg - hvorfor ikke prøve noe nytt, noe ikke alle andre i Norge har vært med på? Det er

²⁴⁶ UNIFIL-undersøkelsen viste at for befall toppet det ”å anskaffe seg militær erfaring” etterfulgt av ”å bidra til norsk innsats for fred” øverst på listen over motiver, mens menige soldater oppga finansielle årsaker samt eventyrlyst som de viktigste motivene.

ikke mange som har opplevd dette. Jeg ønsket spenning. Og man kommer ikke bort fra pengene.

”Dag” kan sies å være mer representativ for resten av Afghanistan-utvalget, blant annet ved at han var tilknyttet en profesjonell hæravdeling (Hærens Jegerkommando). Informantens profesjonelle bakgrunn kom til uttrykk når han fortalte om bakgrunnen for at han reiste til Afghanistan:

Jeg jobbet fast i Forsvaret [...] når man er ansatt så er man i beredskap, og når noe skjer som i Afghanistan så må man ut. Jeg tror jeg hadde lyst, jeg husker ikke helt.

Litt senere i intervjuet fortalte informanten at han faktisk fikk spørsmål om han ville ut, de unge ble spurt om dette av Forsvaret.” *Jeg tror jeg ville, det ville uansett vært vanskelig å si nei, jeg vil ikke svikte laget”.*

Opplæring og oppdrag

For å få en bedre innsikt i informantenes bakgrunn har jeg spurt dem om opplæring før avreise, forventninger til oppdraget og oppfatninger av selve oppdraget. Det viste seg at mange av Libanon-informantene hadde lignende erfaringer i forhold til seleksjon og helsesjekk; eksempelvis forteller én informant at det i praksis ikke var noen legesjekk før utreise ”*Sprøyte i rumpa og det var det*”. I denne sammenhengen forteller den samme informanten om en som reiste ut sammen med han og ”*ble rabiat*” før de kom frem, og måtte slippes av i Tyskland, og om mennesker med alkoholproblemer som fikk reise ut, og opplevde å få disse problemene forsterket. ”Ståle” fortalte at når han dro, var kravet for å komme ned det å springe seks tusen meter. ”*Noe jeg kom meg unna ved å si at hvis det begynte å smelle der nede skulle jeg nok greie å løpe*”. Svarene tyder på en ”likegyldighet” i forhold til legesjekk og opplæring, og informantene fremhevet på denne måten at ”alle” kunne slippe igjennom, og at seleksjonen var for dårlig.

Som jeg skrev i de innledende kapitlene var enhetene i UNIFIL av relativt lav militær standard, og ville trolig ha fungert dårlig i en regulær stridsoperasjon, men det var heller ikke dette som var deres oppgave. På generelt grunnlag ble treningen ansett som tilfredsstillende. Imidlertid er meningen en annen hos en del soldater som har opplevd tøffe og livstruende situasjoner i UNIFIL-tjenesten.²⁴⁷ Basert på dette ønsket jeg å finne ut om veteranene anså

²⁴⁷ Haaland, 71

treningen og forberedelsene før avreise (de fleste UNIFIL-kontingenter gjennomgikk to til tre ukers opplæring før avreise) som god nok i forhold til å forberede dem på oppdraget. Blant Libanon-veteranene var det to hovedtendenser i forhold til synet på forberedelsene: noen av informantene oppfattet at både utvelgelsesprosessen og opplæringen hadde vært for dårlig, den andre hovedtendensen var at opplæringen hadde vært god, men ikke forberedt dem tilstrekkelig på det spesifikke oppdraget: *Virkeligheten var litt annerledes enn hva jeg trodde. Vi hadde kort trening før vi dro ned, og vi var ikke samstemte, men til tross for dette fungerte det veldig bra* ("Terje")

Vi hadde én til halvannen måned med forberedelser og vi trente på Helgelandsmoen. Det var en god opplæring. Men det var ikke så mye som var relevant i forhold til det som møtte oss i Libanon. Dette kunne ha vært bedre, tatt i betraktning den erfaringen Forsvaret hadde. ("Nils")

Det var utelukkende én informant som skilte seg ut i forhold til synet på opplæring og trening. Informant 4 mente at opplæringen hadde vært *"nesten litt for god"*. Denne informanten tjenestegjorde imidlertid i Libanon "helt på tampen" og skiller seg slik sett ut fra resten av utvalget, som alle var deployert i tidligere kontingenter. Når jeg spurte informantene om de kunne fortelle om selve oppdraget, og hvilke oppgaver de hadde i felt, var hovedtendensen i Libanon-utvalget at de oppfattet seg som militære som utførte humanitært hjelpearbeid. På spørsmål om hva oppdraget gikk ut på svarte "Frank": *"Vi drev mye med humanitært arbeid; lege, tannlege, dyrlege, og vi behandlet mye brannskader"*. "Nils" fortalte følgende om hva oppgavene gikk ut på: *Jeg hadde rolle som en humanitærarbeider. Vi hjalp sivilister mye med bilberging og berget sivile kjøretøy som hadde kjørt i grøfta. Den nærmeste landsbyen var ofte blitt angrepet, her hjalp vi rent fysisk til med å bygge opp et barnehjem.*

Selv om det var stor enighet i at oppdraget innebar mye hjelpearbeid til sivilbefolkningen (oppdraget besto også av andre oppgaver, som å holde de krigende partene fra hverandre, overvåking av palestinere og overvåking av israelere) viste det seg imidlertid å være forskjeller i hvordan informantene *oppfattet* denne rollen. "Nils" er en av dem som fant rollen problematisk, og det er tydelig at han oppfatter at oppgaven som "militær hjelpearbeider" ikke var passende for FN-soldatene. Informanten forteller:

Vi var en fredsbevarende styrke. Dette kunne vi utføre til en viss grad, men ikke godt nok. Til det hadde vi for lette våpen. Vi hadde ikke noe vi kunne skremme dem med, i tillegg var mandatet for uklart. FN-sonen var skilt fra Israel med falangister. Disse kunne skyte over vår

sone og inn i sivilbefolkningen, og dette kunne vi ikke gjøre noe med [...] Det var falangistene som skapte mest problemer. Hva skulle vi ha gjort for å stoppe dem?

Jeg spør informanten om oppdraget føltes legitimt, og på dette spørsmålet svarer informanten:

Ja, jeg følte at oppdraget var legitimt og jo mer FN var innblandet i en sone, altså landsby, jo færre drepte de av sivilbefolkningen. Men det skjedde jo. FN kunne ha oppnådd det samme resultatet uten å være en militær styrke. Jeg følte meg mer som et gissel enn som en soldat.

Denne informanten fortalte at erfaringen gjorde at han ble negativt innstilt til FN, og mente at organisasjonen består av et alt for tungrodd byråkrati. Informanten beskrev hvordan de innrapporterte konkrete hendelser, som for eksempel hvem som hadde avfyrt ild på et bestemt sted, og opplevde at dette ble forandret og dysset ned i de offisielle rapportene:

I stedet for å skrive hvem som skjøt, skrev de "armed enemies" i rapporten, som var et yndlingsuttrykk i FN-rapportene. Dette var for å gjøre det nøytralt. De fikk det til å høres ut som en bærtur i stedet for det som det faktisk var. Dette var en av de største frustrasjonene.

Selv om denne informanten ble skeptisk til FN er hovedtendensen i utvalget imidlertid at deltakerne er positivt innstilt til FN. Et annet fellestrekk ved gruppen er at erfaringen forandret deres syn på såkalte "vedtatte sannheter". De reiste ned med sympati for Israel, men dette ble forandret som en følge av erfaringer i felt, og ved hjemkomst hadde de større sympati med palestinerne.

"Even", som tjenestegjorde i UNPROFOR, forteller om opplæringen i forkant:

Jeg fikk tre ukers opplæring. I dag er denne opplæringen på et halvt år. Troppen hadde en allsidig bakgrunn, en del var veteraner og det var et stort aldersspenn.

Informanten fortalte at oppdraget gikk ut på å observere og rapportere, i tillegg til konvoitjeneste og patruljering. De utførte oppgaven sin 100 prosent selv med mangel på ressurser, og dette er noe informanten er stolt av. Om den overordnede hensikten med oppdraget fortalte informanten at "Vi var der for å sikre en skjør fred, vi var fredsarbeidere men også krigere hvis vi måtte". "Even" beskriver sin rolle som en slags "mellomposisjon", som på mange måter beskriver den vanskelige og sammensatte situasjonen for FN-soldatene som skulle forsøke å bevare freden i et område hvor det var krig. Videre beskrev informanten at FN-styrken var for svakt utrustet til å skape fred i området.

Derfor ble ikke FN-styrken en maktfaktor. Før krigen hadde Jugoslavia Europas fjerde største hær, og derfor krydde det av våpen blant de stridende [...] vi burde kanskje ha drevet med avvæpning. Men det hadde vi ikke mandat til fordi det ville ført til farlige og skarpe situasjoner. Vi ville blitt skutt rett ned.

Om sine tanker omkring opplæring, oppgaver i felt og sin egen rolle fortalte de tre andre informantene i utvalget:

Det utgjorde ingen forskjell at jeg var der. Hvis ikke jeg hadde vært der hadde en annen vært der i stedet. Det er i sum vi utgjorde en forskjell.[...] Jeg var en del av IFOR-1 styrken som ble deployert etter Dayton-avtalen. Vårt oppdrag var å se til at avtalen ble gjennomført. Dette skilte styrken fra de tidligere mandatene ved at vi hadde et veldig konkret oppdrag. ROE²⁴⁸ er veldig forskjellige mellom et FN-opdrag og et NATO-opdrag. FN-styrker kan bare skyte i selvforsvar, mens NATO-styrker kan skyte hvis noen truer dem [...] Vi hadde et mye mer konkret mandat, og dette gjorde at oppdraget føltas givende, fordi vi så at det ble roligere i området og vi fikk dem tilbake fra befestningene. Vi skilte partene og drev med avvæpning. Jeg føler at vi fikk til dette. ("Tom")

Politikerne er ikke kjent for å ta ansvar. Vi fikk ikke krigstillegg, fordi vi ikke var i krig, men i en konflikt med en motpart som skyter. Dette ble litt tragikomisk og vi benyttet mye galgenhumor for å hankses med dette. Vi fikk gjort mye mer når vi gikk over til IFOR, årsaken til dette var at her var det en mye klarere kommandolinje. Det ble mye lettere å gjøre jobben når det var NATO som hadde kontrollen. Vi var nå en fredsoppbyggende styrke, men gjorde fremdeles den samme jobben. Nå var det imidlertid enklere å få ting, når vi trengte det. Når jeg var i den første FN-kontingenten opplevde vi at vi ikke fikk ting tilbake som vi hadde levert til reparasjon. Jeg hadde en følelse av at enkelte her hjemme ikke fulgte helt med. ("Tim")

Det første oppdraget for OSSE var preget av en del kaos, men det hadde en del militær struktur i seg, og var i seg selv ganske effektivt. Det var lite militært i selve oppdraget for min del. Styrkene skulle overvåke den serbiske tilbaketrekningen. Det hendte stadig at OSSE-styrken kom i situasjoner med skyting mellom serbiske styrker og albanske opprørere, [...] vi måtte trekke oss ut når NATO besluttet å bombe Serbia. Stemningen var noe fortettet rett før vi dro, fordi vi ikke helt visste hvordan serbiske myndigheter ville reagere på

²⁴⁸ ROE står for *Rules of Engagement* og er forhåndsdefinerte handlingsmåter som sier noe om hva man skal gjøre i ulike situasjoner under en operasjon.

tilbaketrekingen, og om de eventuelt kunne komme til å ta gisler.[...]I KFOR (E-tjenesten) var oppgaven å overvåke aktivitet i forskjellige områder i Kosovo som grunnlag for Force Protection.²⁴⁹(”Eспен”).

På spørsmål om hvorvidt de hadde god opplæring før deployering, fortalte den samme informanten:

Med OSSE hadde vi en halv dags intro i Norge før avreise. Det var UD som var oppdragsgiver. Det var Harpviken fra PRIO som kom og holdt et foredrag om situasjonen der nede, i tillegg til legesjekk [...] både forberedelser og avrunding var ikke til stede. Når vi kom ned var vi på 4-dagers introduksjonskurs ledet av en italiensk gjeng med ”skremte høner”. Jeg må innrømme at min nasjonale respekt for italienere som krigere ikke var all verdens etter dette, men det kan hende de ikke var representative for italienske styrker. Jeg var mer spent på hva som møtte oss i Pristina etter dette kurset enn før. [...] i KFOR fikk vi ikke all verdens med opplæring da heller. Det var det praktiske, det materielle og så helsesjekk.

De fire informantene som har tjenestegjort i Afghanistan fortalte følgende om sine tanker omkring opplæring, oppgaver i felt og sin egen rolle:

For mitt vedkommende var treningen fraværende. Jeg fikk vaksiner. Jeg hadde litt hell i uhell. Min trening skulle være å øve på å være rørlegger, men riggen kom ikke, så jeg satt og så på fotball-VM i stedet (dette var før han skulle til Makedonia) mens pengene ramlet inn på kontoen. Dette var mitt første møte med INTOPS. (”Ole”)

Om opplæringen før Afghanistan fortalte informanten at dette også foregikk i ”hu og hast”. Informanten forklarte videre at han reiste til Afghanistan som en del av staben og hva dette betød i praksis:

[...]de operative får oppleve mye mer av det vi ser på TV på kroppen. Men det kan jo skje med oss også, man må jo være forberedt. Det er både pluss og minus med å være i staben. Jo, staben kan ta ”admeturer” men det er jo negative ting også, den operative gjengen er mye mer sammensveiset, de må stole hundre prosent på hverandre. Hvis en fra staben er med på patrulje, er holdningen ”hva gjør vi med han der stabsnissen?”[...]det er de operative som er på skarpe oppdrag, hva mer kan man si....

I samtalene kom det frem at de har mye med sivilbefolkningen i Afghanistan å gjøre.

²⁴⁹ Styrkebeskyttelse.

Hvis vi er på oppdrag i en avsidesliggende landsby og for eksempel ser barn med groteske brudd, tar vi dem med oss til leiren og gir legehjelp.

Informanten forteller at de har hatt mye med lokalbefolkningen å gjøre både i Afghanistan og på Balkan. ”Jeg føler meg veldig privilegert som har hatt denne muligheten til å komme tett inn på mennesker”. Oppdraget i Afghanistan beskrev han som å inneholde mye helt vanlig servicearbeid, fikse vannpumper og slikt. Denne informantens beskrivelse av oppdraget og oppgavene skiller seg fra resten av Afghanistan-utvalget. ”Dag” fortalte følgende da jeg spurte om opplæring og om oppgaver:

Vi var absolutt godt nok trent, jeg tror ikke det finnes en avdeling som er like godt trent, spesielt på terror i Norge og på utenlandsoppdrag, som spesialstyrken”.

Informanten fortalte at de hadde lite med sivilbefolkningen der nede å gjøre, og at det var lite humanitært arbeid, det eneste de gjorde var å dele ut litt vann til barna hvis de hadde mulighet. Informanten var stasjonert i Bagram nord for hovedstaden, han forteller at de var en av de få spesialstyrkene i hele leiren. Fordi han tjenestegjorde i HSK kan han ikke av konfidensielle grunner fortelle så mye om hva selve oppdraget gikk ut på. I intervjuet snakket vi om synet på den militære operasjonen i Afghanistan som helhet, og jeg spurte om informanten var enig med de som gir uttrykk for at oppdraget i Afghanistan ikke er en humanitær invasjon men et krigsoppdrag:

Jeg er ikke helt enig i dette når det gjelder Afghanistan. Der hadde det vært krig uansett. Jeg tror at hvis ikke de militære styrkene hadde vært der, hadde det vært mer vold. Landet er preget av mange ”warlords” som tar penger for at du skal kjøre på deres vei osv. Jeg mener derfor at oppdraget også er en humanitær operasjon, og jeg tror det ville blitt verre hvis vi trakk oss ut. Jeg tror det blir helt umulig å trekke seg ut igjen. På en måte som et tveegget sverd dette.

”Per” har de samme erfaringene som ”Dag” i forhold til kontakt med sivilbefolkningen:

Vi hadde ikke noe særlig med lokalbefolkningen å gjøre. Vi var mer operative. Det første oppdraget handlet mer om tilstedeværelse og det å vise at vi var der. Det andre oppdraget var mer støtte for egne tropper.

”Finn” har arbeidet i alle de forskjellige nivåene av den militære organisasjonen, og han har hatt mer kontakt med sivilbefolkningen. Informanten anskueliggjør det komplekse ved

forholdet mellom sivilbefolkningen og soldatene i Afghanistan, når han forteller om sine synspunkter på hvorvidt soldatene skal drive med hjelpearbeid, eller ei:

Jeg forstår den prinsipielle siden ved å ikke skulle blande sammen rollene. Men når soldatene ser folk som dør, og det ikke er noen annen organisasjon der, da må de få lov til å hjelpe. Dette er menneskelig. Dette er nødhjelp. Akkurat der klarer man ikke tenke på den prinsipielle siden. Jeg hadde blitt forbanna hvis noen hadde sagt at jeg ikke fikk hjelpe i en slik situasjon.

”Dag” og ”Per” tilhørte begge profesjonelle hæravdelinger og vektla at opplæringen hadde vært svært god. De har ikke hatt en ”dobbeltrolle” i felt, og begge har vært en del av rene militære operasjoner. ”Per” beskrev oppdraget som mer operativt og sa at ”vi hadde tyngre oppdrag”. Dette er til en viss grad også riktig i forhold til ”Finn”, imidlertid er det viktig for informanten at soldatene må få ha anledning til å yte nødhjelp til sivilbefolkningen. ”Ole” har hatt mye med lokalbefolkningen å gjøre i alle oppdragene han har vært en del av, og dette er noe han vektla og trakk frem som viktig ved sin deltakelse.

Tilknytning til Norge

For å undersøke hvilken tilknytning informantene følte til hjemlandet spurte jeg om de følte at de representerte Norge når de utførte internasjonal tjeneste. Kunnskap om dette kan være med på å forklare hvordan veteranene oppfatter mottakelsen og den eventuelle oppfølgingen i etterkant av tjenesten. Min tanke på forhånd var at hvis det viste seg at noen av informantene så på seg selv som forsvarere av hjemlandet, eller som representanter for Norge på andre måter, ville det være viktig å bli behandlet deretter, eller i det minste bli oppfattet slik av samfunnet og myndighetene i etterkant av tjenesten. Hvis det derimot skulle vise seg at informantene anså tilknytningen til Norge som svak, eller uviktig, og oppfattet sin egen rolle som profesjonell soldat eller privat eventyrer, ville slik anerkjennelse kanskje ikke være av større betydning.

To Libanon-veteran har beskrevet tilknytningen til Norge på følgende måte:

Vi markerte norske dager. Jeg følte at det å være norsk var noe av styrken vår der nede. Nordmenn har en mer rund holdning til ting, og er mer diplomatiske. Og vi ble stort sett behandlet godt. (”Nils”)

Jeg følte meg som en representant både for Norge og for FN. Jeg tror de fleste av oss følte en stolthet over å være norske. Norsk kultur er litt sånn "unnskyld meg". ("Terje")

Disse to sitatene er ganske representative for Libanon-gruppen. Det generelle inntrykket er at tilknytningen til Norge er relativt løs, først og fremst virker det som om det å være norsk er noe de var stolte over, og som ble ansett som positivt i forhold til å tjenestegjøre i Libanon.

I Balkan-utvalget kom det til syne noe større variasjon i forhold til tilknytning til Norge. Da "Even", som tjenestegjorde i UNPROFOR, fikk spørsmålet om han følte seg som en forsvarer av hjemlandet, var svaret: *"Jeg vil heller beskrive det som en ambassadør for hjemlandet. Det var viktig å oppføre seg skikkelig og ikke bringe skam over det norske flagget, FN-symbolet eller seg selv"*

"Tom" som tjenestegjorde i IFOR svarte følgende når jeg spurte ham om han følte seg som en representant for Norge:

Det faktum at dette ble bestemt av norske politikere ofret jeg ikke en tanke. Jeg følte tilknytning til NATO og ikke til Norge, og ikke til det norske Forsvaret. [...] Jeg følte mer tilknytning til Amerika enn til Norge når jeg var der nede.

"Tim" beskriver tilknytningen til Norge som relativt løs, og forklarer at han ikke anså seg selv som en forsvarer av Norge. Imidlertid fortalte informanten senere i intervjuet noe som til en viss grad står i motsetning til dette. *"Nå har det kommet på tapetet at folk kan få problemer som følge av tjenesten. Man forøker nå å forhindre at folk går til grunne fordi de har ofret seg for samfunnet"*. Dette svaret tyder på at informanten, i det minste på et overordnet plan, anser tjenesten han har vært med på som en tjeneste for samfunnet.

"Ole" fortalte følgende om tilknytningen til Norge: *"Vi representerer Norge når vi er ute, og er stolte av flagget. NATO er jævla løst samlet, og har egentlig ikke noe å bidra med"*. Dette synet på tjenesten er ikke representativt for resten av Afghanistan-utvalget. På spørsmål om han følte at han representerte Norge, svarte "Dag": *Dette har jeg ikke tenkt over. Jeg følte en tilknytning til Norge og til flagget, men jeg føler en enda større tilknytning innad i laget [...] Men i bunn og grunn er vi jo der for landet. Jeg ønsket at han skulle utdype dette mer, og spurte om han oppfattet oppdraget sitt som en del av norsk sikkerhetspolitikk. Svaret var: "Egentlig ikke. Jeg kan ikke helt se trusselen mot Norge. World Trade Center er jo mye større enn noe vi har her"*. "Per" svarte følgende på spørsmålet om han følte at han representerte

Norge da han var ute: ”Njæi. Ikke i forhold til at vi er der for Norges politiske agenda. Jeg er mer fokusert på oppgaven vi skal utføre”.

Den generelle tendensen i hele utvalget sett under ett, er at tilknytningen til Norge var relativt løs, informantene har følt seg som ambassadører eller representanter for hjemlandet og var stolte over å være norske. Ingen av informantene vektla forholdet mellom Norges militære deltakelse og norsk sikkerhetspolitikk. For mine informanter som alle har tjenestegjort i felt ser det ut til at oppdraget, og muligheten til å kunne bidra med noe, har vært viktigere enn den overordnede politiske agendaen som lå til grunn for oppdraget. Det er utelukkende én informant fra utvalget i sin helhet, som har en annen vinkling på dette temaet. Informant 14, som har en bred militær bakgrunn, og som har tjenestegjort i flere ledd i den militære organisasjonen fortalte at:

Det er viktig at soldater og offiserer forstår hele bildet. Det er viktig at de forstår målsetningene og forklaringene strategisk og politisk nivå har for Afghanistan [...] Det er viktig for soldatene å forstå hvorfor vi er der. Jeg mener at det er mange ting som motiverer for å være i Afghanistan, men at disse motivene og det store bildet blir for tåkete for soldatene på bakken. (“Finn”)

Tidligere i intervjuet fortalte informanten noe som er med på å forklare hvorfor det, etter hans oppfatning, er viktig at de på taktisk nivå forstår hele spekteret i konflikten, basert på hvor kompleks situasjonen i Afghanistan er:

... hvis man ser en mann med våpen kan man skyte ham i henhold til engasjementsreglene. Viktig er imidlertid at du ikke trenger å skyte ham. Jeg kan bruke eksemplet fra situasjonen som ble beskrevet i ALFA. Talibansoldatene går inn i killsonen gang på gang og blir skutt på lang avstand av de norske soldatene. Det står at de norske soldatene nesten synes det er utrolig, hvorfor går de inn i killsonen igjen? Disse utgjorde jo ikke noen trussel for soldatene, til det var de for langt unna. Det viste seg i tillegg at disse var nylig rekrutterte til fienden, så hva tjente soldatene på dette? Ingenting. Min mening er at man bør unngå å skyte når man kan unngå å skyte, og man bør skyte færrest mulig av disse sivile afghanerne, som et par dager før kamp får utlevert våpen, og dermed blir legitime mål for oss. I Afghanistan holder det ikke for soldatene å være dyktige til å krige og drepe, en må forstå mer av kulturen, fiendebildet og lokale resonnement for å lykkes. (“Finn”)

En erfaring på godt og vondt

Gjennom mitt arbeid med denne oppgaven har jeg fått høre mange beretninger om tjenestetiden i utlandet på godt og vondt. Informantene har svært forskjellige erfaringer, men alle beretningene har det til felles at tjenesten har gjort inntrykk på dem og gitt informantene personlige erfaringer. Hensikten med denne oppgaven er å la veteranene fortelle sin egen historie, derfor har jeg valgt å ha med enkelthendelser som informantene selv har tatt opp, men som ikke faller inn under et bestemt tema i analysen.

Den første hendelsen er hentet fra intervjuet med "Ole", hvor han forteller om en hendelse i Makedonia som var helt spesiell for ham. Dette skjedde i forbindelse med at det skulle bygges opp en skole i en landsby oppe i fjellene, hvor det var svært kummerlige forhold. Etter å ha blitt spurt av en minister²⁵⁰ om å hjelpe til, var informanten med på gjenoppbyggingen av skolen:

Dette var i en landsby oppe i fjellene, og elevene gikk på utedo i minus 20 grader. Summa summarum så endte det med at legen kom og inviterte meg til å være med på åpningen av skolen. Ministeren kom og takket meg, og barna hadde laget et skuespill til ære for oss. Det hadde ikke vært nok penger til oppbyggingen, så jeg hadde lagt ut 25.000 av mine egne penger for å få jobben gjort. Dette fikk jeg senere refundert. Dette var et sterkt øyeblikk for meg, og det at man fikk være med på slikt var noe av det som var positivt med at man kunne tilhøre staben.

"Tim" forteller at oppholdet var "lærerikt på godt og vondt". Han forteller om hvordan de i kaoset i etterkant av Srebrenica-massakren kunne gjenforene en mor med barnet sitt. "Hun hadde mistet barnet sitt, og vi hadde fått inn et spedbarn, og ved et lykketreff kunne vi gjenforene dem. Slik følt bra. Men jeg så også mye nød".

"Finn" fortalte at det for ham er mange ting som motiverer for å være i Afghanistan, og brukte som eksempel en egen opplevelse, som for ham hadde virket motiverende. "Jeg var med på å befri en landsby. Vi ble hyllet av lokalbefolkningen og de klappet for oss. Dette var stort for meg, og slikt motiverer meg".

Informantene fortalte også om tøffe hendelser og negative sider ved engasjementet. Under følger tre ulike beretninger om utfordrende sider ved tjenesten:

²⁵⁰ Det er mulig at jeg har misforstått informanten i intervjuet i forhold til denne beskrivelsen, men jeg tror at minister i denne sammenhengen betyr prest og ikke statsråd.

Jeg var (militær grad) og hadde vakt i leirporten med adgangskontroll. Jeg sto på vakt når det kom en mann i uniform som var bevæpnet med et gevær, en kalashnikov, og la seg på en voll foran porten. Jeg kjente ham igjen som en sivilist som var sivilt ansatt på kjøkkenet. Jeg så nå at han åpenbart var en del av falangistmilitsen, og han var åpenbart rusa. Han truet med at han ville møte sjefen, ellers skulle han skyte meg. Det var mye narko der nede og vi så åpenlys handel. Det var lovløse tilstander og den libanesiske staten hadde mistet all kontroll og nå var det falangistene og Israel som hadde kontroll og rettsstaten var oppløst. Dette var første gang jeg var i en slik situasjon, men jeg greide å beholde roen [...] Jeg kom i dialog med han som truet meg, og gjorde hva han ba om, og ringte til sjefen. Etter hvert la han bort våpenet og vi fikk skværet opp. ("Åge")

Nød knytter folk sammen, men dette gjelder bare et stykke på veien. Når den reelle nøden oppstår blir overlevelsesdriften sterkere enn alle tillærte sosiale regler. Dette var det som gjorde mest inntrykk på meg der nede, å se hva nøden gjorde med mennesker og hva de var villige til å gjøre for å bøte på denne nøden. Hjelpeorganisasjonene fikk ikke komme inn, og det var mangel på alt. Denne ekstreme nøden forvandlet folk og det ble et spørsmål om å overleve. En gang ble jeg spurt om røyk av en fra sivilbefolkningen. Dette ville jeg ikke gi fordi vi skulle være forsiktig med det der nede, røyk var praktisk talt valuta. Da kom han tilbake med en jentunge på ti, tolv år og ville bytte henne mot røyk. Han kunne ikke forstå at jeg takket nei. Dette var selvfølgelig et jævla sjenerøst tilbud slik han så det, men jeg så det litt annerledes. ("Tom")

Den største utfordringen er det psykiske, det blir som en åpen soning. Det er ikke frihet og det er mye orging²⁵¹ for å dra noe sted [...] det blir mye styr bare for å kjøre til den nærmeste leiren. Det er mange som får såkalt "brakkesyke" - da jobber man den tiden man skal, og så blir man bare inne. Jeg hadde nok dette en liten stund selv. Når jeg var ferdig på jobb ble jeg bare inne. Men vi har jo mange fasiliteter der nede, og en veldig god ting å ha var feltpresten, han var vanvittig hyggelig, og han var akkurat som oss. Det var vanskelig å tenke seg at han var prest. Han var veldig flink til å snakke, og han kunne hjelpe deg hvis du for eksempel fortalte at du hadde "brakkesyke". Han visste hvordan han skulle hjelpe. ("Ole")

²⁵¹ Uttrykket er en forkortelse for organisering.

”Etterkrigstid”.

Eksdama sa at jeg bare var som et tomt skall når jeg kom hjem igjen. Jeg synes ikke det selv da, men dette er noe jeg har tenkt mer og mer over i ettertid...

Her presenteres opplevelser av selve hjemkomsten, tiden etterpå, og hvordan de oppfatter å være en veteran. Fortellinger omkring hjemkomsten og tiden etterpå anskueliggjør at mye har forandret seg siden de første Libanon-veteranene returnerte til hjemlandet etter endt tjeneste og frem til i dag. Særlig har disse forskjellene synliggjort seg i forhold til informantenes oppfattelse av veteransak og i deres oppfattelse av fokus på psykiske helseproblemer blant INTOPS-veteraner. Hva gjelder psykiske og fysiske skader som følge av tjenesten, forteller ingen av informantene i dette utvalget om slike skader. Dette er ikke overraskende med tanke på at undersøkelser har vist at kun fem prosent opplever psykiske skader i etterkant av tjenesten.²⁵² Allikevel har mange av informantene med erfaring fra Libanon og Balkan fortalt om andre som opplevde psykiske og fysiske skader i etterkant av tjenesten. Noen av informantene fra disse to utvalgene har også fortalt at oppdraget har ”preget” dem i etterkant.

Hjemkomst

Når vi kom hjem i 1978 ble vi brukt som eksamen for tollskolen. Denne behandlingen var nedverdiggende, og dette tok knekken på en hel del. En del tok selvmord etter at de kom tilbake. (”Stig”)

Det eneste jeg husker fra mottakelsen var tollerne, at det var en radio jeg måtte fortolle. Det var ikke noen høyere befal som mottok oss som jeg kan huske, og så ble vi overlatt til oss selv etter at jeg hadde levert inn utstyr. (”Åge”)

... men mottakelsesapparatet var bra. Alle fikk enerom og dette var nok gjort i beste mening, men dette var ikke så heldig og det hadde vært bedre med dobbeltrom. Så hadde vi helsesjekk og innlevering av utstyr. Dette tok trekvart dag og så var det ferdig. (”Nils”)

Det var stor stas når vi kom hjem. Vi ble godt tatt hånd om. Vi fikk informasjon om kameratstøtte, jeg tror det var noen representanter der, og så fikk vi et nummer vi kunne ringe. Debrif varte i to til tre dager. Jeg synes det var stor stas men jeg vet ikke om jeg

²⁵² Som jeg har nevnt tidligere, var dette resultatet av UNIFIL-undersøkelsen. En nylig publisert undersøkelse (omtalt i Aftenposten 29.10.2010) fra Institutt for militærpsykologi i Danmark har vist at 95 prosent av soldatene som har tjenestegjort i Afghanistan, ikke har noen psykiske etterreaksjoner.

fortjente det. Jeg synes det var veldig tøft å komme hjem. På debriefen fikk vi beskjed om at det ikke var noen vits i å prate med de hjemme om opplevelser, de ville ikke forstå eller bli lei av å høre om dette. Hjemme hadde det ikke skjedd noe, men for oss som hadde vært ute hadde det skjedd masse. Jeg følte at dette stemte. ("Frank")

Alle sitatene over er hentet fra intervjuene med informanter fra Libanon. Disse viste at det hadde vært en utvikling i forhold til mottakelsesapparat fra slutten på 1970-tallet til slutten på 1990-tallet. For "Frank" følte mottakelsen nesten litt i overkant i forhold til hva han selv følte at han hadde vært en del av. Det var svært rolig i området i denne perioden, og de drev for det meste med hjelpearbeid blant sivilbefolkningen (både ved at de behandlet mye skader og lignende, og ved at de bidro økonomisk til lokalsamfunnet gjennom handel). Informantene som tjenestegjorde i tidligere kontingenter har berettet om svært annerledes og mer urolige forhold under tjenesten, dette medvirket til at hjemkomsten og overgangen til det sivile liv for noen følte brå. Dette ble trolig forsterket av at avrundning på oppdraget ikke var til stede. Flere har fortalt at deres første møte med hjemlandet var møtet med norske tollere, og det kom frem i ett intervju at dette følte som en lite verdig avslutning på FN-tjenesten.

Jeg har også spurt veteranene om hvordan tiden etter hjemkomsten fortonet seg, og hvorvidt det gikk bra å begynne i jobb etterpå. Flertallet i Libanon-utvalget er reservepersonell og ikke tilknyttet Forsvaret til daglig. Dette betyr at de er del av et "militært nettverk" på samme måte som profesjonelle soldater eller personell som er fast ansatt i Forsvaret. Jeg starter med "Frank", som utdypet hvorfor han syntes det var tøft å komme hjem:

Jeg var i et dårlig forhold og rømte fra det, det var derfor veldig tungt å komme hjem. Jeg prøvde å verve meg til en kontingent til men det gikk ikke. De prøvde å unngå tre kontingenter etter hverandre.

Når jeg kom hjem fikk jeg jobb med en gang. Jeg følte et tomrom med en gang jeg kom hjem. Du kan sammenligne det med å være i et maskinrom, også blir det plutselig helt stille. Vi hadde ingen debrief når vi kom hjem, og der er det mye ugjort. Etter min mening baserer Forsvaret seg på at de som har problemer står frem selv og forteller om dette, men jeg tror mange ikke vil fortelle om det hvis de ikke blir innkalt på "teppet" og blir direkte spurt om dette. ("Nils")

Når jeg kom hjem gikk jeg rett i jobb. Jeg opplevde derfor ikke noen stor overgang. Det var ingen mottakelse når vi kom hjem, kun innlevering av utstyr. Det var ikke så stor forskjell for

meg å komme hjem, jobb er jobb. Jeg var kokk ute og kokk når jeg kom hjem. [...] Familien var ikke så interessert i å høre om det jeg hadde vært med på. Jeg følte selv også at alt liksom ble så fjernt med en gang. ("Terje")

Et gjennomgående trekk er at overgangen til det sivile liv gikk bra, og de fleste forteller at de gikk over i en sivil jobb da tjenestetiden var over, og at dette var uproblematisk. Kun en av informantene påpekte at tjenesteerfaringen ikke ble verdsatt i det sivile liv. Han fortalte følgende:

Jeg gikk rett tilbake til jobb på sykehjem da jeg kom hjem, og hadde bare permisjon. Sånn sett var jeg heldig. Det er viktig å ha noe å gå til når man kommer hjem. Det er mange som synes det er vanskelig å omstille seg når man kommer hjem. Sånn var det ikke for meg. Alt i alt synes jeg det var en positiv erfaring i livet. Men denne erfaringen ble ikke verdsatt i det sivile samfunn. Det hadde ingen ting å si som kompetanse når jeg søkte om videreutdanning innen det samme. Jeg fikk ikke ekstrapoeng for dette. Det ble sagt fra rektor at denne erfaringen var dem totalt uvedkommende, og førstegangstjeneste i saniteten hjalp ikke. Jeg følte selv at jeg lærte veldig mye, og fikk mye kompetanse. Dette ble ikke anerkjent i det hele tatt. Jeg kom inn på utdannelsen til slutt, da hadde jeg søkt i tre år. ("Åge")

Informanten utdypet at han møtte liten interesse og forståelse i forhold til FN-tjenesten da han kom hjem til Norge, og forklarer dette med at han tror folk generelt sett ikke visste hva de hadde vært med på. Han fortalte at det var mest interesse blant folk som selv hadde vært ute. Dette er en generell tendens blant Libanon-utvalget, og flere fortalte om lignende erfaringer i forhold til omgivelsenes manglende interesse for engasjementet. To av informantene kom inn på emnet lønn, og uttrykte at de oppfatter det som feil å fokusere på hva soldatene tjente på tjenesten. Rundt dette temaet kom det til syne en motsetning mellom deres egen og andres forståelse av oppdraget i forhold til motivet for å verve seg til FN-tjeneste. På spørsmål om han oppfattet at folk her hjemme hadde noen forståelse for hva han hadde vært med på svarte informant 9:

Litt ymse. Offisielt var vi jo der for å skape fred. Men folk vil alltid ta opp at "jammen du personlig var ikke der for å skape fred, men for å tjene penger". Da går jeg automatisk i forsvarsposisjon, selv om jeg personlig var der for å tjene penger, var resultatet av at vi var der at det ble fred. Det var resultatet uavhengig av hva som var vårt personlige motiv for å dra. Jeg tror noen også kanskje dro ned fordi de var idealister. Faktum var at det ble fred, dette var jo resultatet.

Informanten distanserer seg her skarpt fra rollen som betalt "leiesoldat" ved å fremheve at oppdragets overordnede misjon var å skape fred uavhengig av hvorvidt han selv reiste ned for å tjene penger.

På 1990-tallet hadde den militære institusjonen blitt noe mer oppmerksom på de potensielle negative konsekvensene av tjenesten, og noen reformer ble gjennomført. Dette var imidlertid mindre, og halvhjertede reformer.²⁵³ Erfaringene til informant 1, som tjenestegjorde i UNPROFOR illustrerer at det ikke var store forandringer i forhold til mottakelse, sammenlignet med erfaringene fra Libanon:

Det var ikke noe debrif. I dag er de mye flinkere på dette, jeg tror det varer i tre uker i dag. Når jeg kom hjem varte hjemkomsten i én dag, vi leverte inn utstyr og så spiste vi middag, og da skulle man rett tilbake til arbeidslivet. Det var som å gå fra "ild til aske" dette var helt forferdelig. ("Even")

"Tim" var stort sett sammenhengende deployert fra 1991-1996, og tjenestegjorde både i Libanon og på Balkan. Han fortalte at de ble tatt mye bedre vare på da han kom hjem siste gang (IFOR). *"Da ble vi skikkelig undersøkt, i tillegg fikk jeg kontaktinformasjon og vi hadde et par dager lang debrif. Men denne debrifen var feil lagt opp, vi var en alt for stor gruppe".*

"Espen" fortalte at de hadde debrif og møte med psykolog da han kom hjem etter tjenesten i KFOR, men vektla ikke denne mottakelsen eller samtalene som viktig. Han fortalte at han i løpet av sine år i INTOPS hadde en kortere debrif i etterkant enn hva som er normalt, men fortalte at han hadde *"sluppet unna"*.

I tillegg til å snakke om selve hjemkomsten, ønsket jeg også å høre hvordan overgangen til det sivile liv gikk, og informantenes forhold til omgivelsene hjemme. Dette temaet så ut til å oppta Balkan-gruppen mer enn hvordan hjemkomsten rent praktisk var lagt opp fra Forsvarets side:

Når jeg kom hjem ble jeg møtt med nysgjerrighet eller kanskje høflighet. Men dette varer ikke lenge. Jeg har opplevd mange ganger å bli spurt om mine opplevelser men når jeg skal fortelle om det så er ikke omverdenen interessert. Jeg vet ikke om dette er fordi folk ikke orker å høre eller fordi folk bare egentlig ikke er interessert. Jeg tror folk generelt ikke vet hva vi

²⁵³ Haaland, 94 og 156

har vært med på, eller at folk bare mangler interesse for dette [...] Jeg har ikke opplevd noen problemer i etterkant, men jeg har følt meg mistilpass i det sivile livet. ("Tom")

Når vi kom hjem (etter oppdrag i KFOR) hadde vi to dagers debrif. Vi hadde møte med psykolog og gruppesamtaler. Vi snakket litt, og jeg vet ikke helt hvor nyttig dette var. Det som ble snakket om var for det meste interne frustrasjoner. Etter til sammen to år i INTOPS har jeg hatt fem dagers opplæring og tre dagers debrif. For de som tjenestegjorde i den norske bataljonen var det lengre oppsettelsesperiode, men jeg har sluppet unna da jeg enten har fulgt spesialavdelinger eller støtteavdelinger. Etter Afghanistan var det ingenting, og så rett hjem.[...] Det gikk helt greit å begynne i det sivile livet. Det var kun en rutineomlegging, som for eksempel å begynne å gå på gress igjen, i en periode etter at jeg kom hjem gikk jeg alltid rundt om, i stedet for å gå på gress. På grunn av minefaren gikk vi aldri på gresset ute. Så jeg måtte omstille meg, jeg måtte trappe ned garden, men det var ikke plagsomt. ("Espen")

Informantene fra Afghanistan har møtt et mye mer etablert mottakelsesapparat enn hva informantene fra de tidligere engasjementene gjorde. Jeg forventet derfor at informantene fra denne gruppen skulle være mer fornøyd med mottakelsesapparatet i etterkant. Dette viste seg bare delvis å være tilfellet:

Oppfølgingen når du kommer hjem er jævla dårlig. Ikke en telefon har jeg fått fra Forsvaret. Ikke en gang har de ringt og spurt hvordan det går. Når vi kom hjem fikk vi paradedritt og medalje og et klapp på skulderen og ha det bra. Den kokken som kommer hjem og dama har dratt, han kan slite like mye som en som har opplevd andre mer dramatiske ting. Når du er der nede er det bekymringsfritt, så kommer du hjem og er bare en "grå mus". Forsvaret sier "bare ring" hvis det er noe. Nei, feil! Ring meg og spør hvordan det går. De forventer at man skal ringe dem å fortelle om problemene. Dette er feil. Skal jeg synke ned på det nivået og ringe dem for å spørre om hjelp? Det skal ikke være sånn. Forsvaret sitter på papirene. De vet hva som har skjedd der nede. De burde ringe og si "vi ser at du har vært med på X og går det bra?" Da kan man svare "nei, for å være ærlig så sliter jeg noe jævlig med det" [...] I dag er medaljen og diplomene det eneste du får, så går du på jobb og skjønner ikke en dritt av hva som foregår. Når jeg var der nede hadde jeg mye ansvar og makt, og jeg kunne i stor grad styre dagen selv. Jeg ble stolt på, og hadde masse ansvar, man blir jo nesten litt maktsjuk. ("Ole")

Informanten har vært ute mange ganger og forteller om hvordan deltakelsen har påvirket livet hans hjemme i Norge:

Det å være ute på oppdrag ødelegger mye av livsrytmen. Når du kommer hjem er du jævla happy og har mye penger. Men etter seks måneder kommer det, savnet. Av miljøet, av gutta, og av samholdet. Så begynner det å klø i fingrene igjen etter å reise ut. Arbeidsgiver har ikke lov å sparke deg for at du reiser ut. Men de kan gjøre det når du kommer hjem. Etter en stund får du sparken for ett eller annet. Det har skjedd med meg. Jeg har hatt mange arbeidsgivere. Så kommer savnet etter å reise ut. Man blir enda mer knyttet til hverandre når man er ute”.

Informanten fortalte også at savnet han føler etter ”å bli viktig igjen” har ødelagt mye for privatlivet hans:

Når du kommer ut igjen er alt som før. Det er som om du er en del av en film, og noen har trykket på pause. De 6 månedene du er ute føles som flere år. Her hjemme går livet bare rundt og rundt. Det oppstår et vakuum i det vanlige A4-livet, det var akkurat det samme for faren min som var sjømann. Da sønnen min ble født i 2006 havnet jeg i rutineløpet, men jeg klarte ikke mer enn ett år hjemme”.

Informanten fortalte at han i dag ikke lenger er sammen med sønnens mor, og nå venter han bare på å få reise ut til Afghanistan igjen. Denne informantens fortelling er ikke representativ for resten av informantene som har tjenestegjort i Afghanistan. Et sitat som er mer representativt for informantene i denne gruppen er:

Da jeg kom hjem var det obligatorisk møte med psykolog. Jeg tror at psykologen fikk mer ut av det enn hva jeg fikk.[...] Jeg er veldig fornøyd med at de gjør dette, og hadde det vært noe galt hadde nok psykologen plukket det opp. Jeg tror det er viktig at vi prater med dem og at vi bør prate med dem. (“Dag”)

Informanten fortalte at han fikk medalje da han kom hjem, og beskrev at en slik medalje er fin å kunne vise til innad i militæret. Informanten fortalte videre om hjemkomsten:

Jeg var jo bare der i fire måneder, og det var deilig å komme hjem, se det grønne og kjenne lukta av frisk luft. Jeg hadde sommerferie og gikk rett inn i det samme gamle. Det eneste jeg hadde problemer med, og det fortalte jeg også til psykologen, var helikopterlyd. Jeg ble litt skremt av det ene helikopterangrepet, og etterpå sirklet jo helikopteret i to dager, så jeg forbinder det med helikopterlyd. Helikopterlyd ga derfor flashbacks, men dette forsvant rimelig fort, eller det tok visst faktisk ett til to år.

”Per” fortalte at oppfølgingen etter hjemkomsten var bra, men han fortalte at soldatene har behov for støtte når de er i felt, og trekker frem dette som viktig. Han fortalte at jobben hans var å være toppsikrer²⁵⁴:

Da kan man ikke gå ned og spørre de andre soldatene hva man skal gjøre, noen ganger kan man kanskje det, men ikke som regel. Man må vurdere selv. Lederne er klare på at den vurderingen du gjør får du støtte på fra dem, ikke hvis det er helt hårreisende selvfølgelig, men man kan ”komme unna med alt” bare det blir begrunnet godt nok.

Jeg spurte om dette gjelder alle lederne eller om det bare er hans nærmeste overordnede. Informanten fortalte da at dette gjaldt lederne på kompaninivå, og trakk frem hvor kjapt forsvarsledelsen var ute med å fordømme ”disse uttalelsene”²⁵⁵ og kalte dem for hårreisende. Informantens oppfattelse var at dette vil være negativt for disse soldatene når de kommer hjem, men ” så lenge de har tatt de rette avgjørelsene er det ikke så mye å bekymre seg for”.

Veteranrollen

Jeg er stolt av å være veteran, spesielt her i veteranmiljøet. Skarpe oppdrag er den endelige testen.

Jeg synes ordet veteran er stigmatiserende. Det som er knyttet til dette ordet er at man har tatt liv.

Jeg var forberedt på at det skulle være store ulikheter blant informantene i forhold til hvordan de oppfattet veteranrollen, og som disse to sitatene forteller, stemte også dette i stor grad. Når jeg forsøkte å få svar på spørsmålene som er knyttet til hvordan informantene oppfatter veteranrollen, startet jeg med å spørre informanten om han er aktiv i et veteranfelleskap. Deretter snakket vi om synspunkter på veteransaken, og den offisielle fremstillingen av veteraner, og avslutningsvis spurte jeg informantene om de var stolte over å være en veteran. Et poeng i forhold til denne spørsmålsstillingen kom til syne allerede før jeg hadde startet på

²⁵⁴En toppsikrer sitter på toppen av et militært kjøretøy og betjener for eksempel mitraljøser.

²⁵⁵ Informanten refererer til uttalelsene fra norske soldater som har kommet frem i media i forbindelse med et intervju gjennomført av herrebladet Alfa, utgitt i oktober 2010. Alfa omtaler artikkelen som ”*Dokumenttaren norske politikere ikke vil lese. Om soldater som liker å drepe. Og som gjør det ukentlig. Men Norge er visst ikke i krig*”. Artikkelen beskriver blant annet at soldatene i Afghanistan er fokusert på å drepe, og at de jubler når de treffer. Artikkelen er tabloid fremstilt med fokus på at soldatene for eksempel oppfatter at ”krig er bedre enn sex”.

intervjuprosessen. Da jeg tok kontakt med en lokal veterankompani (undergren av NVIO) var det ingen informanter til stede som hadde tjenestegjort i Afghanistan, ei heller fikk jeg kontakt med Afghanistan-veteraner da jeg dro på veterantreff arrangert av Forsvaret. Ut fra dette antok jeg at det var forskjeller innad i miljøet, og at Afghanistan-veteranene muligens ikke følte seg tilpass i veteranforeningene/kompaniene (som ofte er dominert av Libanon-veteraner). Alle informantene fra Libanon-utvalget, utenom "Nils", kom jeg i kontakt med gjennom et veterankompani. Derfor er det ikke overraskende at veteranfelleskap betyr mye for de fleste i dette utvalget:

Det som er viktig er samholdet. Det føles godt å kunne mimre tilbake, å kunne snakke om erfaringen sin. De som startet opp veterankompaniet har vært veldig flinke og det er takket være ildsjeler. Når jeg hørte hva de gjorde, tenkte jeg at dette vil jeg være med på å bidra til.

("Terje")

Jeg tror det er viktig å ha veteranfelleskapet på dager som 17. mai. Dette er særlig viktig for de enslige. Jeg er glad for å ha veterantreff og for å gå på, det fyller en viktig funksjon.

("Frank")

Disse to sitatene beskrev hovedtendensen i Libanon-utvalget i forhold til betydningen av et veteranfelleskap. Det virker som om det viktigste ved å være en del av et slikt fellesskap er å ha noen å snakke med som har delt de samme erfaringene. I arbeidet med denne oppgaven har jeg vært på besøk hos veterankompani som holder til på Akershus festning (mange her har bakgrunn fra Libanon, men også fra tidligere FN-kontingenter, samt oppdrag på Balkan), og hatt uformelle samtaler med medlemmene her. Dette bekreftet inntrykket av at det er det sosiale samholdet med andre, som har lignende erfaringer, som er det viktigste. Foreningen hadde øvelser hvor de drev med marsjtrening, og mange av medlemmene fortalte at de syntes det var viktig å ta vare på slike militære kunnskaper.

Blant Libanon-veteranene som jeg intervjuet var det utelukkende informant "Nils" som fortalte at han var lite aktiv i veteranmiljøet. I motsetning til resten av utvalget er det NROF som har vært viktig for ham. Gjennom intervjuet med denne informanten kom det frem at det å ta vare på den kompetansen som veteranene sitter på, var det han oppfattet som betydningsfullt:

Forsvaret har ikke vist noen interesse for vår kunnskap. Det er skrevet mye om psykiske problemer og PTSD men ikke om rene faktakunnskaper. Det kunne ha vært skrevet lærebøker om dette, hvordan du skal forholde deg når en åtteåring sikter på deg med et våpen for eksempel. Jeg vet ikke om dette er blitt bedre i dag.

På spørsmål om han er stolt over å være veteran svarer informantene at: ”Jeg er ikke flau over å være veteran, det er ikke noe jeg legger skjul på”.

Dette sitatet kan ikke sies å være representativt for resten av Libanon-utvalget. De to neste sitatene beskriver bedre den generelle tendensen i denne gruppen:

Jeg er stolt over å være veteran, og jeg får lov til å vise det. Dette viser vi blant annet ved å marsjere i byen. Når vi marsjerte i byen sto folk langs veien og klappet. Da var jeg stolt. Dette har gått fra noe man hysjet ned til noe å være stolt av. Dette er veldig stort og her har det skjedd ett eller annet. (”Terje”)

I dag er jeg stolt over å være veteran. Vi tjente gode penger men det er feil å legge fokuset på dette. Vi fikk ikke mer enn fortjent. Jeg tror det hjelper veteransaken at vi er mer synlige i det offentlige bildet. (”Åge”)

I intervjuene trakk informantene særlig frem at det i dag er blitt større aksept både for å vise at de er veteraner, og for å vise at de er stolte over hva de har vært med på. Informantene som har tjenestegjort i Libanon understreket i intervjuene at det på dette området hadde vært en positiv utvikling. Noen av informantene fortalte i denne forbindelse at de tidligere ikke var aktive i veteranmiljøet, men at dette var noe de hadde blitt først i den senere tid. En av informantene fortalte om hvordan han først nå, mange år etter tjenesten, har fått kontakt med andre som tjenestegjorde samtidig som ham. Dette beskrev informantene som positivt.

Da jeg intervjuet veteranene som hadde tjenestegjort i det tidligere Jugoslavia kom det til syne større ulikheter i forhold til tilknytning til et ”veteranmiljø”:

Veteranfelleskap betyr ikke mye for meg, og jeg har ikke mye erfaring med fellesskap med andre veteraner. Jeg synes det er litt bajasmiljø, og jeg identifiserer meg ikke med den gjengen.

Dette svarte Even da jeg spurte ham om eventuell tilknytning til veteranmiljøet. Informanten er den eneste av veteranene som uttalte seg kritisk om veteranmiljøet, og derfor må utsagnet sies å representere et ytterpunkt i forhold til resten av gruppen. Blant informantene som har

tjenestegjort på Balkan var det to som fortalte at de var aktive i et veteranmiljø, og to som fortalte at fellesskap med andre veteraner ikke var viktig for dem. I intervjuene kom det frem at det var forskjellige årsaker til denne holdningen. Informantene som er aktive i et veteranmiljø vektla det sosiale aspektet ved å være en del av miljøet, og behovet for å ha noen å prate med. ”Tim” følte at det ikke var noe poeng i å prate med utenforstående om erfaringen - ”de vil ikke skjønne et bær av det”. Gjennom samtalen med ”Espen” kom det frem at han er tilknyttet forsvarsmiljøet på andre måter, og dette ser ut til å fylle noe av den samme funksjonen som veteranforeningen gjør. ”Espen” er aktiv i HV og forteller følgende om sin tilknytning til miljøet:

Jeg kjenner mange i Forsvaret og har en militær bakgrunn. De kjenner til min bakgrunn og vet hva det dreier seg om. Det er vanskelig å kommunisere hva vi driver med på øvelser og i INTOPS til dem som ikke er en del av miljøet. Innad i miljøet får jeg anerkjennelse for å ha INTOPS-erfaring. Forsvaret anerkjenner den kompetansen. Å ha INTOPS-erfaring er bra for den sosiale rangordningen i et miljø hvor militær kompetanse er relevant.

Alle informantene i denne gruppen svarte bekræftende da jeg spurte om de er stolte over å være veteraner, og de trekker frem at de er stolte over den jobben de har utført. ”Even” svarte følgende når jeg spurte om han er stolt over å være veteran:

Ja. Og kona skryter av meg, og jeg føler meg litt stolt når jeg forteller de gode historiene. Men generelt føler jeg at FN-tjenesten ikke har noe særlig betydning innad i Forsvaret

”Espen” fortalte om hvorfor han er stolt over å være veteran:

Skarpe oppdrag er den endelige testen, ”det som funker i INTOPS” legitimerer måten å gjøre ting på. Før hadde Forsvaret en måte å gjøre ting på, nå er det litt mer opp til hver enkelt hvordan ting skal gjøres. Før var det mer drill og dette var basert på erfaringer fra andre verdenskrig [...] ”Sånn gjorde vi det i Afghanistan” betyr at det var dette som funket under de mest krevende omgivelser. Hvis for eksempel en i HV sier at ”sånn gjorde vi det i Afghanistan” så veier det tungt. Jeg tror at Forsvarets skolesenter høster erfaring fra INTOPS, men jeg er usikker på i hvilken grad de klarer å holde tritt med den kompetanseoverføringen som skjer ved at soldater lærer av hverandre.

I likhet med informantene som har tjenestegjort i Libanon fortalte ”Tim” om en forandring i hvordan han oppfatter at tjenesten blir sett på i samfunnet:

Nå føles det som om den jobben vi har gjort blir verdsatt, og ikke som før, da det ble mest oppfattet som en belastning. Det har også skjedd en forbedring i Forsvaret, nå har det kommet på tapetet at folk kan få problemer som følge av tjenesten, og man forsøker nå å forhindre at folk går til grunne fordi de har ofret seg for samfunnet.

Som jeg påpekte innledningsvis hadde jeg en forventning om at informantene som har tjenestegjort i Afghanistan ville ha en annen oppfatning i forhold til tilknytning til veteranmiljøet, og dette viste seg å stemme. Ingen av informantene i denne gruppen er tilknyttet et veteranfelleskap:

Jeg ser ikke meg selv som en del av et veteranmiljø. Jeg har vært på treff, men følte at "alle" var fra Libanon, og deres erfaring er en helt annen". Dette fortalte "Ole", da jeg spurte om han er en del av et veteranfelleskap. Senere i intervjuet spurte jeg om informanten er stolt over å være veteran:

Jeg er stolt over at jeg har utrettet noe jeg har hatt lyst til å gjøre, livet mitt utenfor det militære har vært litt asymmetrisk. Det har ikke gått på skinner. Men så er det baksiden av medaljen, jeg blir sett ned på. Folk spør "hvorfor har du risikert livet for amerikanerne" og lignende ting. Jeg synes ordet "veteran" er stigmatiserende, det som er knyttet til dette ordet er at man har tatt liv. Ordet er knyttet til krig og elendighet og ikke alt det positive, som at du har hjulpet folk: som for eksempel å kunne gi sko til noen som kun har plastposer rundt beina i minusgrader. Når du er soldat får du se baksiden av krig, og du får se elendighet. Jeg misliker å bli kalt veteran og føler at det er et negativt ladet ord.

Dette sitatet er ikke representativt for gruppen av Afghanistan-veteraner. "Dag" er ikke spesielt opptatt av spørsmålet, og fortalte at han ikke ser på seg selv som en veteran, og at han følte seg ferdig med dette (Forsvaret). Imidlertid fortalte han at han synes det er bra at det er fokus på veteransaken, og at oppfølgingen av veteraner burde gå over lengre tid. På spørsmål om han er stolt av å være veteran fortalte informanten:

Det er viktig å huske at det ikke er alle veteraner som lider. Jeg er stolt av dette. Det er ikke så mange som får reise ut, og det er enda færre som får reise ut med de norske spesialstyrkene. Pappa er også stolt nå i ettertid.

Jeg spurte informanten om han kan si det høyt at han er stolt over å være veteran: *Dette kan man si med stolthet. Jeg får mange spørsmål om Afghanistan av folk på jobben osv., det*

kommer alltid frem, og det blir alltid snakk om det. Jeg snakker om det med stolthet, men føler ikke at det er en "skryteting".

Også "Per" svarer at han er stolt over det han har gjort, men at han ikke ser på seg selv som en veteran. *"Da tenker jeg på en gammel gubbe som har vært i Vietnam, eller en gammel mann som har mistet troen på mye. Jeg er jo bare X (alder)".*

Veteransak og fokus på psykisk helse.

Jeg synes det er bra og riktig at det fokuseres på psykisk helse. Det er nettopp disse ettervirkningene som har vært undervurdert og det har vært en manglende interesse for dette.

Jeg kjenner meg ikke igjen i medias fremstilling og jeg finner det delvis nedvergende i form. Jeg mener at dette er med på å skape frykt og som et bilde av veteraner som psykisk ustabile med våpen.

Dette svarte to av informantene da jeg spurte dem om deres oppfatning av at det har blitt rettet fokus på psykisk helse blant veteraner. Sitatene illustrerer de store forskjellene i informantenes syn på veteransak, og fokuset på psykisk helse. Jeg har spurt informantene om hva de synes om medias fremstilling av veteraner som gruppe, fokuset på psykisk helse og veteransak generelt. Blant informantene som har tjenestegjort i Libanon viste det seg å være relativt like oppfatninger omkring dette emnet, og en ting som hele denne gruppen har til felles er at alle fortalte historier om andre veteraner som hadde opplevd å få psykiske helseskader som følge av tjenesten, og at oppfølgingen av dem som har blitt skadet har vært for dårlig. En informant beskrev den holdningen skadde FN-veteraner ble møtt med på følgende måte: *"til helvete med at du blir skadet, det er jo frivillig"*. Ingen i dette utvalget har selv opplevd å utvikle psykiske skader i ettertid, men den generelle tendensen er at veteransak oppfattes som viktig.

Det er en viktig veteransak at de som trenger hjelp må få det, når de har behov for det. Dette betyr at mottakelsesapparat og debrief ble ivaretatt. I tillegg er det viktig at sivilsamfunnet anerkjenner at soldatene gjør en jobb for konge og fedreland. ("Åge")

Andre sider ved veteranarbeidet som ble trukket frem i intervjuene var behovet for å lette erstatningsprosessen: *"Noen klarer ikke å skrive sitt eget navn en gang, og så skal de fylle ut masse papirer"*. Slik beskrev en informant at systemet i dag er for tungrodd, for mange av de veteranene som skal søke om erstatning. I tillegg ble beviskravene beskrevet som for strenge:

”I dag er det veldig strenge krav til bevis. I tillegg er det umenneskelig vanskelig å få dokumentasjon fra Forsvaret”. Imidlertid var det en generell tendens i gruppen at de har en opplevelse av at Norge i dag har kommet langt i forhold til veteransak, sammenlignet med tidligere. I forhold til at det har blitt satt fokus på psykisk helse er det følgende sitatet ganske representativt for gruppens oppfatning av dette:

Det er bra at de fokuserer på psykisk helse og jeg tror ikke problemet er overdrevet. Jeg vet at det går mange tikkende bomber rundt. Det er viktig å selektere hvem som skal dra ut, og Forsvaret kan gjøre mer i den forberedende perioden. Det bør være en bedre utvelgelse av folk. Viktige veteransaker i dag er utvelgelse, ivaretagelse og det å ta vare på den infoen som folk sitter på.”(Nils”)

Ingen av informantene i denne gruppen var negative til at det fokuseres på psykisk helse blant krigsveteraner.

Blant Balkan-gruppen var synspunktene rundt fokuset på psykisk helse og veteransak en del annerledes sammenlignet med utvalget fra Libanon:

Jeg kjenner meg ikke igjen i medias fremstilling og finner den delvis nedvergende i form. Jeg mener at dette er med på å skape frykt og et bilde av veteraner som psykisk ustabile med våpen.”(Even”)

Jeg synes at det fokuseres for mye på de som har utfordringer etter INTOPS-tjeneste. Jeg føler at INTOPS har blitt det samme som ustabil. Dette blir for unyansert. Sett i forhold til helheten er psykiske skader et lite problem. De som var ”rare” før, er ”rare” når de kommer hjem.”(Espen”)

I denne gruppen av informanter viste det seg et sammensatt synspunkt rundt fokuset på psykisk helse og veteransak generelt. Tre av informantene fortalte at de oppfattet medias fokus på psykisk helse som skjevt, og at det ble fokusert for mye på veteraner som ”tikkende bomber”. I forhold til oppfatning av veteransak generelt viste det seg også å være forskjeller:

Veteransak opptar meg ikke. Jeg føler at de som organiserer seg gjør det for å oppnå ett eller annet. Jeg føler ikke at samfunnet står i taknemlighetsgjeld til meg. Jeg fikk betalt for den jobben jeg gjorde og det var frivillig.”(Espen”)

Dette sitatet representerer ikke gruppen som helhet, de tre andre informantene uttrykte på forskjellige måter at veteransak er viktig og at omsorgen for veteraner generelt har vært for

dårlig: ”Det virker som om det er lettere å få hjelp nå, men det skulle ikke så veldig mye til for at det ble bedre enn det var”. Even fortalte at i Norge har vi ingen god tradisjon på hvordan vi skal behandle veteraner. Han forklarte at det i dag er stigmatiserende å bli syk:

Jeg ville ikke selv ha pratet om det hvis jeg hadde fått slike problemer. Det er mange som har det slik. Det å bli syk kan få store konsekvenser, for eksempel i forhold til jobb, og det kan føre til psykiske overgrep ved at noen invaderer livet ditt, du kan miste jobben etc., og det kan også være stigmatiserende innad i miljøet.

Intervjuene viste individuelle forskjeller blant informantene i denne gruppen. Det samme er tilfellet for informantene som har tjenestegjort i Afghanistan. Avstanden mellom FN-engasjementet i Libanon og dagens NATO-opdrag i Afghanistan er stor på mange måter. Disse forskjellene viser seg tydelig i synet på veteransak. ”Finn” har selv jobbet i FD og har vært involvert i den politiske siden av arbeidet med å utarbeide en bedre veteranomsorg. Han fortalte om utfordringer i forhold til dette arbeidet:

Jeg har irritert meg enormt mye over veteransaken, særlig i forhold til skader og erstatning. Frustrasjonen til Forsvaret var at det ikke fantes noe regelverk. Både offiserer, byråkrater og politikere hadde all mulig sympati med veteransaken men kunne allikevel ikke gi erstatning, fordi de måtte forholde seg til regelverket. En offentlig etat kan ikke bare gi ut penger uten videre. (”Finn”)

Informanten fortalte at arbeidet med veteransaken har vært vanskelig, og at det er særlig forholdet til det juridiske som har vært vrient. Han forklarte at en vanskelig spørsmålsstilling var hvorfor veteraner skulle favoriseres i forhold til andre yrkesgrupper. Informanten fortalte følgende om sin egen erfaring med utenlandsoppdrag:

For meg har erfaringen bare vært positiv. Jeg har vokst og lært, og det som har vært negativt har jeg også vokst på. I mitt miljø av tipp topp soldater er det ingen som har problemer. Vi kjenner oss absolutt ikke igjen i fremstillingen av veteraner.

Informanten fortalte videre at han tilhører den enden av spekteret som bare er frisk, og fortalte om sykeliggjøring av veteraner, han eksemplifiserer med et tilfelle fra Universitetet i Oslo:

Det var forslag om å opprette noen psykologstillinger på Blindern for å hjelpe soldater som sliter, jeg vet at dette er i beste mening, men det provoserer meg. Jeg liker ikke å bli sykeliggjort, jeg har all sympati med dem som blir syke, men jeg føler at de gjør meg en

bjørnetjeneste på en måte. De skaper en stor forskjell. De snakker ikke for meg og de representerer ikke meg, så jeg liker ikke når de snakker som om de representerer meg. Jeg føler at jeg ikke ønsker at Libanon-veteranene skal blande oss inn i dette. Personlig så tror jeg de som har problemer nå, ofte hadde problemer fra før.

Videre sa han at hvis han selv skulle ha opplevd problemer så ville han ha snakket med feltpresten. Da jeg spurte ham om han ville ha kunnet snakke med andre i miljøet, om det faktisk hadde vist seg at han hadde blitt skadet på noen måte, svarte informanten:

Det kan spille en rolle hva slags skade det var snakk om. Hvis det er en psykisk skade som utelukkende går på frykt, kan det kanskje bli oppfattet som litt pinglete. Men andre typer skader, som hvis du har sett noe grusomt for eksempel og det plager deg, så kan man snakke om det.

”Dag” var ikke personlig opptatt av veteransak, men fortalte at han synes det er bra at det er fokus på dette, og i likhet med ”Per” fortalte han at han ikke oppfatter seg selv som en veteran. ”Ole” var heller ikke opptatt av veteransak, men han avsluttet intervjuet med å si: *Det hadde betydd mye hvis Forsvaret hadde ringt. De sitter med papirene, de vet at vi har gjort det vi har gjort*”. Jeg spurte den samme informanten om han føler at de har politikernes støtte, og om dette er noe soldatene i Afghanistan tenker over. Informanten svarte:

Nei. Jeg føler ikke at de bryr seg så mye om politikk. Og at soldatene ikke tenker så mye over at man sender ut unge soldater for å dø for NATO. Informanten fortalte videre at han ble veldig provosert av at Jens Stoltenberg og Jonas Gahr Støre kom på besøk til Afghanistan:

Hvorfor kommer de ned? Hvorfor skal de komme ned å si at dere gjør en god jobb. Det vet jeg allerede. Til og med Kristin Halvorsen var der. Det er bare propaganda. Hvorfor var hun der? Det er bare ”politics”, hva er poenget?

”Ole” fortalte i intervjuet om et helt annet perspektiv på betydningen av politisk støtte til soldatene i Afghanistan. Hans oppfatning var at dette er viktig, og at politikerne ikke er flinke nok på dette:

*Vi får lite anerkjennelse. Det kommer frem at de (politikerne) er i mot det **og** jeg føler at mange mener at vi ikke skal være der.* Informanten fortalte videre om det som har stått i pressen om en ukultur blant soldater i Afghanistan:

Dette er tatt ut av sammenheng, men jeg kjenner det igjen. Men det er blitt veldig feil fremstilt. Folk skyter jo på oss og da vil jeg jo prøve å ta dem. Det er ingenting som er mer adrenalinkick enn å være i strid. Det må være lov å være stolt når man har gjort en god jobb.

Gjennom samtalene med informantene kom det frem store meningsforskjeller i forhold til den såkalte ukulturen blant soldater i Afghanistan og i forhold til støtten til Afghanistan-soldatene. ”Finn” hadde et annet syn på den såkalte ukulturen innad i Forsvaret, og hans oppfatning var at man ikke bør støtte soldatene i Afghanistan for enhver pris. ”*Det er viktig at dette kommer frem. Forsvaret tåler ikke grums*”. Han oppfattet også at det er greit at media skriver kritiske artikler omkring engasjementet i Afghanistan. Men informanten poengterte at det er viktig at media holder seg til fakta. Han uttrykte irritasjon over at journalister stadig har faktafeil i sine fremstillinger, og han fortalte at han kunne ønske en annen debatt om Afghanistan enn det som preger media nå. Informanten ønsket at debatten i større grad skal omhandle hvordan situasjonen i Afghanistan kan løses.

”Finn” skilte seg ut fra resten av utvalget ved at han var mer opptatt av det overordnede bildet i Afghanistan, og mente at det er viktig at også soldatene på taktisk nivå forstår hele bildet, og alle nivåene over – også det politiske nivået. *Hvorfor må noen dø? Det er viktig for soldatene å forstå hvorfor vi er der.* De andre informantene i utvalget uttrykte et annet syn på dette. På spørsmål om han syntes det er umotiverende at krigen i Afghanistan kanskje ikke kan vinnes svarte ”Ole”: *”Det engasjerer meg lite at styrkene i Kandahar har trefninger gang på gang. På flyplassen der er flagget konstant på halv stang*”. ”Dag” fortalte i intervjuet at motstanderne ofte flyktet over grensen til Pakistan, og at det derfor var umulig å få tak i dem. *”Sånn sett er oppdraget bare en jobb. Men jeg synes det er litt trist at det ikke går bedre i Afghanistan ennå, etter at det er syv år siden jeg var der”*.

Undersøkelsens funn

I denne delen av kapitlet skal jeg løfte frem noen av de viktigste funnene i min undersøkelse. Disse vil bli analysert i sammenheng med tidligere forskning omkring militær rolleoppfatning. Jeg ønsker å fremheve de overordnede forskjellene mellom informanter som har tjenestegjort i de ulike konfliktområdene, og derfor har jeg inndelt diskusjonsdelen i tre bolker. (1) Jeg starter med informantene som har tjenestegjort i UNIFIL og tidligere engasjement, (2) deretter ser jeg på informantene om har tjenestegjort i det tidligere Jugoslavia, (3) og til slutt vil jeg presentere informantene fra Afghanistan.

UNIFIL - Bakgrunn

De fleste av informantene som tjenestegjorde i UNIFIL var ikke stadig tjenestegjørende da de var ute i INTOPS. Utvalget besto av reservebefal, håndverkere og helsepersonell. Den generelle tendensen var at motivene for å delta var en blanding av økonomiske motiver og eventyrlyst. To av informantene påpekte allikevel at det er feil å legge fokuset på den økonomiske siden ved engasjementet, og en av informantene fremhevet at hensikten med oppdraget var å skape fred og at dette var resultatet av deres innsats. Årsaken til at en av informantene, slik han selv uttrykte det, kommer i forsvarsposisjon når noen vektlegger de økonomiske motivene for å delta, kan være fordi økonomisk vinning på krig er knyttet til rollen som leiesoldat.²⁵⁶ Leiesoldatrollen var gjennom hele det første tiåret etter den kalde krigen et negativt symbol, som illustrerte hva de militære styrkene kunne bli, eller kunne risikere å bli oppfattet som, hvis båndet mellom styrkene i felt og de politiske myndighetene hjemme i Norge ble svekket.²⁵⁷ Flere av informantene har tjenestegjort i to eller flere kontingenter, og på spørsmål om bakgrunnen for dette, er det særlig ”kameratskapet” som blir nevnt som trekkfaktor.

På direkte spørsmål så informantene i dette utvalget ut til å ha oppfattet tilknytningen til Norge som relativt løs.²⁵⁸ Generelt sett beskrev informantene tilknytningen til Norge som en mer ”mental tilknytning”, ved at de fortalte at de følte seg stolte over å være norske, og at de markerte norske helligdager osv. I intervjuene vektla informantene at de oppfattet at tjenesten og deres innsats hadde bidratt til å forbedre forholdene for befolkningen i området, både gjennom å holde de krigende partene fra hverandre, og ved å yte hjelp til sivilbefolkningen. Dette stemmer overens med UNIFIL-undersøkelsens resultat som indikerer at deltakerne følte at de gjorde en viktig jobb, til tross for at operasjonen ikke kunne fullføre sitt mandat. Haaland hevder at en sannsynlig årsak til dette er at deltakerne fokuserte på de hverdagslige oppgavene som gjorde dem i stand til å forsørge lokalbefolkningen med den assistansen de trengte, og at deltakerne fokuserte i mindre grad på hvorvidt de overordnede målene med operasjonen ble nådd.²⁵⁹

²⁵⁶ Tradisjonelt sett er en leiesoldat en privatperson som kjemper i kriger i andre stater, mot betaling.

²⁵⁷ Haaland, 257

²⁵⁸ Når vi diskuterte veteransak i intervjuene synes det som om båndene til Norge kom tydeligere frem. Da blir særlig myndighetenes ansvar for veteranene (ikke like mye Forsvarets) vektlagt. Flere av informantene uttrykker at myndighetene har sviktet veteraner som ble skadet i FN-tjeneste på mange områder.

²⁵⁹ Haaland, 73

Det var stor enighet innad i gruppen om at de bedrev mye hjelpearbeid blant lokalbefolkningen. Det er kun en av informantene som virkelig problematiserer FN-soldatenes rolle i konflikten og det han anså som et for svakt mandat. Den samme informanten var også svært kritisk til det han oppfatter som en for restriktiv våpenpolitikk fra det norske Forsvarets side. De norske FN-soldatene var dårlig utstyrt. Informanten fortalte at de stadig søkte om tyngre våpen, uten at dette ble innvilget. ”Nils” uttrykker tydeligere enn resten av informantene i dette utvalget holdninger som kan identifiseres med krigerrollen.²⁶⁰

Informantens beskrivelse av de norske FN-soldatenes rolle i felt anskueliggjør at han oppfattet at deres formål var å kjempe i krig, og ikke å beskytte sivilbefolkningen gjennom å være ufrivillige ”gisler”. Hvorfor det kun er en av informantene i dette utvalget som viser en slik rolleoppfattelse er en interessant problemstilling. En sannsynlig forklaring er at mange av mine informanter var deployert i saniteten, og deres oppgave var å ta seg av skadde sivile og soldater, noe som vanskeliggjør elementer av krigerrollen i samme grad. En annen mulig forklaring kan ha sammenheng med at ”Nils” opprinnelig tilhørte Luftforsvaret og egentlig skulle til Libanon som en del av helikoptervervingen. Muligens var miljøet innad i denne avdelingen mer profesjonelt og la større vekt på sin militære identitet,²⁶¹ enn det de regulære avdelingene som stort sett besto av reservepersonell gjorde. I denne sammenhengen er det nødvendig å påpeke at også enkelte av de andre informantene i utvalget fremhevet både sider ved tjenesten og personlige egenskaper som har visse aspekter ved krigerrollen i seg, som eksempelvis å holde hodet kaldt i en truende situasjon, kameratskap og samhold.

Det var stor enighet innad i gruppen om at de bedrev mye hjelpearbeid blant lokalbefolkningen. Det er kun en av informantene som virkelig problematiserer FN-soldatenes rolle i konflikten og det han anså som et for svakt mandat. Den samme informanten var også svært kritisk til det han oppfatter som en for restriktiv våpenpolitikk fra det norske Forsvarets side. De norske FN-soldatene var dårlig utstyrt. Informanten fortalte at de stadig søkte om tyngre våpen, uten at dette ble innvilget. ”Nils” uttrykker tydeligere enn resten av

²⁶⁰ Med krigerrollen mener jeg her krigerrollen slik Torunn Laugen Haaland definerte den, og som jeg har beskrevet innledningsvis i oppgaven.

²⁶¹ Torunn Laugen Haaland påpeker i *Small Forces with a Global Outreach* 2008, at deltakerne i helikoptervervingen stasjonert i Tulsa, som i hovedsak bestod av fulltidsansatt befal, vektla sin militære identitet i større grad enn de øvrige enhetene. Det samme kan muligens være tilfelle for den avdelingen som denne informanten tilhører.

informantene i dette utvalget holdninger som kan identifiseres med krigerrollen.²⁶²

Informantens beskrivelse av de norske FN-soldatenes rolle i felt anskueliggjør at han oppfattet at deres formål var å kjempe i krig, og ikke å beskytte sivilbefolkningen gjennom å være ufrivillige ”gisler”. Hvorfor det kun er en av informantene i dette utvalget som viser en slik rolleoppfattelse er en interessant problemstilling. En sannsynlig forklaring er at mange av mine informanter var deployert i saniteten, og deres oppgave var å ta seg av skadde sivile og soldater, noe som vanskeliggjør elementer av krigerrollen i samme grad. En annen mulig forklaring kan ha sammenheng med at ”Nils” opprinnelig tilhørte Luftforsvaret og egentlig skulle til Libanon som en del av helikoptervervingen. Muligens var miljøet innad i denne avdelingen mer profesjonelt og la større vekt på sin militære identitet,²⁶³ enn det de regulære avdelingene som stort sett besto av reservepersonell gjorde. I denne sammenheng er det nødvendig å påpeke at også enkelte av de andre informantene i utvalget fremhevet sider ved tjenesten og personlige egenskaper som har visse aspekter ved krigerrollen i seg, som eksempelvis å holde hodet kaldt i en truende situasjon, kameratskap og samhold.

UNIFIL - Hjemkost

Som jeg har vist i forrige avsnitt hadde informantene samlet sett en forståelse av oppdraget som betydningsfullt i den forstand at de hadde mulighet til å hjelpe sivilbefolkningen, og i forhold til at de hadde mestret en krevende situasjon. På mange områder hadde tjenesten vært tøff og utfordrende, og informantene følte generelt at de hadde lært mye og at de hadde vokst på opplevelsen. Samlet sett opplevde informantene deltakelsen som positiv. Allerede mottakelsen på Gardermoen viste at her hjemme i Norge var oppfattelsen av oppdraget en annen, og informantene beskrev at omgivelsene ikke var så interessert i oppdraget og hva de hadde vært med på. De aller fleste av mine informanter returnerte til det sivile samfunn, og inntrykket er at deltakelsen fort ble ganske ”fjern”. En av informantene fortsatte å verve seg til gjentatte kontingenter, denne informanten fortalte at det var vanskelig å snakke med de hjemme om det han hadde vært en del av, på grunn av mangel på forståelse. Informanten

²⁶² Med krigerrollen mener jeg her krigerrollen slik Torunn Laugen Haaland definerte den, og som jeg har beskrevet innledningsvis i oppgaven.

²⁶³ Torunn Laugen Haaland påpeker i *Small Forces with a Global Outreach* 2008, at deltakerne i helikoptervervingen stasjonert i Tulsa, som i hovedsak bestod av fulltidsansatte befall, vektla sin militære identitet i større grad enn de øvrige enhetene. Det samme kan muligens være tilfelle for den avdelingen som denne informanten tilhører.

fortalte at det særlig var kameratskapet som trakk i forhold til å verve seg igjen. En av informantene returnerte til Forsvaret, hvor deltakelsen ble negativt ansett.

Som jeg har vist i et tidligere kapittel ble man på 1990-tallet klar over at enkelte fikk helsemessige problemer som følge av FN-tjeneste, og veteransak har etter hvert blitt satt på dagsordenen. Veteransak preget informantene i mitt utvalg på flere måter, og det synes som om veteransaken har påvirket hvordan de oppfatter sin rolle som veteraner i dag. Alle informantene presiserte i intervjuet uoppfordret at de selv ikke har tatt skade av oppholdet, men alle fortalte historier om andre de kjenner, eller har tjenestegjort med, som har fått problemer i etterkant av tjenesten, og noen fortalte sågar historier om veteraner som har tatt selvmord. Oppsummert kan vi si at veteranene i denne gruppen presiserte at de ikke selv tilhører den gruppen som har tatt skade, men at de på den andre siden er veldig positive til at dette har ”kommet på tapetet” og at personellpolitikken overfor veteraner i dag er bedret. (Imidlertid påpekte enkelte av informantene at det fremdeles i dag var for vanskelig å få hjelp for de som har blitt skadet). Flere av informantene fortalte indirekte at fokuset på veteransak har hatt en positiv effekt i forhold til at erfaringen har gått fra ”noe man hysjet ned, til noe å være stolt over”. Det har skjedd en forandring i forhold til dette, og det ser ut til at informantenes oppfattelse av sin egen innsats i dag er nærmere Forsvaret og samfunnets forståelse av oppdraget, enn hva som var tilfellet tidligere. Dette skyldes blant annet at enkeltpersoner som har tjenestegjort i UNIFIL har fortalt om sine opplevelser i felt, og ledere i UNIFIL har fremholdt at erfaringene fra oppdraget har hatt stor militær verdi.²⁶⁴

I forhold til betydningen av veteranmiljø var det store likheter i utvalget, og de fleste var aktive i en veteranforening. Dette har selvfølgelig sammenheng med at informantene i dette utvalget stort sett ble kontaktet gjennom en veteranforening. ”Nils” var den eneste som ikke var aktiv i en veteranforening, og han fortalte at for ham var det ivaretagelse av kompetansen som var det mest betydningsfulle. Det var det sosiale fellesskapet med andre som hadde samme bakgrunn som særlig ble trukket frem som positivt med fellesskapet med andre veteraner.

Det tidligere Jugoslavia - Erfaringen i felt

Balkan-veteranene har svært ulik bakgrunn og tilsvarende ulike oppfatninger av erfaringen fra tjenesten. Informant 1 som var deployert i FN-operasjonen UNPROFOR skiller seg særlig ut i

²⁶⁴ Se for eksempel Strømmen og Leraand, side 333, Haaland side 71

sammenligning med de andre informantene. Han er utdannet befal og fortalte at avgjørelsen om å tjenestegjøre i FN-operasjonen først og fremst var idealistisk motivert. Generelt var tendensen blant informantene at det var økonomiske årsaker, miljø og eventyrlyst som motiverte for tjenesten. I forhold til recap²⁶⁵ ble både kameratskap og det at ”ute er en håndterbar verden” nevnt som årsaker til at soldater verver seg til flere kontingenter.

”Even” følte en tilknytning til Norge og til FN, men han oppfattet ikke seg selv som en hjemlandsforsvarer. Utstyrssituasjonen beskriver han som relativt dårlig, men poengterte allikevel at de mestret oppgaven 100 prosent til tross for de vanskelige forholdene, og dette har hatt stor betydning for informanten. Informanten fortalte også at han var med på å stanse overgrep og at han følte at jobben de gjorde var nyttig. Dette stemmer med Haalands undersøkelse av hvordan de norske styrkene i UNPROFOR vurderte engasjementet. Hun fant at rapportene fra felt (operasjonen var kontroversiell og utsatt for kritikk helt fra begynnelsen av) beskrev at deltakerne hadde en oppfattelse av at bidraget var meningsfullt og at de hadde utført en god jobb i forhold til de tilgjengelige ressursene.²⁶⁶ UNPROFOR-operasjonen ble i likhet med UNIFIL utsatt for kritikk i forhold til at de ikke løste mandatet. Dette kan være med på å forklare hvorfor det var viktig for deltakerne å vektlegge at de allikevel utførte et meningsfullt arbeid i forhold til at de stanset overgrep, osv.

De andre tre informantene tjenestegjorde under NATOs kommando. Intervjuene anskueliggjør en forandring i forhold til oppfatning av oppdraget og tilknytning til Norge blant denne gruppen informanter, i sammenligning med FN-veteranene. Dette gjelder ikke i særlig grad informant 3, som beskrev overgangen fra FN til NATO som en mer ”funksjonell overgang”. De gjorde fremdeles den samme jobben, forskjellen var at når NATO hadde kontrollen ble det enklere å utføre denne jobben. Informant 11 har en annen erfaring fra felt enn det som var tendensen blant FN-veteranene i forhold til at kontakten hjem og utstyrssituasjonen var god i tillegg til at oppdraget var klart. Dette har selvfølgelig sammenheng med at han tilhørte spesialtjenesten når han tjenestegjorde i KOFOR. Hos informant 2 ser vi en helt annen oppfatning i forhold til tilknytningen til Norge, og sin egen rolle i felt. Informanten følte tilknytning til NATO, ikke til Norge eller til det norske Forsvaret. Ingen andre informanter i mitt utvalg har gitt uttrykk for at tilknytningen til Norge er fullstendig fraværende. Hvis jeg skal si noe nærmere om årsaken til dette, er det naturlig å

²⁶⁵ Recap vil si å tjenestegjøre en kontingent til.

²⁶⁶ Haaland, 137

anta at det har sammenheng med at han arbeidet sammen med og bodde sammen med amerikanere. I tillegg beskrev han at støtten fra forsvarsorganisasjonen hjemme ikke fantes. Dette kan være en medvirkende årsak til den svake tilknytningen til Norge. Informanten fortalte at hans innsats ikke hadde noen betydning fra eller til, det var som lag de utgjorde en forskjell. Dette skiller seg fra den generelle tendensen blant FN-veteranene, hvor i større grad personlige egenskaper og evne til å løse uventede situasjoner, ble vektlagt. Dette kan antyde at informanten i større grad har en rolleoppfatning med elementer fra den nye internasjonale krigeren²⁶⁷.

Samlet sett kom det frem noen nye trekk blant NATO-veteranene i dette utvalget, som mindre vekt på individuelle ferdigheter og mer vekt på laget, riktig utstyr og kompetanse. I tillegg til at den ”mentale” tilknytningen til Norge, som var synlig blant UNIFIL-deltakerne, virket å være fraværende hos to av informantene i denne gruppen. Antydningen i materialet om en annerledes rolleoppfatning blant NATO-veteranene stemmer overens med Haalands analyse av rapporter fra SFOR og IFOR, som viser at rolleoppfatningen til styrkene i felt begynte å forandre seg da NATO overtok kommandoen. Da ble rapportene straks mer fokusert på, og mer kritiske til den militære kvaliteten på de norske enhetene, men ettersom tiden gikk ble fokuset på krigsegenskapene tonet ned. En dobbel eller tredobbel rolleoppfattelse kom til syne.²⁶⁸ I KFOR syntes det som om en ny rolleoppfattelse var under utvikling. Denne rolleoppfattelsen var militær, men allikevel annerledes enn den tradisjonelle krigerrollen og formet av dobbeltheten i oppdraget – soldatene skulle ivareta krigeregenskapene samtidig som de skulle utføre de daglige rutinene som å samle informasjon, forhindre sivil uro, arrestere kriminelle, osv.²⁶⁹ Inntrykket av at det er forskjeller mellom NATO- og FN-veteranene i mitt utvalg ble ytterligere bekreftet når vi snakket om temaene ”veteran” og veteransak.

Balkan - Hjemkomst

Det er store forskjeller i hvordan hjemkomsten fortonet seg for informantene i dette utvalget, både i forhold til det praktiske og i forhold til hvordan erfaringen ble oppfattet av

²⁶⁷ Forklaring

²⁶⁸ For nærmere beskrivelse av de forskjellige rollene les Haaland, 2008, side 189. Kort oppsummert kom det til syne en konflikt mellom den tradisjonelle hjemlandsforsvareren og FN-soldaten, mellom hjemlandsforsvareren og den nye internasjonale krigeren, og mellom den nye internasjonale krigeren og en ny rollebefatning som oppfattet at de komplekse NATO-operasjonene krevde en annen tilnærming enn rene krigsoperasjoner og fredsbevarende FN-oppdrag.

²⁶⁹ Haaland, 227

omgivelsene. Dette er spesielt tydelig hvis vi sammenligner erfaringene til "Even" og "Espen". "Even" beskrev Forsvarets holdning til FN-tjenesten som dårlig, og at den videre karrieren hans oppover i systemet ville ha vært enklere hvis han ikke hadde tjenestegjort i INTOPS. Erfaringene til "Espen" som returnerte fra internasjonal tjeneste fire år senere, er svært annerledes. Dette gjelder ikke i første omgang mottakelsen ved hjemkomst (selv om det også her var forskjeller – da "Espen" returnerte var det to dagers debrif og møte med psykolog) men i forhold til hvordan innsatsen ble vurdert internt i Forsvaret/ forsvarsmiljøet. "Espen" opplever at INTOPS- erfaringen anerkjennes innad i forsvarsmiljøet. Dette er et uttrykk for et holdningsskifte innad i Forsvaret som har vokst frem i takt med at utenlandsoperasjoner har blitt en prioritert og integrert oppgave for de norske styrkene. Imidlertid tyder intervjuet med "Even" på at den økte anerkjennelsen av INTOPS-erfaring i Forsvaret ikke favner om erfaring fra fredsbevarende FN-oppdrag, og i forhold til slik erfaring ser det ut til at de "gamle" holdningene til FN-oppdrag lever videre. De to andre informantene var ikke tilknyttet Forsvaret etter at de returnerte hjem. Dette gir selvfølgelig et annet perspektiv på tjenesten, og særlig "Tom" vektla omgivelsenes manglende interesse og kunnskapen omkring deltakelsen som en negativ side ved engasjementet.

To av informantene i utvalget er aktive i et veteranmiljø, og begge to vektla det sosiale aspektet. "Even" har lite erfaring med slike miljø, og sier at han har problemer med å identifisere seg med "den gjengen". "Espen" er heller ikke aktiv i veteranmiljøet, han er derimot aktiv i HV og har kontakt med mange i forsvarsmiljøet, og har derfor trolig ikke samme behov for et slikt nettverk. Informanten er på generell basis negativ til de som velger å organisere seg, og oppfattet at de gjør det for å "oppnå ett eller annet". Informanten følte ikke at samfunnet står i taknemlighetsgjeld til han, dette er fordi han fikk betalt for den jobben han gjorde. Denne uttalelsen viser at han ikke ser på det som negativt å vektlegge at han tjente penger på å tjenestegjøre i en utenlandsoperasjon. Dette kan ha sammenheng med den tette kontakten mellom hans enhet i felt og organisasjonen hjemme. Et resultat av at båndene mellom hjemmeorganisasjonen og styrkene i felt ble tettere, er at den fryktede forestillingen om leiesoldatyrket ble visket ut.²⁷⁰

Ingen av informantene i dette utvalget har opplevd psykiske eller fysiske skader som følge av engasjementet. De to informantene som er aktive i et veteranmiljø var ikke negative til at det har blitt satt fokus på psykiske skader i etterkant. Imidlertid følte både Even og Espen som

²⁷⁰ Haaland, 228

ikke er aktive i et slikt miljø at det har blitt fokusert for mye på dem som opplever psykiske skader i etterkant av tjenesten, og ”Even” uttrykte tydeligst at han følte at dette er stigmatiserende. Forskjellene i holdninger omkring fokus på psykisk helse blant INTOPS-veteraner i dette utvalget er påfallende, og jeg har stilt meg spørsmål om hva som kan være årsaken til dette. Dette er selvfølgelig individuelle meninger og det er ikke mulig for meg å nøyaktig skulle beskrive hvorfor informantene oppfatter veteransak så forskjellig. Men intervjuene har anskueliggjort noen holdninger og faktorer som kan kaste lys over dette spørsmålet: begge informantene som er negative til at det har blitt fokusert mye på de som opplever skader i etterkant, har det til felles at de har en tilknytning til Forsvaret og forsvarsmiljøet, og begge gir på forskjellige måter uttrykk for at det innad i miljøet er en negativ holdning til psykiske problemer i etterkant av tjenesten. Disse opplysningene åpner for muligheten av at psykiske skader eller mistanke om slike skader vil kunne få en direkte negativ konsekvens i forhold til for eksempel jobbsituasjon. Derfor er kanskje medias og offentlighetens fokus på de negative sidene og på farlige, psykisk ustabile eksoldater både en fremstilling de ikke kjenner seg igjen i, og i tillegg noe som kan føles som mistenkeliggjøring, og som en nedvurdering av deres innsats. Beskrivelsen av at innrømmelsen av psykiske helseproblemer vil kunne få negative yrkesmessige konsekvenser støttes opp av forskningsresultater som viser at mange vegrer seg for å søke hjelp for stressrelaterte skader. Særlig er det vanskelig å få befal til å søke militærpsykiatrisk hjelp, skriver Lars Weisæth, professor i psykiatri og overlege i Forsvarets sanitet. Han fremholder at dette i stor grad skyldes frykt for at dette kan gi negative karrieremessige konsekvenser.²⁷¹

Den generelle tendensen i mitt materiale er at både veteraner fra Libanon og fra det tidligere Jugoslavia som er aktive i en veteranforening er positive til at det blir fokusert på de potensielt negative konsekvensene ved tjenesten i INTOPS. Dette kan bero på, som jeg tidligere har nevnt, at det er større aksept for slike skader innad i veteranforeningene eller veteranmiljøet. Det kan også være et element av selvforsterkende fokus på de negative konsekvensene ved opplevelsen innad i disse miljøene, som kanskje har ført til at fokus på skader og generell misnøye har blitt forsterket. I ”Prosjekt traumatisk stress” hevdes det at nettopp slike prosesser kan forekomme innad i veteranforeninger. Militærhistoriske studier indikerer at militære veteraners psykiske helse påvirkes av veteranorganisasjoners orientering i henhold til hvordan de identifiserer og forholder seg til psykiske reaksjoner hos medlemmene. På samme side står det også følgende:

²⁷¹ Sjekkpost nummer 5,” ”, av Lars Weisæth og Arnfinn Tønnessen

*Derimot har historien vist at veteranforeninger som i langt større grad fokuserer på negative aspekter ved deltakelsen og ensidig fremmet sine egne interesser og krav til myndighetene på grunnlag av veteraners psykiske helseproblemer, utilsiktet har kunnet fremme en offeridentitet som kan undergrave egen mestring”.*²⁷²

Det blir imidlertid ikke oppgitt noen kilde til hva denne antagelsen bygger på, og at ”historien har vist” er etter min oppfatning lite konkret. Det er ingenting i mine funn som indikerer at medlemskap i en veteranforening har fremmet en ”offeridentitet” blant medlemmene. Men veteranforeningene har vært aktive i kampen for at veteranene fra tidlige FN-operasjoner (særlig Libanon, fordi de var den største gruppen) skulle få den anerkjennelsen og den oppfølgingen de fortjener, og i den forbindelse har det blitt fokusert på de psykiske helseproblemene som enkelte har opplevd i etterkant av tjenesten. Det er derfor ikke usannsynlig at dette har påvirket veteranmiljøene og hvordan medlemmene oppfatter sin egen identitet som veteran.

Intervjuene har også anskueliggjort noe jeg oppfatter som en inkonsekvent holdning i forhold til tilknytning til Norge. Ingen av informantene jeg har intervjuet fortalte at de oppfattet engasjementet som en tjeneste for Norge, de anså seg, naturlig nok, ikke som hjemlandsforsvarere. Allikevel, når det har vist seg at tjenesten verken ble verdsatt eller forstått her hjemme, kom det til uttrykk et ønske om at samfunnet skulle anerkjenne dette. Informant 3 sa at man nå forsøker å hjelpe mennesker som har *ofret seg for samfunnet*, til tross for at ingen av informantene i mitt utvalg oppfattet tjenesten som et offer for samfunnet.

Afghanistan - Syn på tjenesten

Jeg har intervjuet fire informanter som tjenestegjorde i Afghanistan, som alle har svært forskjellig bakgrunn og representerer ulike miljøer innad i Forsvaret. Medias fokus på en krigerkultur i enkelte profesjonelle hæravdelinger i Forsvaret den siste tiden har kastet lys over at det eksisterer forskjeller i profesjonskulturen i Forsvarets øverste ledelse og i den militære subkulturen i enkelte underavdelinger i Telemark Bataljonen.²⁷³ Dette kom også frem i intervjuene. I tillegg viste intervjuene at det er forskjellige oppfattelser av denne

²⁷² ”Prosjekt traumatisk stress” anbefalinger til Helse- og omsorgsdepartementet fra Sosial- og helsedirektoratet. 2006, side 19

²⁷³ Uttrykket ”profesjonskultur” ble første gang brukt offentlig om det norske Forsvaret i FFOD 07. For nærmere beskrivelse og diskusjon omkring profesjonskultur i Forsvaret se *Krigerkultur i en fredsnasjon* side 27-30

krigerkulturen²⁷⁴ blant informantene. Intervjuene har vist at det eksisterer en indre spenning mellom avdelingene som tjenestegjør i Afghanistan i synet på krigerkultur og i synet på hva som er soldatenes rolle.

Den generelle tendensen i utvalget er at motivene for å reise ut i internasjonal tjeneste ikke skiller seg ut fra motivene til de andre informantgruppene, da det også her var økonomiske motiver, eventyrlyst og miljø som ble nevnt. Imidlertid synliggjorde ”Dag” et annerledes motiv for tjenesten, nemlig at han ikke ønske ”å svikte laget”. Dette beror på at han tilhører en profesjonell hæravdeling og var i beredskap da krigen i Afghanistan startet.

”Ole” er den eneste i dette utvalget som har en sivil bakgrunn og som ikke er, eller har vært knyttet til Forsvaret utenom tjenesten. Dette preger informantens svar, og han utviser mange likhetstrekk også med informantene fra tidligere NATO operasjoner. (Dette har selvfølgelig en sammenheng med at han tidligere har tjenestegjort på Balkan). Han reiste ned som en del av staben, og fortalte at han har hatt mye med lokalbefolkningen å gjøre og at oppdragene omfattet mye helt vanlig servicearbeid. Muligheten til å kunne hjelpe sivilbefolkningen fremhevet han som særlig positivt. Informantens fremstilling av oppdraget har likhetstrekk med det vi har sett i tidligere kontingenter, i forhold til at han ikke er opptatt av hvorvidt den overordnede målsetningen med operasjonen i Afghanistan blir nådd, og fokuserer heller på at han hadde mulighet til å hjelpe lokalbefolkningen i det daglige. I forhold til tilknytning til Norge sto denne informantens holdning nærmere veteraner fra tidligere operasjoner enn resten av Afghanistan-utvalget. Han fortalte at de representerer Norge når de er ute og er stolte av flagget. Ingen av de andre informantene vektlegger tilknytningen til Norge, og i stedet for blir tilknytningen til laget nevnt.

De tre andre informantene har tilhørt operative avdelinger, og har hatt mindre kontakt med sivilbefolkningen og var generelt mer fokusert på de militære oppgavene i felt. ”Dag” hadde ikke anledning til å fortelle så mye om hva oppdraget gikk ut på, ettersom han tjenestegjorde med FJK. Han uttrykte imidlertid at de var godt trent og hadde gode muligheter til å utføre oppdraget. I likhet med ”Per” var han involvert i ”tyngre” oppdrag. Som nevnt overfor var det en generell tendens til at veteranene fra fredsbevarende operasjoner fokuserte på dagligdagse oppgaver som gjorde dem i stand til å hjelpe sivilbefolkningen og ikke på hvorvidt det overordnede mandatet med operasjonen ble nådd. I Afghanistan har situasjonen for NATO-

²⁷⁴ Ole Martin Brunborg hevder i sin master oppgave *På sporet av en norsk krigerkultur* at den militære profesjonskulturen på laveste nivå i kampavdelingene har trekk fra de tradisjonelle krigerkulturene.

soldatene på mange områder blitt verre, og det ser ikke ut til at noen snarlig løsning på situasjonen er innen rekkevidde. Den generelle tendensen er at også Afghanistan-informantene fokuserte på sine oppgaver (men da først og fremst de militære oppgavene, snarere enn muligheten til å hjelpe lokalbefolkningen) og ikke på den overordnede målsetningen med operasjonen. Den eneste av informantene som problematiserer dette er ”Finn” Han oppfattet det som viktig at soldatene på bakken i Afghanistan forstår hele bildet, og at den komplekse situasjonen krever mer enn å være dyktig til å krige og drepe. Han er negativ til den krigerkulturen blant soldater i Afghanistan som har kommet til uttrykk i media i det siste. Janne Haaland Matlary skriver at krigerkulturen i kampavdelingene i Forsvaret er *funksjonelt* bestemt ut fra de oppgavene soldatene må løse i felt.²⁷⁵ Slik jeg tolker Matlary mener hun at for eksempel krigerkulturen i Telemark Bataljonen er formet i forhold til de oppgavene som denne avdelingen har på bakken i Afghanistan. ”Finn” sine uttalelser er ikke en avvisning av dette, men det kommer til uttrykk at han oppfatter at denne krigerkulturen (som kun har som målsetting å gjøre soldatene dyktige til å krige i tradisjonell forstand) ikke er funksjonell i forhold til å løse det overordnede oppdraget i Afghanistan; som derimot krever at soldatene på taktisk nivå må forstå mer av kulturen og fiendebildet.

Jeg oppfatter at ”Finn” derfor konkretiserer den rolleoppfatningen Haaland beskriver at vokste frem etter at NATO overtok kommandoen over operasjonen i Bosnia, og som skiller seg fra den rolleoppfattelsen som karakteriserer ”de nye internasjonale krigerne”. Denne navnløse rolleoppfatningen blir fremmet av dem som oppfatter at de komplekse NATO-operasjonene krever en annerledes tilnærming enn både utkjemning av krig og fredsbevarende FN-opppdrag.²⁷⁶ Min oppfatning er at ”Finn” gir uttrykk for en holdning til konflikten og soldatenes oppgaver i felt som har fellestrekk med den militærkulturen som man finner på det overordnede militære nivået, og som bryter med den krigerkulturen som vi kan se omrisset av hos ”Per”, som har tjenestegjort i Telemark Bataljonen. ”Per” gir uttrykk for en rolleoppfatning som har fellestrekk med det Haaland beskriver som den nye internasjonale krigeren.²⁷⁷ Han fokuserer på at de er gode til å krige, og at det må være lov å være stolt av dette. Han er ikke opptatt av den overordnede målsettingen med operasjonen. De kulturelle forskjellene som kom til syne gjennom informantenes syn på oppgavene i Afghanistan og

²⁷⁵ Matlary, 101

²⁷⁶ Haaland, 189

²⁷⁷ Haaland beskriver at de nye internasjonale krigerne anser kamp som deres viktigste oppgave, og utenlandsoperasjoner som et selvsagt oppgave for de norske styrkene.

gjennom deres syn på de holdningene blant norske soldater som kom frem i herremagasinet Alfa, stemmer overens med Ole Martin Brunborgs undersøkelse av norsk krigerkultur. I følge Ole Martin Brunborg fremstår den militære kulturen på overordnet nivå som mer sivil enn militær, og at den på dette nivået er mer påvirket av samfunnets politiske og ideologiske utvikling enn av mer militære funksjonelle idealer. På den andre siden er norsk militærkultur på et lavere funksjonelt nivå tilnærmedesvis uendret, dvs. at profesjonskulturen i kampavdelingene i liten grad er påvirket av de kulturelle endringene på høyere nivå.²⁷⁸ Nå har riktignok både ”Finn og ”Per” tjenestegjort på operativt nivå, men i forskjellige avdelinger. Som vi ser er ”Finn”, som også har arbeidet på politisk nivå, muligens mer påvirket av den militære kulturen på det overordnede nivå.

Informantenes forskjellige militære kultur kommer også til syne i forhold til oppfattelse av støtten til soldatene på bakken i Afghanistan. ”Per” oppfatter at den politiske støtten er for dårlig, og han trekker frem hvor fort den øverste militære ledelsen var ute med å kritisere holdningene blant soldater i Mek 4 som kom frem i media. Han oppfattet at dette er negativt for soldatene som er i krig i Afghanistan. ”Finn” mente derimot at man ikke bør støtte soldatene for enhver pris, og at det er viktig å få luket ut slike holdninger. De andre to informantene i dette utvalget er ikke opptatt av politisk støtte, men årsaken til dette er svært forskjellig. ”Dag” fortalte at han ikke visste om de hadde politikernes støtte, da det ikke hadde vært noen offentlige uttalelser i forbindelse med oppdraget, ettersom alt skulle være hemmelig og at de ikke ønsket noe presse rundt oppdraget. ”Ole” er den eneste som uttrykker en negativ holdning til politisk støtte.

Til slutt som et lite apropos i forbindelse med temaet krigerkultur: Jeg spurte Dag, da han tilhørte en profesjonell hæravdeling, om han var enig med dem som hevder at oppdraget i Afghanistan ikke er en humanitær invasjon, men krig. Dette var han imidlertid ikke enig i. Han oppfatter at dette er en humanitær invasjon blant annet fordi det vil bli verre for sivilbefolkningen hvis de internasjonale styrkene trekker seg ut. Dette skiller seg fra mine forventninger i forkant, da jeg antok at politikernes vektlegging av den humanitære innsatsen kunne føles feil for soldatene som opplever krigen i Afghanistan på kroppen.²⁷⁹ Denne siste

²⁷⁸ Ole Martin Brunborg, ”På sporet av norsk krigerkultur: norske militære holdninger til krig og til bruk av militærmakt ved begynnelsen av to århundrer” 2008

²⁷⁹ For en utdyping av diskusjonen omkring konfliktene mellom fredsnasjonen Norge og krigerkulturen innad i forsvaret, se ”Kriger i kamuflasje? Profesjonen og politikken” av Janne Haaland Matlary i *Krigerkultur i en fredsnasjon*, 2009.

bemerkningen viser hvor store individuelle forskjeller det er omkring oppfattelsen av eget oppdrag, og disse forskjellene blir ikke mindre når vi skal se nærmere på informantenes oppfattelse av veteranrollen.

Afghanistan - Hjemkomst

Den generelle tendensen i utvalget er at informantene var fornøyd med mottakelsen ved hjemkomst og oppfølgingen i etterkant. "Ole" føler derimot at oppfølgingen i etterkant har vært for dårlig. Informantens erfaringer kan sees i sammenheng med at han er sivilt ansatt til daglig og ikke har noen tilknytning til Forsvaret eller forsvarsmiljøet. Dette blir dette synlig idet han forteller at diplomer og medaljer ikke har noen betydning for ham, det som derimot ville ha vært betydningsfullt var hvis Forsvaret hadde ringt i etterkant av tjenesten. I motsetning til "Ole" fortalte "Dag" at han følte at medaljen var anerkjennende, og fin å vise til *innad i miljøet*. Mitt inntrykk, på bakgrunn av intervjuene, er at militære symboler som er anerkjennende innad i forsvarsmiljøet ikke har samme betydning for informanten som til daglig ikke er knyttet til miljøet, og at for informant 12 ville personlig oppfølging eller en telefon føltes mer anerkjennende i etterkant. Dette leder over på spørsmålet omkring veteranmiljø.

Ingen av informantene i denne gruppen var aktive i et veteranmiljø. Årsakene varierte derimot litt. Informant 12 ga uttrykk for at han kunne tenke seg dette, og hadde vært på et treff, men følte at "alle var fra Libanon". Generelt var tendensen at informantene var tilknyttet et "militært miljø" og derfor kanskje ikke hadde like stort behov for et slikt fellesskap.

Informantene i dette utvalget gir uttrykk for en annen oppfatning av å være veteran enn informanter fra tidligere kontingenter, og det kan virke som om ordet veteran føles mer fjernt for denne gruppen. To av informantene uttrykte klart at å være veteran er noe de ikke vektlegger i særlig grad, og en rolle de ikke identifiserer seg med. Imidlertid er de stolte av tjenesten og stolte av den jobben de har gjort. Dette gjelder for øvrig alle informantene i dette utvalget. "Ole" uttrykte, som den eneste, at han oppfatter "veteran" som et negativt ladet ord som er knyttet til "krig og elendighet, og ikke alt det positive". Han fortalte at han misliker å bli kalt veteran.

Intervjuene viste at temaet veteransak avstedkom sterke meninger. Intervjuet med "Finn" viste at han selv oppfatter at avstanden er stor mellom Libanon-veteraner (som generelt begrep) og den gruppen av veteraner/ soldater som han selv representerer. Han oppfatter at det

har foregått en generell sykelligjøring av veteraner som gruppe, som følge av fokuset på psykiske skader hos veteraner fra INTOPS. Informanten markerte et klart skille til Libanon-veteranene, og vektlegger at denne gruppen av veteraner ikke representerer ham. Han ga også uttrykk for at han tror de som utvikler psykiske skader ofte hadde problemer fra før. Informanten tilhører et miljø av godt trente soldater, og er knyttet til forsvarsmiljøet. I intervjuet fortalte informanten om en hendelse som illustrerer det han oppfatter som en generell sykelligjøring (informanten fortalte at han ble presentert for et forslag om å opprette psykologstillinger på Blindern, for å hjelpe soldater som sliter) og jeg oppfatter at denne historien illustrerer at fokuset på negative psykiske helsekonsekvenser av deltakelse i en internasjonal operasjon, har påvirket opinionens syn på veteraner som gruppe. Undersøkelsen har også vist tydelig at en del av informantene i utvalget oppfatter fokuset som skjevt, i forhold til at det fokuseres for mye på negative aspekter. En undersøkelse av Afghanistan-veteraner i Danmark har vist at hele 95 prosent av soldatene kom hjem uten psykiske skader. Lars Weisæth minner imidlertid om at undersøkelsen kan ha svakheter, da svarene kan ha blitt påvirket av at veteranene oppfatter det som stigmatiserende å ha stresskader, eller tror at dette kan skade karrieren. Men resultatet blir, alt i alt, oppfattet som positivt, og det viser at de fleste takler tjenesten i Afghanistan bra, og at undersøkelsen også kan være relevant i forhold til norske veteraner.²⁸⁰ Inntrykket fra utvalget som helhet er at de fleste av veteranene var positive til at det har blitt satt søkelys på slike problemer, og generelt har veteranene gitt uttrykk for at det er viktig at de som sliter mottar den hjelpen de behøver og fortjener. Men som vi har sett et eksempel på her, kan fokuset på slike negative ettervirkninger være som et "tveegget sverd" i forhold til at det kan være stigmatiserende for veteraner som gruppe.

Jeg har vist at det i dag er mye større kunnskap om de til tider svært tøffe forholdene som norske soldater i internasjonal tjeneste har tjenestegjort under, enn det var når FN-soldatene fra tidligere kontingenter returnerte etter tjeneste. I dag vet man også at en del veteraner kommer til å oppleve negative ettervirkninger av tjenesten. Men, som jeg her har vist, tyder intervjuene på at det fremdeles kan være stigmatiserende å utvikle (langvarige) psykiske stressreaksjoner i etterkant. Dette inntrykket blir bekreftet i intervjuet med "Finn" da jeg spurte informanten om han kunne ha snakket om det innad i miljøet, hvis det skulle vise seg at han hadde blitt skadet på noen måte. På dette svarte han både ja og nei, og forklarte at det nok ville ha vært avhengig av hva slags type skade det var snakk om. Hvis det var en type skade som blir forbundet med frykt, kunne det ha vært stigmatiserende.

²⁸⁰ Aftenposten, "Takler krigen godt", skrevet av Sveinung Berg Bentzrød, 29.oktober 2010

7 Avslutning

Denne oppgavens målsetting var å gi en bedre forståelse av hvordan norske veteraner fra FN- og NATO-operasjoner har opplevd sin deltakelse i en internasjonal operasjon. Dette har jeg gjort ved å intervju en gruppe informanter med erfaring fra FN- og NATO-oppdrag. De har fortalt om sine erfaringer ved tjenesten og hvordan det har vært å komme hjem. Jeg antok at det ville være en forskjell i hvordan veteranene fra tidlige FN-operasjoner (under den kalde krigen og tiåret etter) og veteraner fra nyere NATO-oppdrag, som det i Afghanistan, oppfattet sin egen rolle. Dette viste seg i stor grad å stemme. For å forstå bakgrunnen til denne forandringen, var det nødvendig med en redegjørelse for forsvarspolitisk- og sikkerhetspolitisk utvikling i den samme perioden.

Under den kalde krigen var det norske Forsvaret oppbygd for å kunne forsvare eget territorium. Store stående styrker som skulle kunne holde tilbake et eventuelt Sovjetisk angrep inntil allierte styrker kunne komme Norge til unnsetning. Fra politisk hold ble deltakelse i fredsbevarende FN-operasjoner (som UNIFIL) ansett som en del av et utvidet sikkerhetskonsept, og slik deltakelse ble også opplevd å være i pakt norske humanitære tradisjoner.²⁸¹ Fra Forsvarets side var det generelle bildet at deltakelse i internasjonale operasjoner ble lite verdsatt, deltakelse var frivillig, og ikke fremmede for en militær karriere. UNIFIL-veteranenes kunnskap og erfaring ble ikke verdsatt innad i Forsvaret.²⁸² FN-veteranene ble oppfattet og behandlet som private eventyrere og derfor utviste ikke Forsvaret noe ansvar eller oppfølging for denne gruppen ved retur til Norge. I samfunnet som helhet var det lite kunnskap om deres erfaringer. Erfaringen fra UNIFIL førte derimot til en økt oppmerksomhet på veteraner fra internasjonale operasjoner som gruppe, og på midten av 1990-tallet ble man mer klar over de potensielle negative følgende som slik tjeneste kan gi.

Etter 1990 fikk deltakelse i internasjonale militære operasjoner en større sikkerhetspolitisk betydning for Norge, og kravet om en mer aktiv internasjonal tjeneste økte på begynnelsen av 1990-tallet. Deltakelse i internasjonale operasjoner har i økende grad blitt en sentral oppgave for Forsvaret, og dette har fått institusjonelle konsekvenser.²⁸³ Erfaringen fra Kosovo

²⁸¹ Børresen, Gjeseth & Tamnes, 2004, 35

²⁸² Haaland, 2008, 73

²⁸³ Lange et. Al, 2009, 11

anskueliggjorde at det norske Forsvaret ikke var tilstrekkelig forberedt på denne typen operasjoner. Denne kunnskapen medførte imidlertid ikke til endringer i det norske forsvarssystemet i første omgang. I 2001 presenterte regjeringen sin nye langtidsplan for Forsvaret hvor det ble benyttet svært sterke ord om det norske Forsvarets status, og Forsvaret hadde i sin nåværende form ikke kapasitet til å utføre de oppgavene som regjeringen krevde. Dette førte til forsvarsomleggelser, og målet var å gjøre hele Forsvaret mer kampinnrettet og i prinsippet skulle alle avdelinger være tilgjengelige for operasjoner utenfor Norge, og i praksis ble utenlandsoperasjoner nå en hovedoppgave for Forsvaret.

I Afghanistan er de norske styrkene involvert i krigsoperasjoner. Operasjonen i Afghanistan ble øyeblikkelig støttet av de norske myndighetene, og det norske bidraget har frem til i dag vært robust.

I takt med den overordnede politiske utviklingen jeg har skissert, har også veteranpolitikken forandret seg. Ettersom utenlandsoperasjoner ble en integrert oppgave, har også veteranene fra internasjonale operasjoner blitt viet mer oppmerksomhet fra Forsvaret og fra de politiske myndighetene. Den generelle ivaretagelsen av utenlandsveteraner har blitt bedre. Dette startet allerede på midten av 1990-tallet, men virkelig fortlgang i arbeidet kom ikke før etter 2000. I dag er det stor kunnskap om de potensielt negative sidene ved deltakelse, som psykiske stresskader som følge av press og traumatiske erfaringer. Det er imidlertid viktig å minne om at en relativt liten andel av veteranene opplever langvarige skader i ettertid.

Kunnskapen om psykiske stresskader som følge av tjenesten har ført til en forbedring i veteranomsorgen, men intervjuene viste at dette fokuset også ble ansett som negativt.

Utviklingen av en bedre veteranomsorg har tatt relativt lang tid. Det er mange årsaker til dette, og ikke mulig å gi en enkel forklaring. Oppgaven har vist at den lille oppmerksomheten rundt veteranspørsmål på 1990-tallet skyldtes at forsvarsorganisasjonen hjemme hadde lite kontakt med dem som kom hjem fra utenlandstjeneste. Selv blant de som hadde tjenestegjort ute var det lite snakk om erfaringen og hvilken belastning FN-styrkene ble utsatt for. I dag er store deler av Forsvaret innrettet mot utenlandsoperasjoner, og derfor har dette endret seg. Det har også skjedd en utvikling i samfunnet hvor det å snakke om psykiske problemer er mer akseptert.

Rolleoppfatning

Veteranene som har tjenestegjort i Libanon er positive til at veteraner fra internasjonale operasjoner har blitt viet en økt oppmerksomhet, både fra samfunnet og fra Forsvaret. De er også positive till at det har kommet på tapetet at noen har opplevd negative konsekvenser i etterkant av tjenesten. Fokuset på veteransaken har ført til at samfunnet har fått større forståelse for hva FN-veteranenes erfaringer, og er derfor nærmere veteranenes oppfattelse av sitt eget bidrag. Samhørighet med andre veteraner var generelt sett viktig for denne gruppen. Dette har sammenheng med at informantene i denne gruppen ikke var tilknyttet Forsvaret/forsvarsmiljøet etter endt tjeneste. De følte ingen spesiell tilknytning til Norge når de tjenestegjorde, men denne tilknytningen kom frem i forhold til hjemkomst, hvor det viste seg at de ønsket at samfunnet skulle anerkjenne denne erfaringen. Det virker som veteranskak har påvirket denne gruppens oppfattelse av sin egenrolle som veteran, i den forstand at alle i utvalget presiserte at de selv ikke har opplevd senskader, men fortalte historier om andre UNIFIL-veteraner som har opplevd å bli skadet som følge av tjenesten.

Blant Balkan-utvalget var det delte meninger om veteransak og fokus på senskader som følge av tjeneste i en internasjonal operasjon. Veteranene i dette utvalget som er tilknyttet forsvarsmiljøet, var generelt negative til at det de anså som et for ensidig fokus på de som opplever plager i etterkant. Dette ble oppfattet å kunne ha en negativ effekt i forhold til at INTOPS-veteran skal bli synonymt med psykiske skader. To av informantene var positive til veteransak og var tilknyttet et veteranmiljø. Det var også et skille i denne gruppen i forhold til hvordan de oppfattet at deres INTOPS-erfaring ble ansett innad i Forsvaret. FN-erfaring er lite anerkjent i dette miljøet, derimot forteller en av informantene med erfaring fra NATO-operasjoner at INTOPS-erfaringen er anerkjennende innad i forsvarsmiljøet.

Informantene fra Afghanistan var ikke spesielt opptatt av veteransak. Afghanistan-informantene vektla de profesjonelle sidene ved oppdraget, som at de var godt trent, samhold innad i laget, og hadde riktig utstyr. En av informantene uttrykte klart at han var negativ til Libanon-veteranenes fokusering på psykiske senskader, og følte at denne fremstillingen var noe han ikke kjente seg igjen i. Å være veteran var generelt sett noe denne gruppen ikke vektla i særlig grad. Fokuset var rettet mot at de var soldater, og de var godt trent til den jobben de skulle utføre. Erfaring fra Afghanistan er anerkjennende innad i Forsvaret. Det var delte meninger omkring betydningen av støtte fra det sivile samfunn og politikerne.

En likhet på tvers av utvalget, er at alle var stolte av engasjementet i en utenlandsoperasjon, og ga uttrykk for at erfaringen var spesiell og lærerik på godt og vondt. Ingen av informantene i mitt utvalg har opplevd å bli skadet fysisk eller psykisk som følge av tjenesten. Imidlertid ga intervjuene meg en forståelse av at det ikke bare var negative erfaringer som potensielt kan gjøre overgangen til det sivile liv krevende; men også de positive erfaringene. Særlig muligheten til å kunne bidra med noe betydningsfullt og det spesielle samholdet som oppstår mellom soldater i felt.

Kilder og litteratur

Trykte kilder: bøker og artikler

Bakkeli, Tom. *Norges hemmelige krigere. Kommandosoldater i kamp mot terror*. Kagge forlag 2007

Braa, Knut A. *Den lange veien hjem*. Doghouse 2001

Bull-Hansen, Haakon. *I Krig for fred*. Kagge forlag 2008.

Børresen Jacob, Gullow Gjeseth og Rolf Tamnes. *Norsk forsvarshistorie bind 5: Allianseforsvar i endring 1970-2000*. Eide forlag, 2004.

Edstrøm Håkan, Nils Terje Lunde og Janne Haaland Matlary (red) *Krigerkultur i en fredsnasjon*. (Oslo: Abstrakte forlag, 2009).

Edstrøm Håkan, Nils Terje Lunde og Janne Haaland Matlary. "På jakt etter den militære profesjon". *Krigerkultur i en fredsnasjon*. (Oslo: Abstrakte forlag, 2009).

Græger, Nina. "NATOs tilpasning til nye rammebetingelser – militær omstilling og politiske utfordringer". *Nye utfordringer i europeisk sikkerhetspolitikk*. Pernille Rieker og Walter Carlsnaes (red). universitetsforlaget 2009

Græger, Nina. "Norges sikkerhetspolitiske instrumenter – utfordringer og muligheter". *Nye utfordringer i europeisk sikkerhetspolitikk*. Pernille Rieker og Walter Carlsnaes (red). universitetsforlaget 2009

Hammer Sømme, Anders. *Drømmekrigen: Hjerter og sinn i Afghanistan og Norge*. Aschehoug, 2010.

Hansen, Annika. *International Security Assistance to Peace Implementation Processes: The Case of Bosnia-Herzegovina and Angola*. Universitetet i Oslo 2000.

Hansen, Annika. "Fredsnasjonen Norge og de nye FN-operasjonene". *Vendepunkter i norsk*

- utenrikspolitikk*". Even Lange, Helge Pharo og Øyvind Østerud. (Red) Unipub 2009
- Høgseth, Henning. "Afghanistan – statsbygging eller symbolikk". *Nye utfordringer i Europeisk sikkerhetspolitikk*. Pernille Rieker og Walter Carlsnaes (red). universitetsforlaget 2009
- Haaland Laugen, Torunn. *Small Forces with a Global Outreach. Role perceptions in the Norwegian Armed Forces after the Cold War*. Oslo 2008
- Kjeldstadli, Knut *Fortida er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget 1999
- Lange Even, Helge Pharo og Øyvind Østerud. "Utenrikspolitikk etter den kalde krigen". *Vendepunkter i norsk utenrikspolitikk*". Even Lange, Helge Pharo og Øyvind Østerud. (Red) Unipub 2009
- Larsen, Rolf-Petter. *Norske soldater i Kosovo: erfaringer "rett fra levra"*. Sypress forlag, 2006
- Lehman Vidar, *Rapport frå ein blå bunker*. Bergen 2008
- Matlary Haaland, Janne. "Kriger i kamuflasje? Profesjonen og politikken". Edstrøm Håkan, Nils Terje Lunde og Janne Haaland Matlary (red) *Krigerkultur i en fredsnasjon*. (Oslo: Abstrakte forlag, 2009).
- _____ *Med mandat til å drepe: norske skarpskyttere i Afghanistan forteller*. Kagge forlag, 2010
- Melby, Svein. "NATO, amerikansk makt politikk og Norge". *Vendepunkter i norsk utenrikspolitikk*". Even Lange, Helge Pharo og Øyvind Østerud. (Red) Unipub 2009
- Thagaard, Tove. *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Fagbokforlaget 2006

Thoresen, Siri. *Suicide in Peacekeepers. A study of risk factors for suicide in Norwegian Veterans of international military operations.* Universitetet I Oslo 2006

Seldon Anthony, Brian Brivati & Julia Buxton (Red). *Contemporary History Handbook.* Manchester University press 1996.

Strømmen Wegger, Dag Leerand. *I kamp for fred. UNIFIL i Libanon – Norge i UNIFIL.* 1978-1998. Gazettebok, 2005

Masteroppgaver

Brunborg, Ole Martin” *På sporet av norsk krigerkultur: norske militære holdninger til krig og til bruk av militærmakt ved begynnelsen av to århundrer”* 2008

Håkenstad, Magnus. *Den nest beste løsning. Den norske mobiliseringshæren 1950-1968.* Universitetet I Oslo 2010

Saxi Lunde, Håkon. *Norwegian and Danish defence policy: A comparative study in the Post-Cold War Period: A Comparative Study.* Universitetet I Oslo, 2009

Aviser, artikler og rapporter

Andreassen, Tor Arne. ”Vi sa nei da NATO spurte.” *Aftenposten*, 13.9.2006.

Andreassen, Tor Arne ”Rabalder på NATO-møte.” *Aftenposten*, 18.11.2006

Bentzrød Berg, Sveinung. ”Takler krigen godt.” *Aftenposten*, 29. oktober 2010

Johnson, Gunnar. ”To historiske norske bomber,” *Aftenposten*. 8.4.2003

Mandal, Roland. ”Å komme hjem. En pilotundersøkelse av levekår blant skadde veteraner.”

FAFO-rapport 2009

Rønningen Magnus. ”Norge i krig.” *Alfa*. Oktober 2010

Salvesen Geir, Per Anders Johansen, Kjetil Hanssen.”Teller ikke døde opprørere.”

Aftenposten, 26. Januar 2010

Strøm-Erichsen, Anne-Grethe ”Regjeringen vil styrke veteranenes rettigheter”, Kronikk i Bergens Tidende, 27.2.2008

Weisæth, Lars og Arnfinn Tønnessen. ”Stressskadede veteraner - hvorfor søker de ikke hjelp?” *Sjekkposten: Organ for FN-Veteranenes Landsforbund*, 5, 2007.

Aale, Per Kristian. ”NATO: Obamas verktøy og Norges sikkerhetsgaranti.” 3 februar 2010

Offentlig rapporter og meldinger

Jeg har gjennomgått offentlige dokumenter som omhandler veteraner for perioden 1995-2010. i oppgaven henvises det til følgende:

St. meld. nr 22 (1997-1998) *Hovedretningslinjer for Forsvarets virksomhet og utvikling i tiden.*

St. meld. nr. 38 (1998-1999) *Tilpasning av Forsvaret til deltakelse i internasjonale Operasjoner.*

St. meld. nr. 34, *Fra vernepliktig til veteran. Om ivaretagelsen av personell før under og etter utenlandstjeneste, 2008-2009.*

Prosjekt Traumatisk stress” anbefalinger til Helse- og omsorgsdepartementet fra Sosial- og helsedirektoratet. 2006.

Rapport fra intern arbeidsgruppe etablert for å vurdere arbeidsgivers ansvar og nærmere hvilke rettigheter veteraner har og bør ha ovenfor Forsvaret som arbeidsgiver, mai 2007. *Vil styrke veteranenes rettigheter*”, 31.8.2007

Høringsnotat fra FD,” *Om endringer i forsvarspersonelloven. Tiltak rettet mot veteraner etter internasjonale operasjoner*”, juli 2008

Strøm-Erichsen, Anne-Grethe ”*Må ta vare på veteranene.*” Innlegg, 31.8.2009

Nyhet 18.1.2002. Forsvarsministerens redegjørelse for Stortinget 18.januar, ”*Bruk av våpen med utarmet uran og mulig helseskade forbundet med dette*”.

Kosmo, Jørgen. Tale 30. september 1995. ”Norske styrker i fredsbevarende tjeneste”.

Den videre moderniseringen av Forsvaret, 2005-2008. Pressemelding.

FN-observatører hjem neste år. Pressemelding. 2002.

Militære bidrag til operasjoner i Afghanistan og Irak. Nyheter. 2005.

Norske bidrag i Afghanistan - status 1.juli 2002. Veiledning og brosjyrer.

http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dok/veiledninger_brosjyrer/2002/norske-bidrag-i-afghanistan---status-1-j.html?id=87918, 13.9.2010

Norway Daily no. 20/03. http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/ud/Nyheter-og-pressemeldinger/2003/norway_daily_no-20-03.html?id=234008.

Utenriksministerens redegjørelse for Stortinget 15. desember 2003,

http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/ud/Taler-og-artikler-arkivert-individuelt/2003/utenriksministerens_redegjorelse.html?id=267722

Irak. Norske militære bidrag til stabiliseringsstyrken. Folkerettslige aspekter.

http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/ud/Rapporter-og-planer/2003/irak-norske_militaere_bidrag_til.html?id=260530

Trusselvurdering og prioriteringer for Politiets sikkerhetstjeneste for 2003.

http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/rapporter_planer/rapporter/2003/trusselvurdering-og-prioriteringer-for-p.html?id=278093

Utenriksministerens redegjørelse for Stortinget 15. desember 2003.

http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/ud/Taler-og-artikler-arkivert-individuelt/2003/utenriksministerens_redegjorelse.html?id=267722

”Sikkerhetspolitiske rammebetingelser for norsk Forsvar- og sikkerhetspolitikk i,” *FD Faktablad*”, NO. 03/95,

Sikkerhetspolitisk bibliotek Nr – 4 – 2004, 5

Anbefalinger til Helse- og omsorgsdepartementet fra Sosial- og helsedirektoratet ”Prosjekt *traumatisk stress. Organisering av kompetanse og helsetjenester til psykisk traumatiserte. Delrapport IV organisering av helsetjenester til FN/NATO-veteraner*”, 2006, 3. FAFO, ”Å komme hjem. En pilotundersøkelse av levekår blant skadde veteraner”, 2009, 27